

موسیقی پہ اسلام کی

لیکوال:

محمد حسن حقیار

www.samsoor.com

د پيل خبرې

د "غوټی" په نوم د چپرهار ولسوالۍ د محصلينو په مهالنۍ خپرونه کې مې د (د نڅا او موسيقي د اسلام له نظره) تر سرليک لاندې يوه ليکنه ولوستله. ليکنه په حقيقت کې زما پر يوې مقالې چې د هيلې مجلې په پرله پسې 36 گڼې يا د 1381 کال په شپږمه گڼه کې د (نڅا او اتني، د اسلام له نظره) تر سرليک لاندې خپره شوې وه، د نقد په ډول ليکل شوې ده. په دې ليکنه کې زه اسلام ته په ناروا منسوب کولو، د حضرت رسول اکرم صلی الله عليه وسلم او صحابه کرامو شان ته په بې ادبۍ تورن شوی يم. ليکنه مې په بېدينۍ او افتراء ولاړه ښودل شوې ده. ليکوال ډېر احساساتي شوی دی. دده په آند زما د ليکنې د رد لپاره يې ايتونه او احاديث هم د دليل په توگه رانقل کړي دي. زه د ليکوال په احساساتي چلند خفه نه يم، ځکه چې يو خوهر څوک له خپلې سويې سره سم برخورد کوي، بل دا چې دا ورور که په حقه دی او که په ناحقه، هغه بېله خبره ده، خو ده ته ځان په حقه ښکاري او دده په آند له اسلام څخه د دفاع لپاره يې قلم راخيستی دی، نو بايد چې د احساساتو درناوی يې وشي، نور هم وهڅول شي چې اسلام ته د خدمت لپاره هلې ځلې وکړي. دا دعا بيا پر موږ او نورو لوستونکو لازمه ده چې له الله جل جلاله څخه ده ته د حق د خدمت لپاره مرسته وغواړو. ده ته توفيق وغواړو چې د اسلام رښتوني ښه وپېژني، د اسلام له روح څخه ځان خبر کړي، د بصيرت سترگې يې وغړېږي، کور کرانه، غير شعوري، په پټو سترگو او کلېشوي تقليد پرېږدي. الله جل جلاله دې نوموړي او موږ ته استعداد، ذکاوت او توفيق راکړي، چې رښتوني اسلام ته راوبولو. په رښتوني معنا اسلام ته خدمت وکړو. له داسې فکر، جذبي، مبارزې او دعوت څخه دې الله جل جلاله موږ ټول وژغوري، چې د گټې پر ځای مو دين ته تاوان وراړولی وي. پښتانه څه ښه وايي چې "له کم عقل دوست څخه هوښيار دښمن هم ښه دی" اسلام ته د هغه د ناپوهو او متعصبو دوستانو د خدمت پايلې دا دی اوس د سر په سترگو وينو. دا څه چې په افغانستان کې تېر شول آيا دا له اسلام سره مينه شوه که دښمني؟ دا اسلام ته خدمت شو که خیانت؟

د شرق نابغه او فيلسوف علامه محمد اقبال همدي ډول ملايانو ته څومره ښه وېلي دي،

چې:

"زما بر صوفی و ملا سلامی

که پیغام خدا گفتند مارا
لیکن تاویل شان در حیرت انداخت
خدا و جبرائیل و مصطفی را."

زه خو وایم چې ښه شو چې د اسلام او ټولنې د خدمت لپاره یو بل قلم هم و خوځېد. موږ یې ستایو،
هڅو و یې. د همدې لپاره په لیکوال څه نه لیکم.

"د روښ که خوله له یاره واخلې ورته ښه به وایو

موږ دی ستایلی چا چې کړی نېک عمل دی چرته."

شومره چې زما د تېرې مقالې په محتویاتو (منځپانگې) پورې اړه لري، نو زه دلته دا
یادونه اړینه بولم چې هغه کومه سیاسي تبصره، رومان، خیال او یا کومه بله هنري او
تخلیقي لیکنه نه ده، چې ما به له ځانه څه لیکلي وي. دا یوه تحقیقي او دیني مقاله ده او ټول
محتویات مې یې له معتبرو او مستندو دیني کتابونو څخه راټول کړي دي آن چې له هماغو
کتابونو څخه هم اقتباس او نقل شوی دی، چې ښاغلي لیکوال په خپل مضمون کې ترې
اخیستنه کړې ده، د هر چا وینا مې چې راخیستې نو په ډاگیزه مې یې ماخذ هم ښودلی دی. زه
په ډاگه اعتراف کوم او دا منم چې زه ډېر کمزوری او د ډېرې ټیټې کچې لیکوال یم، زه نه په
امام غزالي پسې رسېدلی شم او نه په بخاري او ... پسې، نه زه د فتوی ورکولو لیاقت او
اهلیت لرم او نه د حکم صادرولو وس، خو د علماوو، فقهاوو او مشایخو فتواگانې او
احکام مې څه ناڅه لوستي دي. که زه د اجتهاد وس او لیاقت نه لرم، نو د مجتهدینو
راوېستي احکام او فتواگانې خو مې مخ کې دي، نو زه بیا هم په ډاگه سره لیکم چې زما په
تېره لیکنه کې هېڅ نظر زما شخصي نظر نه دی. هېڅ یوه فتوی زما فتوی نه ده، هېڅ فکر او
نظر یواځې زما نظر نه دی، بلکې په دې فکر او نظر کې چې وروسته به یې تاسو هم ولولئ، د
اسلامي امت ډېر نامتو، پېژندل شوي، متبحر علماء، امامان او فقها راسره ملگري دي او یا
که ووايم، چې زه له هغو سره ملگری یم او په مقایسوي ډول مې د دواړو خواوو نظریات
لوستي او د لایلو ته په کتنې او د دواړو خواوو د حجت او استدلال په تللو سره یو پلوراته
دروند او حق ته رسېدلی ښکاره شو او ما یې هم لمن نیولې ده، نو اوس چې د یو داسې نظر په
څرگندولو چې هغه له ما څخه زر کاله یا شاوخوا یو نیم زر کاله وړاندې یو صحابي او یا
تابعی هم څرگند کړی وي او آن دا چې ما د هغه نظر ټکی په ټکی راټول کړی وي. ښاغلی
لیکوال ماته د بې ادب، مفتري او بې دینه نسبت کوي، نو آیا دا په خپله هماغه صحابي او یا
تابعی ته دا ډول نسبت کول نه دي؟ که یوه مسئله زه له فقهي کتابونو څخه رااخلم او یا کم تر
کمه د یو عالم نظر او یا د یو فقیه فتوی له عربی او یا بلې ژبې پښتو ته رااړوم، تردې چې زما
نظر په کې هېڅ دخپل هم نه وي ماته دا ډول سپک الفاظ کارول کېږي، نو آیا دا د هماغه فقیه

او عالم سپکاوی نه دی؟ اوس دې درانه لوستونکي قضاوت وکړي، چې بې ادبه، مفتري او بې دينه څوک دی؟ ما خو په تېره مقاله کې هم له هر نظر سره د هغه د خاوند نوم ليکلی او نقل قول مې ورته منسوب کړی او په دې مقاله کې هم بې سنده خبرې نه کوم.

د ښاغلي ليکوال غوسه په دې خبره ډېره راغلې ده، چې ما رانقل کړي وو: "رسول اکرم صلی الله عليه وسلم حضرت علي کرم الله وجهه ته وفرمايل، چې "ته له ما څخه يې او زه له تا څخه يم" حضرت علي رضي الله عنه ددې مبارکې وينا په اورېدلو دومره خوشاله شو، چې څو ځله يې د عربانو له دود سره سم پښه په ځمکه ځمکه ووهله."

او يا هم رسول اکرم صلی الله عليه وسلم خپل لمسي حضرت امام حسين رضي الله عنه ته وفرمايل، چې په صورت او سيرت (ښې او خوی) کې ته زما په څېر يې، نو هغه هم له ډېرې خوشالۍ څخه په خېزونو شو.

همداراز يې حضرت زيد بن حارث رضي الله عنه ته وفرمايل، : "ته زما خادم وروړي، هغه هم له ډېرې خوشالۍ څخه د نڅا په څېر حرکات پيل کړل."

اوس که فرض کړو، چې صحابه ويا تابعينو ته په دې رواياتو کې د نڅېدونکيو خطاب شوی دی، نو دا خو ما نقل قول کړی دی او دا خو په حقيقت کې د اسلام د ستر عالم او منل شوي فقيه امام او علامه محمد غزالي وينا ده، چې د هغه په مشهور تصنيف کيمياي سعادت کې يې کتلې شئ او حضرت عطاء الله پالوي په خپل کتاب قرآن اور فنون لطيفه کې هم رانقل کړې ده، نو اوس به په حضرت امام غزالي څه حکم وکړي؟ ما خو هلته هم د غزالي دا وينا په قوسونو (ليند کيو) کې رانقل کړې ده او حواله مې هم ورکړې ده، نو ولې يې مهر پر ما ولگاوه؟ او د وينا خپل خاوند امام غزالي يې پرېښود او امام غزالي دا هم وايي، چې څوک نڅا ته حرامه وايي، هغه خطا شوی او تېروتی دی.

اوس به د ښاغلي ليکوال د رانقل کړيو دلاېلو جاج واخلو او له دې دلاېلو څخه به دده برداشت هم وارزوو بيا به هم قضاوت لوستونکيو ته پرېږدو.

خو تر هر څه لومړی په حقوقي چارو کې دولسمشرد سلاکار وزير او د هېواد دنوموتي عالم (دستري محکمې اوسنی رئيس) پوهاند عبدالسلام عظيمي او دستري محکمې ددارالافتاء درئيس او جيد عالم مولوي محمد صديق مسلم او دهغه له ملگرو نورو هغو قاضيانو او مفتيانو څخه مننه کوم چې له ډېرو بوختياوو برسېره يې دا کتاب ولوست، زه يې وهڅولم، دکار نيمگړتياوې يې راپه گوته کړې او گټورې مشورې يې راکړې.

مخکې له دې چې دنيوکې کوونکي دلاېل وارزوو ښه داده، د څېړنې پيل په يوې لنډې پيلېزې وکړو، د يوې مقدمې په ډول د موسيقۍ او نڅا په اړه د علماوو او فقهاوو ويناگانې او نظريات د لوستونکيو مخ ته کېږدو او له دې پيليزې څخه په برداشت اخيستلو يې د بحث

ايا سماع او موسيقي حرامه ده؟

وړاندې لدې چې د موسيقي په اړه فقهي بحث ته ننوزو مناسبه ده چې ووايو په قرآن او حديثو كې د موسيقي او يا ميوزيك كلمه نلرو. فقهاوو هم چې كله پدې اړه بحث كړي دي نود غنا او يا دلهو د كارندويو (سامانونو) تر سرليك لاندې يې مسئله څېړلې ده.

په ژوند كې داسې مساېل ډېر دي، چې د اسلام له هماغو لومړنيو ورځو څخه يې د حكم په اړه علماء بېلابېل نظريات لري، چې په دې ډله كې غنا او نڅا هم شامله ده. علماء او فقهاء د سماع او موسيقي په اړه هم بېل بېل نظر لري آن تردې چې دواړو ډلو په دې اړه افراط او تفريط ته هم ملا تړلې ده. ځينې خلك داسې هم شته، چې موسيقي، ډول، رباب او ارمونيه خولا پرېږده، چې آن د ځينو مرغانو او ازونو هم نه خوښوي، ځكه چې موسيقيت په كې دي، خواره لگېږي او انسان ترې خوند اخلي. بله ډله يې بيا په جواز كې دومره افراط كوي، چې موسيقي ته هېڅ حد نه مني، هر ډول موسيقي، د هر چا اواز د هر چا په وړاندې روا بولي، چې اسلام بيا دا دواړه افراطي او تفريطي نظرونه ردوي او په هره معامله او هره مسئله كې يې د خپل تعامل له مخې په يو معتدل او منځني چوكاټ كې موسيقي ته هم اجازه ورکړې ده، د موسيقي لپاره يې حدود ټاكلي، افراطي موسيقي، سكس يا برېښه موسيقي، فحشا او گناه ته تحريكوونكې موسيقي نه مني، د انسان له فطرت سره سمه او برابره موسيقي چې پورتنې اړخونه ونه لري، روا بولي.

د موسيقي په اړه امام غزالي په احياء العلوم او كيمياي سعادت كې، حضرت امام سعيد ابن حزم په المحلى كې، حضرت مولنا ابوالكلام ازاد په "غبار خاطر" كې، حضرت علامه عطاء الله پالوي په "قرآن اور فنون لطيفه" كې، اوسمهالي د نړېوال شهرت لرونكي عالم علامه دكتور يوسف قرضاوي په "الحلال والحرام في الاسلام" او "الاسلام والفن" كې ښاغلي ډاكټر محمد عماره په "الاسلام والفنون الجميله" كې اوږدې څېړنې كړې دي، چې زما پر دې ليكنه هم د همدې مشاېخو اغېز پروت دی، د ليكنې ډېره برخه مې ياد دوى له اشارو څخه مستقيم اقتباس دی او يا خويي ممكن غېر مستقيم اغېزوي. ماته خود موسيقي په اړه د دوى نظر د اسلام له روح سره برابر او حق ته رسېدلى برېښي او الله جل جلاله دې توفيق راكړي، چې په دې اړه د اسلام د رېښتوني تصور وياند او ژباړن واوسم. آمين.

د هنر او فن په اړه د اسلام دريځ

علامه قرضاوي ليكي: په سندرو كې له دنيوي ښكلا پرته، چې اروا وې تازه كوي،

خوښوي يې، تاندوي يې نور څه نشته سندرې د فطرت غوښتنه ده، غوږونه يې د اورېدلو اشتها لري، خوند ترې اخلي، هماغه ډول خوند، چې معده يې د خوندورې غذا له خوړلو اخلي، هماغه ډول خوند چې سترگې يې د ښکلې منظري له ليدلو اخلي، هماغه ډول خوند چې پوزه يې د يو پاک شي، يو بوی لرونکي گل په بويولو احساسوي.

آيا پاک او خوندور شيان په اسلام کې حرام دي؟

ښکاره خبره ده، چې الله جل جلاله ځينې روا، پاک او خوندور شيان پر بني اسرائيلو ځکه حرام کړي وو، چې هغوی ته د هغوی د ناوړو کارونو جزا ورکړي. دا حرمت هغوی ته په حقيقت کې سزا ورکول وو: "فبظلم من الذين هادوا حرمنا عليهم طيبات احلت لهم و بصد هم عن سبيل الله كثيرا و اخذهم الربا و قد نهوا عنه و اكلهم اموال الناس بالباطل". يعنې "د هغه ظلم او تبيري له کبله، چې يهوديانو ترسره کړ او په دې خاطر، چې ډېر خلک يې د خداي جل جلاله له لارې منع کړل، پاک او پاکيزه شيان مو چې هغوی ته حلال وو په هغوی حرام کړل. او د سود په اخيستلو په داسې حال کې، چې دوی يې له اخيستلو منع شوي وو او په ناروا سره د خلکو د مالونو او شتمنيو د خوړلو په خاطر (مو دا کار وکړ)". (النساء، 160_161)

بل ځای فرمايي: "يا ايها الذين امنوا لا تحرموا طيبات ما احل الله لكم ولا تعتدوا ان الله لا يحب المعتدين". يعنې "ای مومنانو هغه څه په ځان مه حراموئ کوم چې الله جل جلاله تاسو ته حلال کړي دي او تبيري مه کوئ، الله جل جلاله تبيري کوونکي نه خوښوي". دلته وينو چې الله جل جلاله هغه خلک تبيري کوونکي بولي، څوک چې د الله جل جلاله روا شوي شيان په ځان يا په نورو حراموي.

الله جل جلاله د پخوانيو امتونو د پېغمبرانو په کتابونو کې د حضرت محمد ﷺ رالېږلو او د هغه رسالت زېږې په دې ډول کړی دی: "يا امرهم بالمعروف وينهاهم عن المنكر و يحل لهم الطيبات و يحرم عليهم الخبائث و يضع عنهم اصرهم والاغلل التي كانت عليهم". هغوی ته د ښو کارونو په کولو او د ناوړو کارونو په نه کولو امر کوي او پاک شيان ورته حلالوي او ناپاک شيان پرې حراموي او هغه لېږې کوي له دوی څخه ددوی درانه بارونه او د سختيو هغه قيدونه چې دوی په کې بند وو. (الاعراف، 57)

داسې ښه شی به نه وي، چې عقل او روح يې ښه وې بولي، ورته ميلان ولري او اسلام هغه د خپل هغه رحمت، مهرباني او شفقت له مخې، چې په دې امت يې لري، روا کړی ونه اوسي او دې امت ته يې د هغوی په کارولو يا کولو اجازه نه وي ورکړې: "يسئلونک ما اذا احل لهم قل احل لكم الطيبات" يعنې "له تاسې پوښتي چې دوی ته څه شی حلال دي، ورته ووايه چې پاک شيان تاسو ته حلال شوي دي". (مائده 45)

هېچا ته هم اجازه نشته، چې د الله جل جلاله له خوا څخه روا شوي پاک شيان پر ځان يا په

نورو حرام کړي. حلال گرځول او حرام گرځول د الله جل جلاله واک او اختیار دی او که څوک دا کار کوي، دا په حقیقت کې د الله جل جلاله په اختیاراتو او واکونو کې ځان ورګډول دي، چې دا کار په خپله شرک دی. (قل اریئتم ما انزل الله لکم من رزق فجعلتم منه حراماً و حلالاً، قل الله اذن لکم ام علی الله تفترون) یعنی "ورته ووايه" داراته ووايي چې هغه څه چې الله جل جلاله تاسو ته پیدا کړي دي او تاسو ته یې رزق گرځولي دي او د هغوی یوه برخه مو روا او یوه برخه موناروا گرځولې ده آیا الله جل جلاله تاسو ته دا اجازه کړې ده [چې ځینې روا او ځینې یې ناروا وگرځوئ] او که په هغه جل جلاله باندې دروغ وایئ. " (یونس 59)

ځینې کارونه او شیان الله جل جلاله د خپل لزوم دید له مخې حرام کړي دي او ځینې یې روا کړي دي، نو الله جل جلاله بیا هېچا ته دا حق نه دی ورکړی، چې د هغه جل جلاله په واک او اختیار کې تشبث وکړي، روا، ناروا او ناروا، روا کړي. د بېلګې په ډول الله جل جلاله زنا، غلا، ناحقه وژنه... حرام کړي دي، نو هېچا ته دا حق نشته، چې دا کارونه روا اعلان کړي. څرنگه چې هېڅوک حق نه لري، چې ناروا، روا اعلان کړي، همدا ډول هېڅوک حق نه لري، چې روا کارونه او شیان ناروا اعلان کړي او که څوک د الله جل جلاله له خوا روا شوي شیان په ځان یا په ټولنه حراموي، نو د الله جل جلاله له هماغه ډول قهر، غضب، عذاب او غوسې سره به مخ کېږي لکه څوک چې غلا یا زنا حلالوي. الله جل جلاله روا کوونکي او ناروا کوونکي دواړه غندي، گمراه او بې لارې یې بولي. (قد خسرالذین قتلوا اولادهم سفهاً بغير علم و حرموا ما رزقهم الله افتراء علی الله، قد ضلوا و ما کانوا مهتدين" یعنی "بنکاره خبره ده، چې هغه کسانو تاوان لیدلی، چې خپل اولاد د حماقت او ناپوهۍ له مخې وژني او هغه څه چې الله جل جلاله دوی ته د روزۍ لپاره ورکړي، نو په الله جل جلاله د دروغو د تړلو له مخې یې پر ځان حراموي، له شک پرته چې په دې کارونو دوی گمراه کېږي او لاره نه مومي " (الانعام 140)

نو الله جل جلاله هغه کسان غندي، گواښي یې او رتي یې څوک چې له ځانه، بې دلیل، د الله جل جلاله روا او مباح شیان پر مسلمانانو حراموي او د الله جل جلاله له نعمتونو څخه یې بې برخې کوي. هغه که هر څه وي، چې ساز، سرود او موسیقي هم په همدې ډله کې راځي، چې که څوک ښه په دې پوه وي، چې سماع او موسیقي تردې حده روا ده او بیا هم په حق سترګې پټوي او په تاویلونو، تاویلو ما ویلو، کمزوریو او موضوعي روایاتو، د قوي، څرګندو او قطعي دلایلو د مخنیوي هڅه کوي. په داسې حال کې چې خپل ضمیر او وجدان ته هم قناعت ورکولی ونه شي، نو له شک پرته دوی هم هماغه کار کوي کوم چې بني اسرائیلو کاوه او د الله جل جلاله له عذاب او وعید سره مخ شول. موږ مسلمانان یو، موږ د ژوند په ټولو چارو کې د یو نظام او یو قانون تابع یو، موږ یو غښتلی، بشپړ، تلپاتې، تغیر نه

منونکی اساسي قانون لرو، چې د اسلام شريعت او په ځانگړي ډول عظيم الشان قرآن دی. زموږ ټولې پرېکړې او فتواگانې به د قرآن او شريعت په رڼا کې وي. له ځانه او د خپل نفس له غوښتنې سره سمې پرېکړې نه شو کولی. الله جل جلاله له دې کار څخه منع کړي يو "ولا تقولوا لما تصف السنتکم الکذب هذا حلال وهذا حرام لتفتروا على الله الکذب" يعنې "او د خپلو ژبو دروغجنو دعوو له مخې مه وايئ چې دا شی حلال دی او دا حرام. ددې کار پايله داده، چې الله جل جلاله باندې دروغو تهمت وايئ". (النحل 116)

"قل من حرم زينة الله التي اخرج لعباده" يعنې "ورته ووايه: چا د الله جل جلاله ښکلا (زينت) حرامه کړې ده، هغه ښکلا چې خپلو بنده گانو ته يې پيدا کړې ده (پنځولې ده).

په ټولو چارو او شيانو کې اصل روا والی دی

علما، فقها او ديني مشايخ وايي، چې د ژوند په ټولو چارو کې اصل روا والی دی يعنې هر څه په طبيعي ډول روا دي. هره چاره روا ده، هر شی په بنسټيز ډول روا او حلال دي. د هر شي او هر کار کولو اجازه شته ده او کوم شی او يا کومه چاره، چې الله جل جلاله په بنده گانو حرامه کړې ده او دوی ته يې مناسبه نه وي گڼلې، نو هغه يې بيا له دې عامې قاعدې څخه د واضح او روښانه فرمان په واسطه استثنی کړي او وېستې دي او مسلمانان يې خبر کړي دي، چې دا او دا کار چې تاسو او ټولنې ته اوس يا په راتلونکي کې تاوان لري، مه کوئ. څرنگه چې دنيوي چارې لکونو آن ميليونونو ته رسېږي او قرآن او حديث داسې نه کوي چې هرې چارې ته په ځانگړي ډول گوته ونيسي او د روا او ناروا په اړه يې پرېکړه وکړي، ځکه قرآن او يا په ټوليز ډول شارح اشارې کوي او تفصيل يې علماوو ته پرېښی دی، نو په عمومي ډول يې داسې فرمان صادر کړ، چې په اصل کې هر شی روا دی، هر څه کوئ او که زه (الله جل جلاله) څه مناسب نه وينم، نو پر هغه مو خبروم او د حرمت په اړه يې خپله پرېکړه دراوروم او د څه شي په اړه چې زه چپ یم او په ښکاره ډول مې حرام کړی نه وي او يا مې د روا والي او ناروا والي په اړه ډاگيزه فيصله نه وي دراورولې، نو هغه چارې تاسو ته روا دي، ځکه چې زه هېروونکی نه یم، هېرول زما عادت نه دی، زه په خپله خوښه او اراده داسې کوم: "و ما کان ربک نسياً". يعنې "ستار ب هېروونکی نه دی". (مریم 64)

حضرت رسول اکرم ﷺ دې مطلب ته داسې اشاره کړې ده: "هغه څه چې الله جل جلاله په خپل کتاب کې روا کړي دي روا دي او هغه څه يې چې حرام کړي دي، حرام دي او د هغه څه په اړه يې چې سکوت کړی دی، الله جل جلاله له هغه څخه تېرېږي، نو له همدې کبله يې د الله جل جلاله لخوا څخه روا والی په رسميت ومنئ، ځکه چې الله جل جلاله هېڅ هم نه هېروي "و ما کان ربک نسياً".

همدا راز فرمايي: "الله جل جلاله په تاسو څه فرايض ايښي دي، هغه مه ضايع کوئ او څه حدود يې ټاکلي دي، له هغو تېری مه کوئ او پرته له دې، چې هېر يې کړي، د ځينو شيانو په اړه يې د شفقت او رحمت له مخې سکوت کړی دی، نو تاسو يې هم په اړه سکوت وکړئ او پلټنه پکې مه کوئ".

الله جل جلاله فرمايي: "هو الذی خلق لکم ما فی الارض جميعاً" يعني "الله جل جلاله هغه ذات دی، چې د ځمکې پر سړيې هر څه تاسو ته پيدا کړي دي." (بقره 29) "و قد فصل لکم ما حرم علیکم الا ما اضطررتم اليه" يعني "او له شک پرته چې الله جل جلاله تاسو ته هغه څه، چې حرام کړي يې دي، روښانه کړي دي مگر هغه څه چې تاسې پرې اړ باسل شئ".
(الانعام 119)

همدا لامل دی، چې علماء وايي: هېڅ تحریم د منلو وړ نه دی، مگر د ښکاره نص له مخې. علامه قرضاوي وايي: "د قران د ډاگيزه نص او يا د رسول اکرم ﷺ صريح حديث او يا د ثابتې او يقيني اجماع له پرېکړې پرته هېڅ تحریم د منلو وړ نه دی. دی وايي که نص او يا اجماع وجود ونلري يا دا چې صريح نص (آيات او يا حديث) وي، خو صحيح نه وي يا صحيح نص وي، خو د موضوع په اړه صريح نه وي، نو دا د يوې چارې په حراموالي دلالت نه شي کولی او په رواوالي يې اغېز کوي او حکم د عفوي په عمومي ډاېره کې د روا په بڼه پاتې کېږي.

همدې دلاېلو ته په کتنې سره د فقهي د اصولو علماوو دا قاعده هم راوېستې ده، چې: "الاصل في الاشياء الاباحه" يعني "په شيانو کې اصل رواوالی دی".

نو اوس چې څوک موسيقي حرامه گڼي اړ دي، چې صريح نصوص ولري. قطعي دلاېل وړاندې کړي. په دلاېلو کې يې وضاحت، روښانتيا او پوره څرگندتيا وي، داسې نه چې د ايت يا حديث غرض يو څه وي او دوی يې په تأويل، تحريف او تحويل سره په موسيقي رااړوي. لکه چې وروسته به يې د دوی له خوا د لاهو او لغو په معنی کې ووينو. بيا به د بحث پايلې وڅېړو.

د موسيقي په اړه د ځينو علماوو اند

د تفسير احمد مفسر او د نور الانوار ليکوال ملا جيون، د مسلم شريف شارح، مشهور عالم او د لسگونو ارزښتمنو اثارو ليکونکي امام محي الدين نووي، امام غزالي، امام ابن حزم، قاضي ابوبکر عربي، د عوارف المعارف ليکوال او د تصوف د سهرورديه طريقي امام، شهاب الدين سهروردي، امام الهند مولينا ابوالکلام آزاد او د مشهور او سمهالي ليکوال او عالم مصطفى زرقاوي او ډاکټر يوسف قرضاوي په څېر لسگونه علما د موسيقي او سماع درواوالي پلويان دي چې د ځينو نظرونه به په تفصيل سره ولولئ.

ادفوي په خپل کتاب "الامتاع" کې ليکي، چې: "امام غزالي په خپلو ځينو فقهي کتابونو کې ليکلي دي، چې سندري د موسيقي له الو پرته د ټولو په اتفاق سره روا دي". ابن طاهر وايي چې د صحابه و او تابعينو په اتفاق او اجماع سره د موسيقي له الو پرته سندري روا دي.

تاج الفرازي او ابن قتيبه د حرمينو د علماوو او ابن طاهر او ابن قتيبه د مدينې د علماوو اجماع په دې اړه رانقلوي.

امام ماوردي وايي: "...تر دې چې د حجاز خلک يې د کال په غوره ورځو کې هم، چې خلک په کې په عبادت مکلف دي، رخصت بولي. (الاسلام والفن.)"

ابن نحوي په العمده کې ليکي: داسې روايتونه شته، چې ځينو صحابه و او تابعينو سندرو ته غوږ ايښی دی، چې ده د حضرت عمر، حضرت عثمان، ابن عمر رضي الله عنهم نومونه هم ياد کړي دي. همدا ډول، عمرو ابن العاص، حضرت عايشه، سعيد ابن مسيب، سالم ابن عبدالله، ابن عمر، ابن عبدالبر، امام ماوردي په البيان کې، رافعي، ابن ابي شيبه، ابو عبيده ابن جراح، بيهقي، حضرت سعد ابن ابي وقاص، ابن قتيبه ابو مسعود انصاري، بلال، عبدالله بن الارقم، اسامه ابن زيد، حمزه، ابن طاهر، براء ابن مالک عبدالله ابن زبير، ابو طالب مکي، حسان، زبير بن بکار، قرظه ابن کعب، امام ابو الفرج اصفهاني، خوات بن جبير، رباح بن معترف ابن حسان، خارجه ابن زيد، قاضي شريح، سعيد ابن جبير، عامر شعبي، عبدالله ابن عتيق، عطاء ابن رباح، محمد بن شهاب زهري، عمر ابن عبدالعزيز سعد ابن ابراهيم زهري، په تبع تابعينو کې څلور واړه امامان، ابن عيينه، د موسيقي له الو پرته سندري روا بولي.

امام شوکاني په نيل الاوطار کې هم همدا نومونه ياد کړي دي. ډېرو علماوو د موسيقي له الو سره سندري روا بللې دي. قاضي ابوبکر عربي په خپل کتاب "الاحکام" کې ليکي: "داسې صحيح حديث وجود نه لري، چې په دې اړه په حرمت دلالت وکړي". ابن نحوي په خپل کتاب العمده کې همدا خبره کړې ده. ابن طاهر په کتاب السماع کې ليکي: "آن چې د (حرمت په اړه) يوه خبره هم صحيح نه ده."

ابن حزم وايي: "...په دې اړه يو صحيح حديث هم نشته دی او هر څه چې د موسيقي د حرمت په اړه روايت شوي ټول له ځانه جوړ شوي او موضوعي روايات دي او که د ثقه رواياتو له خوا يې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته نسبت شوی وای، هرومرو به مو منلي وای." دميزان الاعتدال د مؤلف امام ذهبي او د لسان الميزان د مؤلف امام ابن حجر عسقلاني په څېر حديثو نوموتي علماء هم د ډول حديثو روايت کوونکي څېري او نقد پرې کوي چې وروسته به يې ولولئ.

حضرت امام غزالي وايي: "هغه څوک چې سماع او موسيقي يې په حرکت او خوځښت رانه

ولي له عقلي او بدني ناروغۍ سره مخ او نیمګړی دی، تعادل نه لري، له روحانیت څخه لرې دی او په وچ طبیعت او بد ذوق کې تر اوبښ، مرغانو او نورو حیواناتو هم بدتر دی، ځکه چې اوبښ د خپل وچ طبیعت برسپره هم له خواږه غږ سره مست شي او بارلاندې منډه وهي. " حضرت ابو داؤد فرمایي: "زه چې څومره لهو ته تمایل کوم هاغومره مې په حق نفس قوي کېږي. "

بیا هم غزالي لیکي: "موسيقي د زړه د ناروغیو درمل ده او زړه له ناروغیو، سترتیا او نارامۍ څخه ژغوري، نو ځکه مباح ده. "

امام شوکاني په نیل الاوطار کې لیکي: "د مدینې او سپدونکي او له هغوی سره په ظاهريه و او صوفیه و کې د نظر ملګري د سندرو په روا والي قانع دي که څه هم له چنگ او رباب سره وي. "

ابو منصور بغدادی شافعي وایي: "عبدالله ابن جعفر به د سندرو په اورېدلو کې کومه ستونزه نه لیدله او خپلو وینځو ته به یې د سندرو ویلو اجازه کوله، ډېر وخت به یې له هغوی سندري اورېدلې او دا هم د حضرت امام علي د خلافت زمانه وه. "

حضرت امام غزالي فرمایي: "رقص (نخا) مباح ده. "

د حبشو لوبې ته چې بخاري یې هم روایت کوي امام غزالي د نخا او سرود نوم ورکوي. حضرت عطاء الله پالوي لیکي: "د مسلمانانو هغه کتاب کې، چې د هر مسلمان په کور کې ایښی دی، یو ځل نه دوه ځله اشاره کوي، چې موسيقي پېغمبري لاره ده. "

علامه بدرالدین عیني حنفي د بخاري په شرح کې وایي: "له حضرت داؤد سره ارمونیه وه، چې هغه به ورسره سندري وېلې. "ابن حجر عسقلاني په فتح الباري او امام شوکاني په کتاب السماع کې لیکي: عبدالرزاق په خپل مسند کې له عبدالله ابن عمر څخه روایت کوي: " حضرت داؤد به ارمونیه غږوله او د زبور تلاوت به یې کاوه. "

فکر وکړئ نه یواځې دا چې حضرت داؤد به له زبور سره ارمونیه غږوله، بلکې له زبور پرته به یې په دومره خوند سره سندري هم ویلې، چې آن الوتونکي به یې هم اغېزمن کړل او ډلې ډلې به ترې راتاوو.

سلطان المشايخ حضرت نظام الدین اولیاء وایي: "په هغه قوم به د خدای جل جلاله عذاب ولې نه راځي، چې ته ورته د موسيقي د روا والي په اړه احادیث وړاندې کړې او هغه یې په وړاندې درڅخه دامام ابو حنیفه قول وغواړي. "

امام غزالي وایي: "هغه څوک چې له دریا (دایره) سره سندري حرامې بولي، نو هغه د رسول الله صلی الله علیه وسلم له فعل څخه ښکاره انکار کوي، چې دا په خپله کفر دی. "

د ډهلي ستر محدث حضرت شیخ عبدالحق وایي: "محدثین وایي، چې د موسيقي د

حرمت په اړه یو حدیث هم صحیح نه دی. "حنفي محدث حضرت سيد جمال الدين وايي: "د موسيقي د حرمت په اړه چې وروستني علما کوم احاديث وړاندې کوي او استدلال پرې کوي، هغه نه ثابت شوي دي او نه کوم اصل لري، ځکه چې که په دوی کې کوم حدیث صحیح وای، نو ښاغلیو مجتهدینو به پرې استدلال کړی وای، صحیح او حسن حدیث خو پرېږده، چې آن داسې ضعیف حدیث هم نشته، چې د موسيقي حرمت ثابت کړي. " حضرت مخدوم سيد اشرف جهانگيري وايي: "د سماع تر ټولو ښه ځای مسجد دی. " حضرت شيخ نقی الدین وايي: "د سماع په محفل کې گډون د خدای جل جلاله درضا لامل گرځي. "

حضرت مولینا عبدالرحمن لکهنوي وايي: "سماع زموره عبادت دی او مسجد د عبادت لپاره ځانگړی شوی دی. "

شيخ الفقهاء خيرالدين املي وايي: "سماع د جواز له حده تېر، د استحباب درجې ته رسېدلی ده. "

د اهل حدیثو نامتو عالم نواب صديق حسن خان وايي: "د سندرو او موسيقي د حرمت په اړه مې نه په قرآن کې آیت وموند او نه مې د حدیثو په کتابونو کې کوم حدیث ترسترگو شو. "

علامه شا جعفر وايي: "ماته له ساز او سرود سره د موسيقي په روا والي کې هېڅ شک نه دی پاتې له همدې کبله د نورو دلاېلو وړاندې کولو او نور بحث ته هېڅ اړتیا نشته. "

هغه دا هم لیکي چې کله د موسيقي په اړه بحث راشي، نو ضرور ورسره دا شرط ایښودل کېږي، چې که له موسيقي سره فواحش وي، یا شراب او نور منکرات وي، یا شهوت پاروونکي ویناوي یا پرې (قطعي یا تاش) وي یا د کوم مسلمان او یا هندو غېټ په کي کېږي، نو دا ډول موسيقي حرامه ده... نه پوهېږو چې له موسيقي سره ولې دا شيان تړل کېږي. دا شيان خو چې هر چېرې وي، په هره معامله کې وي، ناروا دي [ځکه دا شيان په خپل ذات کې حرام دي] ددې لپاره ولې موسيقي ځانگړې کېږي؟ ولې دا شيان له نورو مسابو سره نه تړل کېږي؟ ولې داسې نه ویل کېږي چې که د شرح وقایي د ځینو پاڼو په لوستلو شهوت راپارېږي، نو لوستل یې روا نه دي؟ ولې داسې نه ویل کېږي، چې که په مسجد کې کرمبول کېږي او جذبې او احساسات زیانمنوي، نو مسجد ته راتلل روا نه دي. ولې داسې نه ویل کېږي، چې که د ښځو د اواز په اورېدلو او د هغوی په لیدلو پاروونکي خیالات راځي، شهوت راوینښېږي، نو د هغوی شهادت حرام دی.

دې محترم په دې اړه اوږده خبرنه کړې ده، د موسيقي په اړه یې د اسلام او موسيقي په نوم کتاب لیکلی دی، چې له ډېرو دلاېلو او څېړنو وروسته لیکي: "موسيقي له ساز او سرود سره او بې ساز او سروده روا ده. "

علامه عطاء الله پالوي وايي: "دا په حضرت رسول كرم صلى الله عليه وسلم پسې بهتان دى، چې گواكي هغه صلى الله عليه وسلم موسيقي حرامه بللې ده."

امام شوكانى وايي: "د موسيقي د حرمت په اړه د اجماع د عوه له يوې مخې باطله ده." دى زياتوي: "د ساز او سرود د حرمت په اړه، چې خومره روايتونه رانقل شوي دي يو يې هم صحيح نه دى، ټول باطل دي."

امام شوكانى وايي، چې قاضي ابوبكر بن عربي او امام ابن حزم هم كټ مټ همدا نظر لري. شوكانى له استثناء پرته وايي، چې "د موسيقي د حرمت په اړه چې خومره حديثونه وړاندې كېږي، ټول موضوعي دي."

د نړېوال شهرت خاوند نامتو بنگالى شاعر او اديب رابندر نات ټاگور وايي، چې ځينې وخت انسان دومره مجذوب او دومره تراغېز لاندې راشي، چې د خپل حال د بيانولو لپاره الفاظ نه لري، نو كله چې الفاظ خلاص شي، نو د همدې حال د بيانولو لپاره موسيقي ته مخ ورواړوي او مرسته ترې وغواړي.

د موسيقي د حرمت د پلويانو دلايل

1- د موسيقي د حرمت پلويان په هغه روايت استناد كوي، چې حضرت عبدالله ابن عباس، حضرت عبدالله ابن مسعود، امام مجاهد، عكرمه او ځينو نورو صحابه ورضي الله عنهم ته منسوب شوي او د عوه كوي، چې الله جل جلاله په دې ايت كې موسيقي حرامه گرځولي ده. "و من الناس من يشتري لهو الحديث ليضل عن سبيل الله بغير علم ويتخذها هزوا اولئك لهم عذاب مهين." يعنې "په خلكو كې داسې كسان هم شته، چې بې گټې او چټي خبرې اخلي، چې بيا په دې خبرو سره د الله جل جلاله بنده گان په ناپوهۍ سره له حقې لارې واړوي او هغه آيتونه ريشخند كړي. دوى ته رسوا كوونكى او ذليلوونكى عذاب دى."

(لقمان 6)

دوى د لهو الحديث معنا سندرې اخيستي دي.

دوى وايي چې ابن شعبان له حضرت عبدالله ابن عباس څخه روايت كوي چې هغه به په دې آيت كې له لهو څخه غرض موسيقي بلله، خو عماره وايي چې د ابن شعبان ټول روايات دله منع وړ دي.

ابن حزم وايي، چې د دوى دا وينا د څو لاملونو له مخې د منلو وړ نه ده، يو خو دا چې له دې آيت څخه دا ډول تفسير نه له حضرت رسول اكرم صلى الله عليه وسلم څخه ثابت دى او نه له صحابه و څخه، بلكې د ځينو مفسرينو وينا ده چې حجت پرې نه شي كېدلى ځكه له الله جل جلاله اوله رسول الله صلى الله عليه وسلم پرته د هېچا وينا حجت نه ده. دوهم دا چې دا وينا او دا تفسير د نورو صحابه و او تابعينو له وينا سره مخالف دى. دريم دا چې په خپله همدا آيت په دې آيت باندې د دوى استدلال

ردوي، ځکه چې دا آيت وايي، چې "په خلکو کې داسې کسان هم شته چې بې گټې او چټي خبرې اخلي، چې بيا په دې خبرو سره (د الله جل جلاله بنده گان) په ناپوهۍ سره له حقې لارې واړوي او هغه ريشخند کړي." دا خو داسې يو صفت دی، چې که په هر چا کې وي، نو هغه کافر دی، ځکه چې د الله جل جلاله لاره يې ريشخند کړې ده.

ابن حزم وايي: "که څوک کوم کتاب واخلي، چې خلک پرې له حقې لارې واړوي، نو کافر دی ځکه چې الله جل جلاله هغه غندلی دی. خو الله جل جلاله هېڅکله هغه کسان نه دي غندلي، چې بې گټې او چټي خبرې د ساعت تېرۍ لپاره اخلي. ددې لپاره نه چې خلک پرې له حقې لارې واړوي، نو له همدې لامله يې په دې آيت استناد باطل او بې ځايه دی. همدا ډول هغه خلک، چې په قصدي ډول د قرآن په تلاوت سره فرض لمونځ پرېږدي يا هغه څوک چې د نفلو په کولو سره فرض يا واجب لمونځ نه کوي يا د سندرو او ترانو په اورېدلو سره کوم فرض کار پرېږدي، نو دا شخص فاسق او گناهگار دی، خو که څوک ددې کارونو په کولو سره فرض نه پرېږدي، نو دا خو يې بد کار ندی کړی.

(المحلي لابن حزم 60/9)

امام قرطبي (٦٧١ هجري ١٢٧٣ م) په جامع الاحکام القرآن کې ددې آيت په تفسير کې ډېر بحث کړيدی او وايي چې دلته چې کوم لاهو نا وړه بنودل شوي هغه بڼه هنري غږ نه دی، بلکې هدف هغه غږ دی چې په انسان کې شهواني او حيواني غرايز تحريکوي يا هغه غږ هدف دی چې خلک له ايمان څخه اړوي، لکه د مکې د مشرکانو يو مشر (نصر بن الحارث بن علقمه) ٢ هجري - ٦٢٤ م) چې کول، نوموړی د قريشو له شيطانانو او د بدر په غزا کې د هغوی د بيرغ له لېږدوونکيو څخه و، هغه به د ناعربو کتابونه او وينځې پېرلې چې په هغوی سره خلک بې ايمانه کړي يعنې هغه به د وينځو په سندرو او ددې کتابونو په ويلو خلک د قرآن له اورېدلو او له اسلام راوړلو منحرفول او گمراه کول. دلته هم موخه همدا ډول لاهو ده چې د خداي جل جلاله د بنده گانو له گمراه کولو پرته بله موخه نلري. قرطبي همدا راز وايي چې د حسن بصري (٦٤٣ - ٧٢٨ م) په اند دلته له لاهو څخه غرض (کفر او شرک) دی.

مفسرين وايي چې نصر بن الحارث درستم او اسفنديار او د ايراني پاچايانو د کيسو کتابونه پېرل او بيا به چې په مکه کې چا وويل چې محمد صلی الله عليه وسلم دا ډول وايي نو ده به هغوی ريشخند کړل او د ايرانيو پاچايانو کيسې به يې ورته کولې او وېلې به يې چې زما خبرې د محمد صلی الله عليه وسلم له خبرو غوره دي. همدا راز نصر بن حارث به وينځې پېرلې او چې چا به غوښتل مسلمان شي نو هغه به يې خپلو سندرغاړو وينځو ته وروست، بڼه خوراک او څښاک به يې پرې وکړ او بيا به يې ورته وويل چې دا درته له لمانځه او روژې څخه چې محمد صلی الله عليه وسلم يې درڅخه غواړي. او دا چې د محمد صلی الله عليه وسلم لپاره و جنگېږې غوره دي نو بيا دا آيت نازل شو.

نو دلته له لاهو څخه موخه دا ډول لاهو ده چې الله جل جلاله وغندله.

علامه الوسي وايي چې ددې آيت بڼه تفسير هغه دی چې حسن روايت کړی دی: کل ما شغلک عن عبادة الله وذكره من السمر والاضاحيک والخرافات والغناء ونحوها

يعني: هر هغه څه چې انسان د الله جل له عبادت او له ياد څخه مشغول څخه ساتي هغه که ټوکې وي ، که نکلونه وي او که سندري او که داسې نور ټول لهو الحدیث ده . ۲۴ ټوک ۹۱ مخ
جلالین تفسیر د دې ایت (واستفزز من استطعت منهم بصوتک) (الاسراء ۶۴

يعني: ((او له هغوی څخه دې چې په چا وس رسېږي نو په خپل غږ يې سپک (ذلیل) کړه .))
په تفسیر کې وايي چې مجاهد وايي چې د شيطان غږ خوشې خبرې او لوبې دي . او عبدالله ابن عباس وايي چې د شيطان غږ هره هغه وينا ده چې خلک گناه ته بولي

شهيد آيت الله ډاکټر بهشتي هم موسيقۍ ته اشاره کړې ده چې موږ د هغه د نظر لنډيز له www.hmazaheeri.com/book ويب سايت څخه رالېږدوو: ((هغه د دې په تفسیر کې وايي چې کله به رسول اکرم صلی الله عليه واله وسلم د جمعې په ورځ پر منبر خطبه اوروله ، سوداگريز کاروان به راغی او خلکو به د کاروان مخې ته د خوښۍ د ښکارولو لپاره ډول او دريا وهله نو په مسجد کې له رسول الله صلی الله عليه واله وسلم سره ناستو ځينو د کمزوري ايمان خاوندانو به لمونځ او مسجد پرېښود او د ډول او دريا خواته به يې منډه کړه چې الله جل جلاله د دوی په دې کار نيوکه وکړه او ويې غنده: ((قل ما عند الله خير من اللهو ومن التجاره)) يعني: ((هغه څه چې له الله جل جلاله سره دي له لهو او سوداگرۍ څخه ډېر غوره دي .))

ډاکټر بهشتي همداراز زياتوي چې ډېر داسې ويلي دي چې په دې ځای کې له لهو څخه غرض هماغه د شپېلۍ ، نغارې او طبلي غږ دی چې له بهر څخه ښار ته راننوتونکي سوداگريز کاروان به د دې لپاره غږاوه چې خلک خبر شي او د پلورلو او پېرودلو لپاره ورته ورشي ، نو کله به چې په مسجد کې د کمزوري ايمان خاوندانو داسې غږ واورد نو يا به د دې غږ د اورېدلو لپاره او يا به د سوداگريزې معاملې لپاره له مسجد څخه په وتلو شول او رسول صلی الله عليه واله وسلم به يې پر منبر ناست پرېښود ، چې الله جل جلاله د دوی دا کار وغنده . خو دا سمه نه ده چې له دې ایت څخه د موسيقۍ د حرمت لپاره کار واخيستل شي ، لکه څنگه چې له دې ایت څخه د سوداگرۍ د حرمت لپاره کار نه شو اخيستلی .

خو ځايه په قرآن کې د لغو کلمه هم راغلې ده او ځينو فقهاوو لغو هم لهو معنی کړې ده او لغو ښه نه ده گڼل شوي ، خو بيا هم د لهو په حرمت دلالت نه شي کولی .

امام غزالي د يو چا په ځواب کې ، چې ويلي يې وو "سندري لهو ، بې گټې او د ساعت تېرۍ شى دی " ويلي دي: "هو همداسې ده ، خو خبره دا ده چې دا دنيا ټوله بې گټې او لهو ده... له ښځو سره له هغه يوځای والي پرته ، چې د اولاد زېږولو لامل وگرځي ، نور هر ډول يوځای والی ، مستي او لوبې بې گټې دي (خو خلک يې کوي ، ځکه چې نفس يې غواړي) هر لهو آن د حبشي غلامانو لوبو ته د بي بي عايشې کتل او د رسول الله صلی الله عليه وسلم هڅول ټول روا او په نص ثابت دي... لهو زړونه تازه کوي ، اروا تاندوي ، فکري ستوماتيا له منځه وړي او زړونه ، چې له تازه گۍ او نشاط څخه لېرې وساتل شي ، نو مړاوي او وژل کېږي... نو موسيقي روحي درمل ده ، چې د ستړتيا او مړاويتوب د ناروغيو علاج کوي ، خو بايد په

اور بدللو کې يې افراط ونه شي. لکه چې د دوا او درملو په خوړلو کې افراط په کار نه دی. په همدې خاطر لهو په دې نیت د قربت (الله جل جلاله ته د نږدېوالي) لامل گرځي". (احياء العلوم 1152)

2_ د موسیقي د حرمت پلویان په دې آیت، چې د نیکو مؤمنانو په ستاینه کې راغلی استدلال کوي: "و اذا سمعوا اللغو اعرضوا عنه" یعنې "کله چې چټي خبرې واورې، نو مخ ترې اړوي." (قصص 55)

دوی وايي، چې سندرې هم په لغو او چټي خبرو کې راځي، نو ځان ساتل ترې واجب دي. شېخ قرضاوي ځواب ورکوي، چې له دې آیت څخه چې څه څرگندېږي، هغه دا دي چې لغو عبارت دی له بدې وینا، کم عقلې خبرې، ترخې وینا او نورو څخه او دا آیت هم په همدې خبره شاهد دی: "و اذا سمعوا اللغو اعرضوا عنه وقالوا لننا اعمالنا و لکم اعمالکم سلام علیکم لا نبغی الجهلین". یعنې "او کله چې بې گټې خبرې واورې، نو مخ ترې اړوي او ورته وایي، چې زموږ کارونه زموږ او ستاسې کارونه ستاسو دي، [زموږ خپل کار او ستاسو خپل کار دی] د خدای جل جلاله په امان موږ ناپوهان نه غواړو." (قصص 55)

او دا د عباد الرحمن (د خدای جل جلاله د بنده گانو) په صفت کې د الله جل جلاله ددې ستاینې ډوله وینا په څېر ده، چې فرمایي: "... و اذا خاطبهم الجهلون قالوا سلما" یعنې "او کله چې ورته ناپوهان څه ووايي، نو دوی ورڅخه د سلام په ویلو (سالمې خبرې) ځان خلاصوي." (فرقان 63)

که ومنو، چې په دې آیت کې یادې شوې لغو کې سندرې هم راځي، نو باید چې داسې څه په کې راغلي وای، چې د سندرونه او بدل یې ستایلي وای او ښه کار یې گڼلی وای په داسې حال کې چې دلته داسې څه نه وینو.

د لغو کلمه د باطل د کلمې په څېر هر هغه شي ته وایي، چې گټه په کې نه وي او داسې شي ته غوږ ایښودل یا یې کول چې گټه په کې نه وي، تر هغې بد نه دي، چې د بل چا حق ضایع نه کړي او یا د فرضو او اړینو کارونو مخه ونه نیسي. له ابن جریح څخه روایت شوی دی، چې هغه سماع (روحاني موسیقي) او بدل جاېز بلل، چا ترې وپوښتل، چې آیا دا کار به دې د قیامت ورځ په نیکو کارونو کې وشمېرل شي او که په بدو کارو کې؟ هغه ځواب ورکړ: نه په نیکو کارونو کې او نه په بدو کارونو کې دا د لغو په څېر ده او الله جل جلاله فرمایي: "لا یواخذکم الله باللغو فی ایمانکم" یعنې "الله جل جلاله مو په هغو سوگندونو نه نیسي، چې په ناپامۍ کې یې یادوئ"

(بقره 225، مائده 89)

امام قرطبي (٦٧١ هجري ١٢٧٣ م) په جامع الاحکام القرآن کې ددې آیت په تفسیر کې

ډېر بحث کړيدی او وايي چې دلته چې کوم لهُو نا وره نښودل شوي هغه ښه هنري غږ نه دی، بلکې هدف هغه غږ دی چې په انسان کې شهواني او حيواني غرايز تحريکوي معنی خبرې يا کار دی چې هېڅ ديني يا دنيوي گټه پکې نه وي.

معارف القرآن ۱۸ ټوک ۹ مخ

امام غزالي فرمايي "که له تصميم او هوډ پرته په ناپامۍ کې قسم يا د خداى جل جلاله نوم يادول دا خو پرېږده، چې فابده نه لري، مواخذه يا د خداى جل جلاله له خوا نيونه هم نه لري، نو شعرا و نڅا به څرنگه گناه او دهغه جل جلاله لخوا نيونه ولري!"

(احياء العلوم، کتاب السماع)

نوله همدې کبله موږ وايو، چې هره سندره لغو نه ده، بلکې په دې کې د ويونکي او يا اورېدونکي نيت او غرض ډېر مهم دی، ښه نيت لهُو او ټوکه د خداى جل جلاله د نږدېکت او قربت لامل گرځوي او ناوړه نيت آن هغه عملونه هم، چې په ظاهره ښه دي او عبادت بلل کېږي په حقيقت کې باطلوي.

حضرت رسول اکرم صلى الله عليه وسلم فرمايي: "ان الله لا ينظر الى صوركم و اموالكم ولكن ينظر الى قلوبكم و اعمالكم" يعنې "الله جل جلاله ستاسو ظاهر (ښکاره بدن) او شتمنيو ته نه گوري، بلکې ستاسو زړونو او کارونو ته گوري." (مسلم)

ډاکتر عمارة او شيخ قرضاوي په دې ځای کې د ابن حزم هغه گټوره وينا رالېږدوي، چې د سندرو د مخالفينو په ځواب کې يې ليکي: "هغوی پوښتي چې سندري روا دي او که ناروا؟ او په دې باور دي، چې په دې اړه دريمه لاره يا دريم حکم نشته، ځکه چې الله جل جلاله فرمايي: "فماذا بعد الحق الا الضلال" يعنې "آيا له حق وروسته له گمراهۍ پرته بل څه شته؟". خودوی ته زموږ ځواب دا دی، چې حضرت رسول اکرم صلى الله عليه وسلم فرمايي: "انما الاعمال بالنيات و انما لكل امرء ما نوى" يعنې "د اعمالو د ښه والي او بدوالي معيار نيت دی او هر انسان ته د هغه د نيت جزا ده".

دا يوه قاعده ده، هر شي ته د همدې معيار له مخې کتل کېږي. هر څوک، چې سندري په دې نيت اوري، چې زړه يې ژوندی او روح يې تازه شي، سستي او تنبلي ترې کډې بار کړي او د الله جل جلاله بنده گي په خپل ډول وکولی شي، ښو کارونو ته وهڅول شي، نو له شک پرته، چې ښه کار يې کړی دی او که د چا نيت نه ثواب او نه گناه وي، نو دده دا کار لغوه ده، چې نه گناه لري او نه ثواب، لکه ښوونو ته تلل، د ساعت تېرۍ لپاره د خپل کور په مخ کې گرځېدل، له خپل ذوق سره سم د رنگونو ټاکل او ... (المحلی

(60/9)

شهيد آيت الله ډاکتر بهشتي ددې ايت: ((واذ سمعوا اللغو اعرضوا عنه)) يعنې: ((کله چې لغو واورې نو ځان ترې ژغوري.)) په تفسير کې وايي چې که لغو د لهُو په معنی وي او که په بله ځانگړې معنی، د آيت ښکاره غرض دادی چې له دې آيت څخه د موسيقۍ د حرمت لپاره کار نه شي اخيستل

کېدای، نو پر دې بنسټ ویلی شو چې په قرآن کې داسې آیت نه شو موندلی چې هغه دې د موسیقۍ په حرمت او آن په ټولیز ډول د لاهو او لغو په حرمت دلالت وکړي.

3_ د حرمت پلویان په دې حدیث استناد کوي: "د مؤمن له خوا چې هره لاهو ترسره کېږي، نو باطله ده مگر له خپلې

مېرمنې سره لوبې، د آسونو پالنه او روزنه او غشي ویشتل". (اصحاب السنن)

دوی وايي چې په دې ځای کې سندري نه دي يادې شوي، نو اورېدل یې روا نه دي. خود روا والي پلویان بیا ځواب ورکوي، چې دا حدیث ضعیف (کمزوری) دی او استدلال پرې نه کېږي او که دا ومانو، چې صحیح دی، نو دا خو بیا هم د حرمت معنی نه ورکوي، بلکې په بې گټې توب دلالت کوي.

دا حدیث دوه ډوله سند لري په یوه کې یې عبدالله ابن زید بن ازرق دی او په بل کې یې خالد بن زید دی او ډاکټر محمد عماره وايي چې د حدیثو د پوهانو په نظر دواړه مجهول دي له حضرت ابو درداء څخه را نقل شوي دي چې وايي: "زه چې څومره کولی شم، نو باطل کارونه کوم، ددې لپاره چې د حق د پلویانو قوت مې ډېر شي." (الاسلام والفن)

دکتور قرضاوي وايي، چې که پورتنی حدیث صحیح هم وي، نو غرض یې دا نه دی، چې گوندې یواځې هم دا درې لوبې روا دي یعنې دا انحصاري حدیث نه دی که داسې وای، نو رسول الله ﷺ په نبوي مسجد کې حبشوته د لوبې – چې دی هم د دوی لوبې نڅا بولي – اجازه نه وه ورکړې، نه به یې خپله ددې لوبو ننداره کړې وه او نه به یې حضرت عایشې رضي الله عنها ته ددې لوبو د نندارې اجازه ورکړې وه. په بنونو، گلکڅونو... کې گرځېدل، د الوتونکیو خواړه غږونه اورېدل... که څه هم باطل او بې گټې دي، خو حرام نه دي.

همداسې دوه نور روایتونه هم شته دي لکه: ((لیس لهو المؤمن الا ثلاث: رمی الرجل بقوسه او تأدیه فرسه او ملاعبته امراته)) یعنې: ((مؤمن له دې درې ساعت تېریو پرته د نورو اجازه نلري: غشي ویشتل، د آسونو روزنه او له خپلې مېرمنې سره لوبې.))

ددې حدیث په سند کې هم خالد بن زید دی چې مجهول دی.

یو بل روایت کې د عطاء ابن ابی رباح له خولې ویل شوي چې جابر بن عبدالله انصاري او جابر بن عبید انصاري مې ولیدل چې غشي یې اورول، له دې دواړو څخه یوه بل ته وویل چې آیا تانې دي اورېدلي چې د خدای جل جلاله پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمایي: ((کل شی لیس من ذکر الله فهو لعب لا یكون اربعه: ملاعبة الرجل امراته و تأديب الرجل فرسه و مشي الرجل بین الغرضین و تعلیم الرجل السباحة)) یعنې: ((هر شی چې د خدای جل جلاله یاد په کې نه وي اوله دې څلورو شیانو هم نه وي نو لوبې دي، هغه له خپلې مېرمنې سره لوبې، د خپل آس روزنه، د دوه درو ترمنځ پلې تگ او لامبو یادول دي.))

ابن حزم وايي چې دا روایت جعلي دی او په اسنادو کې یې په ناوړه ډول تدلیس کړی دی، (یعنې چې څوک له خپل هم مهالي څخه داسې څه روایت کړي چې ترې اورېدلي یې نه وي یا خپل شیخ هغه څوک

چې ترې روایت کوي. ، په داسې نوم یاد کړي چې پرې مشهور نه وي (ځکه چې ددې حدیث په سند کې چې کوم زهري دی دا هماغه نوموتی او مشهور ابن شهاب زهري ندی ، بلکې دا بل نا پېژندل شوی او مجهول زهري دی چې عبدالرحیم نومېږي او خالد بن ابی زید یې هم په سند کې دی چې هغه هم مجهول دی.

4_ د موسیقی د حرمت پلویان په دې روایت هم استناد کوي، چې بخاري یې له ابو مالک او ابو عامر اشعري څخه راانقلوي: "لیکونن قوم من امتی یستحلون الحرو الحریر والخمر و المعازف" یعنې "زما په امت کې به داسې خلک پیدا شي، چې زنا حلالوي، د وربښمو ټوټې، شراب او معازف مباح بولي." (بخاري).

دکتور محمد عماره وایي چې بخاري دې روایت ته کوم سند نه دی وړاندې کړی یواځې دومره یې وېلي چې هشام بن عمار له عامر څخه روایت کوي او ابو عامر خپله مجهول دی.

ددې روایت دروایانو ژوند لیک په تهذیب التهذیب کې ښه روښانه شوی دی

خو ابن قیم جوزي په روضة المحبین کې د ابن حزم وینا ننګوي او وایي چې دا خبره له ابن حزم څخه پټه پاتې ده چې بخاري چې له چا څخه روایت کړی دی هغه هشام بن عمار دی او هغه یې لیدلی دی او له بخاري پرته د حدیثو نورو امامانو ورته سند ورکړی دی په الاسلام والفن کې ددې روایت په اړه لیکي: دا حدیث که څه هم بخاري را نقل کړی دی، خو دا د معلقو حدیثو له ډلې څخه دی او مسند متصل نه دی. همدا لامل دی، چې امام ابن حزم یې د سند د منقطع کېدلو (تر رسول اکرم ﷺ پورې د راویانو د لړۍ نه رسېدل) له کبله ردوي او نه یې مني، له معلق والي پرته نورو هم وېلي دي، چې په سند او متن دواړو کې یې نیمګړتیا شته ده.

امام حافظ ابن حجر عسقلاني کونښن کړی دی، چې ددې روایت سند متصل کړي او دې کار ته یې له نهو لارو هڅه کړې ده، خو دا ټولې لارې هماغه راوي ته ورګرځي، چې د حدیثو امامان او نقادان پرې نیو کې لري. دا شخص د عمار زوی هشام دی.

(تعليق التعليق د حافظ ابن حجر)

نوموړی که څه هم د دمشق خطیب، محدث او عالم وو او ابن معین او عجلي یې ثقه بولي، خو امام ابو داؤد د هغه په اړه وایي: "څلور سوه حدیثونه یې روایت کړي دي، چې هېڅ اصل او بنسټ نه لري." ابو حاتم یې په اړه وایي: "رښتیا و یونکی دی، خو تل نه، څه یې چې لاس ته ورغلل، خلکو ته یې وویل، څه چې ورته وربښودل شوي دي، خلکو ته یې [بې له پلټنې] وړاندې کړي دي."

حضرت امام احمد یې په اړه وایي: "بې مغزه او کم عقل دی."

نسايي يې په اړه وايي: "هغه ته بايد هېڅ توجه ونه شي" يعنې [هېڅ ثقه نه دی].

حافظ ذهبي که څه هم له نوموړي څخه دفاع کړې ده، خو وايي چې "هشام ربنستيا ويونکی دی، خو ډېرې خبرې کوي او داسې اقوال لري، چې کولی شورد يې کړو... په اختلافي او هغو مسايلو کې چې د ټولو په ژوند پورې اړه لري، د دا ډول خلکو روايت نه منل کېږي."

ددې حديث په اصل متن او سند کې له خبرو سربېره ددې حديث په دلالت او محتوی (منځپانگه) کې هم څه خبرې او اختلاف شته دی. په صحيح او دقيق ډول معلومه نه ده، چې له معازف څخه غرض څه دی؟ معازف يعنې څه؟ ځينې وايي د لهر او ساعت تېرۍ وسايل ترې غرض دي، دا هم ويل شوي دي چې معازف يعنې د سندرو او موسيقي سامان. که بيا هم دا و منو، چې دلته له معازف څخه هدف د موسيقي وسايل دي، نو د حديث لفظ چې په بخاري کې په معلق ډول راغلی د معازفو د تحریم ښکاره څرگندوی نه دی، ځکه چې [د حلال بولي] لفظ لکه څنگه يې چې ابن عربي وايي دوه معناوې لري، يوه معنا دا چې د هغوی په حلالوالي عقیده او باور لري او دوهمه يې مجازي معنا ده، چې په استعمال کې يې اسانۍ او سطحي نظره وايي. دلته که لومړی معنا مراد وي يعنې د لفظ حقيقي معنا، چې هغه په حلالو د حرامو بدلول دي، نو دا خو کفر گنل کېږي، ځکه هغه څه حلال بلل، چې حرمت يې قطعي وي لکه زنا، شراب... نو دا خو د ټولو په اتفاق کفر ده.

که و منو، چې حديث دلته په حراموالي دلالت کوي، نو آيا هدف دا دی چې دا څه شيان چې په دې حديث کې ياد شوي [زنا، شراب، وربښم او موسيقي] دا ټول يوځای کول حرام دي او که هريو يې بېل بېل ترسره کول حرام دي؟ دلته لومړی قول [يوځای کول] قوي برېښي، ځکه دا حديث هغه خلک غندي او د هغو خلکو اخلاقو ته اشاره کوي، چې په زنا، شراب خښلو، شپې ناستې [شب نشينې] له کاره وتي، ټوله مخه او ټول سر او کاري يې له نجونو، شرابو، کبابو، سروزرو، وربښمو او تنگ ټکور سره دی.

ابن ماجه دا حديث له ابو مالک اشعري څخه په دې ډول روايت کوي: "زما له امت څخه به ځينې کسان شراب خښي، خوبل نوم به ورته ږدي، په مېلو او د سندرو غاړو ښځو په غېږه کې به پروت وي. الله جل جلاله به يې په ځمکه خښ کړي او خنزيران او بيزوگان به ترې جوړ کړي." همدا راز ابن حبان په خپل (صحيح) کې او بخاري په خپل تاريخ کې دا روايت کړی دی، خو هر چا چې له هشام پرته له بل چا روايت کړی دی، تاکېد يې پر شرابو کړی دی او سندري او موسيقي يې د زنا او شرابو د مجلس د متمد (پوره کوونکي) او تابع غوندې ياد کړي دي.

نو دلته د خبرې فوکس شراب دي يعنې په اصل کې همدا حرام دي.

5_ د تحریم مدافعين د حضرت عابشي رضي الله عنها دا حديث دليل نيسي: "الله جل

جلاله د سندرغاړو ښځو، پلورل، بيه... حرام گرځولي دي.

ترمذي او تلبیس ابلیس

ځواب دا دی، چې دا حدیث او د سندرغاړو وینځو د پلورلو د حرمت په اړه، چې نور څومره احادیث دي، ټول ضعیف [کمزوري] دي. (المحلی 56/9)

ابن حزم وایي: ددې روایت په راویانو کې سعید ابن رزین دی چې له خپل ورور څخه روایت کوي او هېڅوک هم دا دواړه نه پېژني. په لسان المیزان کې یې همداروایت له خپل پلار څخه کړی او امام ذهبي او امام ابن حجر هم د سعید په اړه دا بن حزم نظر تائیدوي.

وگوري دابن حجر لسان ۲۹: ۳ او دذهبي میزان ۱۳۶: ۲

همداراز ددې حدیث په راویانو کې لیث هم دی چې ضعیف دی. طبراني په الاوسط کې په کمزوري سند روایت کړی او بیهقي وایي چې: ((محفوظ ندی))

بل دا چې امام غزالي وایي دلته له سندرغاړو وینځو څخه غرض هغه وینځې دي، چې د شرابو په محفلو، مېکدو او عشرتکدو کې پرډیو، فاسقو نارینه و ته سندرې وایي او د ښځو له خوا پرډیو فاسقو نارینه و او هر هغه چاته، چې د فساد وېره ترې وي، سندرې ویل حرام دي، خو خپل مالک [د وینځې بادار] ته سندرې ویل په دې حدیث کې حرامې شوې نه دي. آن د پرډیو پر وړاندې هم هغه وخت وینځو ته سندرې ویل روا دي چې دفتنې وېره نه وي. لکه په لاندې حدیث کې، چې راغلي دي او صحیحینو (بخاري او مسلم) یې روایت کړي دي. هغه داسې، چې رسول الله ﷺ د دوو وینځو د سندرو غږ واورېد، خو هغه یې منع نه کړلې او ابوبکر رضی الله عنه ته یې وفرمایل: "دا دواړه پرېږده (چې خپلې سندرې وایي)".

صحابه و سندرغاړې وینځې پلورلې او پېرلې دي لکه وروسته به چې د ابن عمر او ابن جعفر معامله ولولو، نو که د سندرغاړو وینځو پلورل او پېرل چور حرام وای، نو دوی ولې پلورلې او یا پېرلې؟

بل دا چې اسلام، چې د سندرغاړو وینځو پلورل حرام بللي دي لامل دا دی، چې اسلام غوښتل او غواړي، چې د وینځو او مرییتوب دود دې له اسلامي ټولنې څخه ورو وړو کډه وکړي او په دې ډول چې یو دې وینځه په یوه او بل دې یې په بل پلوري دا کار ښه نه عملي کېږي، دلته حکمت او د اسلام غېرامریمه غوښتنه (د خلکو هڅونه) داده، چې سندرغاړې وینځه مه پلوره، بلکې ښه داده چې مخه یې ورته خلاصه او ازاده یې کړي.

6_ دوی بل د نافع دا روایت دلیل نیسي: "کله چې ابن عمر رضي الله عنه د یوه شپانه د شپېلۍ غږ

واورېد، نو په دواړو غوږونو یې گوتې کېښودې، لاره یې بدله کړه او له نافع رضي الله عنه څخه یې

وپوښتل، چې ای نافع رضي الله عنه ته دا غږ اورې. ما ورته وویل، چې هو! ده همداسې پوښتل، چې

غږ اورې؟ او ما ورته ویل چې هو. تردې چې نور ما هم د شپېلۍ غږ نه اورېده او هغه ته مې وویل، چې

نه، نور يې نه اورم. له هغې وروسته ابن عمر رضي الله عنه له غوږو گوتې لېرې کړې او خپله سورلۍ يې اصلي لارې ته برابره کړه او ويې ويل: "رايت رسول الله صلى الله عليه وسلم يسمع زمارة راع فصنع مثل هذا "يعني "رسول الله صلى الله عليه وسلم مې وليد په داسې حال کې، چې هغه د شپانه د شپېلۍ غږ اورېد، نو هغه صلى الله عليه وسلم همدا سې وکړل."

(احمد، ابو داؤد، ابن ماجه)

حضرت ابو داؤد ددې حديث په اړه وايي، چې دا حديث موضوعي دی ابو علي التلوي وايي چې له ابو داؤد څخه مې اورېدلي دي چې ويل يې دا حديث منکر دی او که صحيح هم شي، نو دا خود موسيقي د رواوالي د پلويانو دليل دی، نه يې د مخالفينو. دا ځکه چې که د شپېلۍ اورېدل حرام وای، نو رسول الله صلى الله عليه وسلم به ابن عمر رضي الله عنه ته مباح نه بلله او ابن عمر رضي الله عنهما به نافع رضي الله عنه ته مباح نه بلله او هغوی ته به يې هم امر کړی وای، چې تاسو يې هم مه اورئ. دا چې رسول الله صلى الله عليه وسلم ابن عمر رضي الله عنه پرېښود، چې وايي وري او ابن عمر رضي الله عنه بيا نافع رضي الله عنه پرېښود دا په خپله د رواوالي دليل دی، ځکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم يې يواځې په خپله له اورېدلو ډډه وکړه. رسول الله صلى الله عليه وسلم يواځې له شپېلۍ څخه نه، بلکې له ډېرو نورو مباحو دنيوي چارو څخه په خپل طبيعت ډډه کوله. د بېلگې په ډول په شريعت کې په ډډې يا تکيې لگولو خوراک روا دی، خو رسول الله صلى الله عليه وسلم هېڅکله هم په ډډې خوراک نه کاوه او يا دا چې هغه صلى الله عليه وسلم به د شپې په داسې حال کې ويده کېده، چې هېڅ درهم او دينار يا سره او سپين زربه يې ذخيره نه درلودل او خيراتول به يې، خو نور خلک بيا په دې کار مکلف نه دي. دا د هغه صلى الله عليه وسلم ځانگړنه وه، همدا ډول دلته د شپېلۍ حکم هم همدا سې دی.

7- دوی په دې روايت هم استناد کوي: "رَبْتِيَا هَ، چې موسيقي په زړونو کې نفاق زرغونوي." **ابو داؤد**

ددې روايت په راويانو کې عبدالرحمن بن عبد الله عمري دی امام احمد دده په اړه وايي: ((دده يو حديث هم صحيح ندی))، ((دده حديث مو حذف کړ، حديثونه يې منکر دي دروغجن و)) **السماع**

همداراز ددې حديث په سند کې سلام بن مسكين له يوبې نومه بوډا څخه روايت کوي چې دا بن حزم په وينا، رښتيا هم حيرانوونکی دی.

دا نه ده ثابته ده، چې دا دې د رسول الله صلى الله عليه وسلم چې معصوم دی وينا وي، بلکې د يو چا نظردی، چې نور ورسره مخالفت لري. په ځانگړي ډول قدرمن صوفيان. دوی وايي، چې سندرې زړونه نرموي او له گناه څخه د پښېمانۍ او توبې او بخښنې غوښتلو لامل گرځي. همدا لامل دی، چې صوفيان خپل روحونه په موسيقي تازې او ژوندي کوي او خداي جل

جلاله ته پرې ځان نږدې کوي، خپل هوډ او قصد پرې وږمن او خوشبو کوي او دا يو داسې حالت دی، چې له تجربې، ځکلو او تمرین پرته پرې څوک نه پوهېږي او هر چا چې دا حال وڅکه نور بښتوني شناخت ته ورسېد او (شنیدن کی بود، مانند دیدن).

امام غزالي وايي: "دا حکم د اورېدونکي په اړه نه، بلکې په هغه سندرغاړي تطبیقېږي، چې سندرې يې د زړه له تل څخه نه وي، په مصنوعي اکتونو د خلکو پام ځانته راواړوي، خپله دومره اغېزمن نه وي، خو په دروغو ځان ډېر اغېزمن بښي. ددې لپاره، چې خلک يې خوښ کړي، له هغوی سره منافقانه او دوه مخی چلند کوي، خو غزالي زیاتوي: "او دا کار د تحریم لامل نه ګرځي، ځکه چې ډېر شيان او کارونه د نفاق د را زرغونېدلو لامل ګرځي، خو حرام نه دي. لکه د بنو جامو اغوستل، په ښه سپرلي (اوس په ښه موټر کې) ګرځېدل، نور د ویاړ سامانونه کارول، نو له همدې کبله د نفاق د ظهور او زرغونېدلو د علتونو او لاملونو کارول ګناه نه ده.

8_ د موسیقۍ د حرمت پلویان په هغه څه، چې د شایعي په ډول په خلکو کې خپاره شوي، چې ګویا د ښځې غږ عورت دی استدلال کوي، خو د ښځې غږ عورت نه دی. علامه دکتور يوسف قرضاوي وايي، چې د خدای جل جلاله په دین کې هېڅ داسې دلیل او یا شبهه دلیل (دلیل ته ورته سند) نشته، چې وښيي چې د ښځې غږ عورت دی. ډېرو ښځو به له رسول اکرم ﷺ څخه پوښتنې کولې، ډېرو صحابه و له سپېڅلو بیبيانو پوښتنې کولې او هغوی به ځوابونه ورکول، خو هېچا ونه ویل چې دا حدیث چې عایشې یا بلې صحابې روایت کړی او یا دا فتوی چې فلانۍ صحابې ورکړې ده، دا د عورت [د ښځو د غږ] لوڅېدل دي، چې پټول یې فرض دي. سره له دې، چې د نورو مسلمانو مېرمنو په پرتله امهات المومنین ته شرایط تنګ او سخت وو او ځینې داسې قیودات پرې ایښودل شوي وو، چې پر نورو مسلمانو مېرمنو نه دي ایښودل شوي.

[د ښځو د غږ د حکم په اړه زما په بل کتاب [ښځه او اسلام] کې اوږده څېړنه شوې ده. د معلوماتو د زیاتوالي لپاره یې کتلې شئ].

که څوک ووايي، چې دا په عادي ژوند پورې اړوند دي، نو زموږ ځواب ورته دا دی، چې حضرت رسول اکرم ﷺ د دوه وینځو له خولو سندرې واورېدې، نو هغه یې منع نه کړلې او حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه ته یې هم وویل، چې له دوی سره کار مه لره.

ابو جعفر رضي الله عنه، نورو صحابه و او تابعینو به له وینځو څخه سندرې اورېدلې.

9_ د موسیقۍ د ښمنان په هغه روایت هم استدلال کوي، چې ترمذي په مرفوع ډول له حضرت علي رضي الله عنه څخه روایت کړی دی: "هر کله چې زما امت دا پنځلس کارونه وکړي، نو په بلا به اخته شي" په دوی کې له سندرغاړو وینځو او د موسیقۍ له وسایلو څخه ګټه اخیستل

هم ښودل شوي دي، خو قرضاي وايي، چي د ټولو په اتفاق سره دا حديث ضعيف دی، نو ځکه نشو کولی چې پرې استناد وکړو.

ابن حزم وايي چې تريحيی ابن سعید پورې ددې روايت راويان ټول مجهول خلک دي او يحيی ابن سعید له محمد څخه يوه کلمه هم نده روايت کړې ځکه چې دهغه هممهاله نه و. ددې روايت په سند کې فرج بن فضاله هم دی او امام احمد دده په اړه وايي چې هغه له يحيی څخه منکر حديث روايت کړی دی. ده به باوري خلکو ته منکر احاديث منسوبول، ابن حبان وايي چې فرج بن فضاله دا احاديثو باوري سندونه جوړ او ترتيب کړل او بيا به يې بېهوده متنونه ورپورې وتړل يعنې صحيح او متصل سند پسې به يې بېهوده او چټي متن تار په دې ډول متنونو استدلال صحيح ندی.

الاسلام والفنون الجميلة نقل له السماع ٨٥ مخ څخه

١٠- دوی د ابو امامه په دې روايت هم استناد کوي چې وايي له رسول اکرم صلی الله عليه وسلم څخه مې واورېدل: ((لا يحل تعليم المغنيات ولا شرا وهن ولا بيعهن ولا اتخاذهن و ثمنهن حرام وقد انزل الله ذالك في كتابه: (ومن الناس من يشتري لهو الحديث ليضل عن سبيل الله بغير علم)، والذي نفسي بيده ما رفع رجل عقيرته بالغناء الا ارتد فله شيطانان يضربان بارجلهما صدره و ظهره حتى يسكت)، يعني: ((د سندر غاړو ښځو روزنه، پېرل او پلورل او کار ته نيول روانه دي، د هغوی بيه حرامه ده او الله جل جلاله دا په قرآن کې نازل کړي دي. (او په خلکو کې داسې کسان هم شته چې بې گټې او چټي خبرې اخلي چې بيا په دې خبرو د الله جل جلاله بنده گان په ناپوهۍ سره له حقې لارې واړوي)، په هغه ذات سوگند چې زما روح يې په واک کې دی، هېڅوک سندرې نه وايي مگر دا چې دوه شيطانان ورپسې شي او پر پښو پر سينه او پر ملا يې تر هغې وهي تر څو چپ شي.))

ددې حديث په روايت کوونکیو کې اسماعيل بن عياش او قاسم دي چې محدثين دواړه ضعيف بولي. که څه هم ابن حجر ترې دفاع کړېده خو ابن حزم يې کمزوري بولي او (منکر له) حديث يې بولي، اسماعيل ابن عباس د التهذيب ((په اړه وايي چې ځينې پرې باور کوي او ځينې پرې نيوکې لري، کله چې د نوموړي په اړه له يحيی ابن معين څخه وپوښتل شول نو ويې ويل: ((د شام له اوسېدونکیو سره ستونزه نلري خو عراقيان يې روايات (حديثونه) نه مني.

ددې روايت په سند کې عبدالملک بن حبيب هم دی او لکه چې لاندې يې لولو، محدثين پرې باور نه لري.

١١- عبدالملک بن حبيب دوه روايتونه لري، يو دا چې رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايي: ((ان المغني اذنه بيد شيطان يرعشه حتى يسكت.))

يعني: ((د سندر غاړي غوږونه د شيطان په واک کې دي تر هغې يې خوځوي تر څو چپ شي.))

ددې حديث يو راوي عبد الملك دی چې علما پرې باور نه کوي او بل يې عمري صغير دی ، چې علما يې ضعيف بولي .

دوهم دا چې رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايي: ((ان الله حرم تعليم المغنيات و شراءهم و بيعهن و اكل اثمانهن .)) يعنې: ((رښتيا چې الله جل جلاله د سندرغاړو ښځو روزل ، پېرل او پلورل او د هغوی بېبې خوړل حرام ګرځولي دي .))

محمد عماره وايي چې: ((د عبد الملك بن حبيب ټول حديثونه د ورکولو وړ دي .)) دې روايت ته د ګوتې نيولو وړ يو بل ټکی دادی بې له دې چې د وينځو او اصيلو (ازادو) ښځو توپير وشي ، په ټوليز ډول وېل شوي چې د سندرغاړو ښځو پلورل او پېرل او بيه حرامه ده . په اسلامي فقه کې د وينځو د پلورلو او پېرلو اجازه شته خو د ازادو ښځو پلورل او پېرل هېڅکله هم روانه دي او په دې کې ښځې په مطلق ډول (د وينځو او ازادو له توپير پرته) يادې شوې دي او داسې برداشت ترې کېږي چې که اصيله او ازاده ښځه سندرغاړې نه وي نو پلورل ، پېرل او د بېبې خوړل هر څه يې روا دي . چې دا د الله جل جلاله د احکامو او نبوي ارشاداتو مخالفه خبره ده او په احاديثو کې دومره تېروتنه او تعارض هېڅکله نه وي چې دا په خپله ددې روايت کمزوري په ګوته کوي .

بله دا چې دا له نورو موثقو رواياتو سره ښکاره ټکر لري موږ وينو چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم صحابه و سندرغاړې وينځې پلورلې او پېرلې دي چې بېلګې يې دلته هم لولو . ابن الفرزي د عبد الملك بن حبيب (۲۳۸ هجري - ۸۵۲ م) په اړه وايي چې هغه حديث پېژندونکی نه دی ، با جني او ابن حزم يې په اړه وايي: ((ابو عمر بن عبد البر به هغه دروغجن باله .)) ۱۲- حضرت انس (رضي الله عنه) وايي چې رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي: ((من جلس الى قنية صب في اذنيه الانك يوم القيامة .)) يعنې: ((څوک چې د سندرغاړې سندروته کېږي نو د قيامت په ورځ به يې په غوږونو کې سړپ واچول شي .))

ابن حزم وايي چې انس رضي الله عنه ته منسوب دا حديث بدمرغي راټوکوي ځکه چې نا پېژندل شويو کسانو روايت کړيدی او يو د باور وړ شخص هم په دې اړه له مالک څخه روايت نه دی کړی . دوهم دا چې په دې روايت کې مکحول له عايشې رضي الله عنها څخه روايت کوي په داسې حال کې چې هغه هېڅکله هم عايشه رضي الله عنها نه ده ليدلې او نه يې هممهاله وو . همداراز په دې روايت کې د هاشم بن ناصح او عمر بن موسی غوندي مجهول خلک دي ، دا حديث منقطع هم دی او په دې روايت کې له ابو عبد الله څخه هم روايت شوی دی چې هېڅوک يې نه پېژني .

ددې روايت په رواياتو کې ابو نعيم - عبيد بن هاشم - هم دی چې ابن قيس يې په اړه وايي: ((هغه ضعيف دی او حديث يې له ابن مبارک څخه نه دی راخيستی او له مالک څخه ډېر منکر دي ، بلکې له ابن منکدر څخه يې په مرسل ډول روايت کړی دی .))

الاسلام والفنون الجميلة .

۱۳ د ابو مالک اشعري رضي الله عنه روايت چې وايي له پيغمبر صلی الله عليه وسلم څخه يې اورېدلي دي (يشرب الناس من امتي الخمر يسمونها بغير اسمها تضرب على رؤسهم المعازف والقنيات يخسف بهم الله الارض .)) يعنې: ((زما په امت کې به ځينې خلک شراب څښي خو بل نوم به پرې ږدي

او په مخکې به يې موسيقي غږېږي او سندرغاړې ښځې به سندرې وايي ، الله جل جلاله به يې په
ځمکه نښاسي))

ابن ماجه او تاريخ بخاري.

داد ابن ابي شيبه روايت دی چې معاويه بن صالح پکې دی چې کمزوری يې بولي او بل په کې مالک
ابن ابي مریم دی چې څوک يې نه پېژني .
امام ذهبي هم وايي: ((ابن معين د معاويه بن صالح په اړه وايي: د خوبښې ، او باور ، وړ شخص نه دی .
((

۱۴- په يو حديث کې راغلي چې: ((ان الله تعالى نهی عن صوتين ملعونين: صوت نائحة و صوت مغنية
((يعنی ((الله جل جلاله دوه رټل شوي غږونه منع کړيدي: د نوحه کوونکې (په مړي په اجوره يا بې
اجوري په ډېر لوړ غږ او له حد څخه په وتلي انداز يا په مکرر ژړېدونکې ښځې) او د سندرغاړې ښځې
غږونه .))

ابن حزم وايي: دا معلومه نده چې ددې روايت راوي څوک دی . دې ته د قدسي حديث نسبت شوی چې
هېڅ سند نه لري او مطلق په پورتنۍ ډول روايت شوی دی .
ډاکټر عماره د السماع په حواله وايي چې ددې روايت راوي جابر دی او ابن حبان د هغه په اړه وايي چې
هغه حافظه نه لري ، ډېرې سهوې کوي ، توهم پرسته دی . د وهم او گومان له مخې به يې روايتونه کول ،
يو خيال پلوه (خيال پالونکی) شخص دی ، ډېر زيات منکر احاديث لري نو د پرېښودلو وړ دی او احمد
بن حنبل او يحيى بن معين هغه پرېښی دی ، هغه په دروغ ويلو او له ځانه د جوړو احاديثو په خپرولو او
د صحيحو احاديثو په پټولو کې ځانگړی شهرت لري .
او ددې حديث په دوهم روايت کې محمد بن يزيد طحان يشکري دی چې هغه هم ناوړه او له ځانه د
حديثو جوړوونکی شخص وو .

السماع ۸۳-۸۵

۱۵- حضرت عايشې رضي الله عنها ته منسوب روايت: ((من مات و عنده جارية مغنية فلا تصلوا عليه .
((يعنی: ((هر څوک چې مړ شي او سندرغاړې وينځه ولري نو په هغه (د جنازې) لمونځ مه کوئ .))
ددې روايت دوه راويان هاشم او عمر مجهول له خلک دي او مکحول له سره عايشه رضي الله عنها ليدلې
نه ده نو څنگه له هغې رضي الله عنها څخه روايت کوي .

۱۶- عبد الله ابن عمر ته منسوب روايت چې وايي: ((يو سړي د خداى رسول ته وويل چې زه او ښ لرم
آيا خدا ورته ويلی شم ؟ هغه صلي الله عليه وسلم ورته وفرمايل هو ، هغه بيا وپوښتل چې آيا سندرې
ورته ويلی شم ؟ هغه صلي الله عليه وسلم ورته وفرمايل ، پوه شه چې د سندرغاړي غوږونه د شيطان
په واک کې دي ، سپکوي يې ترڅو چې چپ شي .))

ددې روايت په راويانو کې يو عبد الملک دی چې د باور وړ ندی او بل عمر صغير دی چې محدثين يې
ضعيف بولي . ابن حزم عبد الملک ته د نا باوره او هلاکوونکي الفاظ کارولي دي .

لکه وړاندې مو چې وویل خدا د (ح) په پېښ سره هغه غږ او سندروته وايي چې اوبنان پرې مستوي او گړندی تگ پرې کوي.

۱۷- د سعيد ابن منصور له لارې له ابو داؤد له سليم بن سالم بصري، له حسان بن ابي سنان، بيا د يو سړي پواسطه له ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت شوی دی چې رسول الله صلیا لله عليه وسلم فرمايي: ((يمسخ قوم من امتي في اخر الزمان قردة و خنازير قالوا: يا رسول الله و يشهدون ان لا اله الا الله و انك رسول الله: قال نعم و يصلون و يصومون و يحجون قالوا: فما بالهم يا رسول الله؟ قال: اتخذوا المعازف و القنيات و الدفوف و يشربون هذه الاشربة فباتوا (۱) على لهوهم و شرابهم فاصبحوا قردة و خنازير.))

(۱) په بل روايت کې فيياتون راغلي دي

يعني: ((په وروستۍ زمانه کې به زما د امت يوه ډله د بيزوگانو (شاديانو) او خوگانو په بڼې مسخ شي، ويې ويل: اى د خداى جل جلاله رسول! او هغوى شهادت ورکوي چې له يو الله جل جلاله پرته بل معبود نشته او ته په حقه د الله استازى يې ((هغه صلياً لله عليه وسلم و فرمايل هو او لمونځ به هم کوي، روژه به هم نيسي او حج به هم کوي. هغوى وويل اى د خداى جل جلاله رسول! خير په هغوى څه شويدي؟ هغه صلياً لله عليه وسلم و فرمايل: ساز او سرود به غږوي، سندرغاړې ښځې او درياگانې به کاروي او شراب به څښي او شپه په لهو او شراب څښلو سبا کوي او په دې وخت کې به د بيزوگانو او خوگانو په بڼه واوړي.))

دا روايت د داسې چا لخوا شوی چې نه نوم لري او نه يې څوک پېژني. شهيد آيت الله ډاکټر بهشتي وايي چې په رواياتو کې ساز، طنبور و هلو او دا ډول نورو شيانو ته اشاره شوې ده چې د ځان خوښ ساتلو او لهوالات ورته ويل کېږي، د شيعه گانو او سنيانو په کتابونو کې داسې روايات (احاديث) هم شته چې غواړي چې څه نا څه د دې وسايطو د استعمال په حرمت دلالت وکړي.

ځيني فقهاوو دا ډول استنباط کړی دی چې نه غواړي موسيقي ته په ټوليزه توگه حرامه ووايي، بلکې پدې اړه راغلي روايات غواړي چې ووايي هغه مجلسونه او د لهو او لعب هغه محفلونه حرام دي چې د شتمنو، اشرافو او بډايانو په کورونو او د هغوى په استوگنځايونو کې به جوړېدل، ټوله شپه به عياشي فحاشي کېده، زنا به وه، فسق او فجور به و، له فحشا ډکې او برېښې سندرې به وې، ښځې او نارينه به گډ نڅېدل او موسيقي به په دا ډول مجلسونو کې، په اوږو کې د مالگې په اندازې وه، او نورو گناهونو ته د هڅولو په غرض غږول کېده.

نو پر همدې بنسټ په لنډه توگه ويلی شو چې هره سندره او هره موسيقي حرامه نه ده، هغه موسيقي حرامه ده، چې خلک گناه او فحشا ته هڅوي، د ايمان سپېڅلتيا يې زيانمنوي، اخلاق يې کمزوري کوي.

خو که کومه موسيقي دا ډول اغېز ونلري، نو غږول يې حرام ندي.

۱۸- همداراز د سعيد منصور له لارې له حارث بن شهاب، له فرقد سبخي له عاصم بن عمر او له ابو دمامه رضي الله عنه څخه روايت شوی چې وايي پيغمبر صلياً لله عليه وسلم فرمايي: ((تبیت طائفة من

امتي على لهو و لعب ، و اكل و شرب فيصبحوا قردة و خنازير يكون فيها خسف و قذف ، و يبعث على
حي من احيائهم ريح فتفسدهم كما نسفت من كان قبلهم باستحلالهم الحرام و لبسهم الحرير ، و ضربهم
الدفوف ، و اتخاذهم القيان .))

يعني: ((زما د امت يوه ډله به شپه په ساعت تېرى ، لوبو ، خوړلو او څښلو سبا کوي او په دې وخت کې
به د بيزوگانو او خوگانو په بڼه واوړي ، او په دې کې نابودي او سختوالی دی او ددوی له کليو څخه به
يو کلي ته داسې باد ولېږل شي چې دوی به له منځه وېسي ، لکه څنگه يې چې له دوی څخه وړاندیني
خلک د حرامو د حلال گڼلو ، د ورېښمود جامو په اغوستلو او د درياگانو د وهلو او سندرغاړو ښځو د
په کارولو په سبب له منځه وېږل .))

داد حارث بن نبهان حديث دی او دده حديثونه له سره ليکل (منل) کېږي نه او فرقد سبخي کمزوری
دی.

او سليم بن سالم، حسان بن ابي سنان او عاصم بن عمر مجهول دي نو په يقين سره دا دواړه روايتونه
اعتبار نه لري.

د سعيد ابن منصور له لارې له فرج بن فضاله، له علي بن
يزيد له قاسم او له حضرت ابو امامه رضي الله عنه څخه روايت شوی: (ان الله بعثني رحمة للعالمين
وامرني بمحو المعازف والمزامير والا وثان والصلب، لا يحل بيعهن ولا شراءهن ولا تعليمهن ولا
التجارة بهن وثمانهن حرام .))

يعني ((له شک پرته الله (جل جلاله) زه د نړيوالو لپاره رحمت راېږلی يم. او ماته يې امر کړی چې
سازو سرود ، شپيلۍ گانې ، بتان او صليبونه له منځه يوښم ، ددې شيانو پلورل ، پېرل زده کړه او په
دوی سوداگري حرامه ده دهغوی بيه حرامه ده .))
امام حزم وايي ، په دې سند کې قاسم ضعيف دی .

۱۹- له ابن اشعري څخه روايت شوی چې دی وايي ابو عامر يا ابو مالک اشعري ماته وويل او په خدای
سوگند چې ماته يې دروغ نه دي ويلي چې له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه يې اورېدلي چې هغه
صليا لله عليه وسلم وفرمايل: ((ليكون قوم من امتي يستحلون الخزوالحرير والخمر والمعازف))
يعني: ((زما له امت څخه به يوه ډله وي چې خز (۱) ، ورېښمينې جامې ، شراب او موسيقي (سرود) روا
بولي.))

(۱) د ورېښمو ټوټه يا نرمه او نازکه وېړۍ

امام ابن حزم وايي: ((دا حديث منقطع دی او د بخاري او صدقه بن خالد ترمنځ پکې واټن راغلی دی نو
له دې کبله په دې اړه يو حديث هم صحيح نه دی او ټول موضوعي دي. په خدای جل جلاله سوگند که
ددې ټولو يا له دوی څخه د يوه يا يې د ډېرو سند د باوري خلکو لخوا رسول الله صليا لله عليه وسلم ته
رسېدلی وای نو په منلو کې به يې موږ هېڅ شک او زړه نازړه توب نه وای کړی ، او که هغه څه چې په دې
رواياتو کې راغلي رښتيا وي د بېلگې په توگه دا چې د سندرغاړو وينځو پلورل روانه دي ، بيا خو
بايد په هغه چا حد جاري شي چې سندرغاړې وينځه يې پېرلې ده او بيا يې ورسره جنسي نږدېوالی
کړی ، او بايد له دې وينځو سره د نږدېکت په پايله کې زېږېدلی کوچنی هغه ته ونه سپارل شي (اونسب

یې هم ثابت نه شي). بله خبره داده چې داسې ډېر شيان شته چې پلورل او پېرل یې منع دي خو ساتل یې روا دي لکه اوبه، پیشو او سپیان، چې ددې ټولو پلورل او پېرل روانه دي خو ساتل یې روا دي همدا راز که و منو چې د سندر غاړو وینځو پلورل روانه دي نو دا خو په دې مانا نه شوه چې دهغې ساتل هم روانه دي.

دا وود موسیقۍ د حرمت د پلویانو دلایل، چې ټول ځواب شول. د دوی اکثره روایات یا صحیح ندي او یا صریح نه دي او د موسیقۍ د حرمت په اړه ټول رانقل شوي روایات د ظاهريه و، مالکيه و، حنابله و او شافعيه و، د یو ټولي له خوا کمزوري بلل شوي دي. خو ددې پړعکس د موسیقۍ د روا والي په اړه ډېر صریح، صحیح او کره روایات شته چې په ډاگه ترې د سندرو او موسیقۍ روا والی جوتېږي.

د موسیقۍ دروا بلونکو دلایل

کله مو چې د موسیقۍ د حرمت په اړه دلیل ونه موند، نو د موسیقۍ حکم د اباحت د اصل له مخې مباح پاتې شو. موږ که د موسیقۍ د جواز لپاره نور هېڅ دلیل هم ونه لرو، خو چې د حرمت په اړه یې صریح او صحیح دلیل نه وي، نو حکم یې د (الأصل فی الاشياء الاباحه) [په ټولو چارو کې اصل حکم روا والی دی] د قاعدې له مخې، مباحوالی دی. دا خولا پرېږده، چې په دې اړه ډېر صریح، صحیح او له شک او شبهې وتلي دلایل شته دي، چې په ډاگه جوتوي، چې موسیقۍ روانه ده.

ددې دلایلو له ډلې څخه به د مشت نمونه خروار په توگه څو روایات رانقل کړو.

۱- حضرت عابشه رضي الله عنها روایت کوي چې دوه وینځو زموږ په کور کې د بعثت سندرې وېلې. رسول اکرم صلی الله علیه وسلم راغی او پرته له دې چې څه ووايي په خپل بستر پرېووت. په همدې وخت کې ابوبکر رضي الله عنه هم راننوت، ماته ډېر په غوسه شو او په تنده لهجه یې راته وویل: "د شیطان غږ، هغه هم د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په کور کې؟؟" خو حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم دې دوه انجونو په کار د ابوبکر رضي الله عنه په دې تند او تېز چلند اعتراض وکړ او ورته ویې فرمایيل، چې: "ای ابوبکره رضي الله عنه! دوی خپل کار ته پرېږده، په دوی غرض مه لره" **(بخاري مسلم او ابن ماجه)**

ځینې وايي، چې دا وینځې کوچنۍ وې، خو ځواب دا دی چې که دوی په رښتیا هم کوچنيانې وای، نو حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه به ورته دومره نه په غوسه کېده او دومره به د هغه رضي الله عنه د غوسې د راپارولو لامل نه گرځېده.

-بعثت د اوس او خزرج د قومونو ترمنځ 120 کلنه جگړه وه، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په خپل کونښن پای ته ورسوله، نو ځکه حضرت ابوبکر رضي الله عنه ددې ناوړه جنگ یادولو ته د شیطان غږ ووايه.

دا حديث د رسول اکرم ﷺ په عملي سنتو او د هغه ﷺ په محسوسو شواهدو کې راځي، د مصر مشهور او وتلی عالم ډاکټر محمد عماره په خپل کتاب ((الاسلام والفنون الجميلة)) کې ليکي، دا حديث جوته چې رسول الله ﷺ نه يواځې دا چې سندري او بډلې، بلکې هغه يې تائيد کړې هم دي او د سندرو د منع کوونکيو اجتهاد يې هم اشتباه او د هغوی سهوه بللې ده. حضرت ابو بکر صديق (رضي الله عنه) د خپل اجتهاد پر بنسټ وغوښتل چې هغوی منع کړي، خو رسول الله ﷺ د ابو بکر (رضي الله عنه) په دې اجتهاد اعتراض وکړ ددې لپاره چې د سندرو په روا والي يې ټينگار کړي وي. او دا داسې روايت دی چې د حديثو د جرحې او تعديل هېڅ عالم يې هم پر کوم روايت کوونکي نيکه نه ده کړې.

ځينې وايي چې په حديث کې راغلي چې حضرت رسول الله ﷺ چې دا حال وليد نو مخ يې واپاوه، خو ډاکټر محمد عماره ځواب ورکوي چې د رسول الله ﷺ د مخ اړولو لامل انجونو ته نه کتل وو، او د سندرو نه اورېدل يې لامل نه وو، ځکه چې سندري په غوږ او بډل کېږي. دا داسې روايت دی چې د حديثو هېڅ عالم يې هم پر روايانو هېڅ ډول نيکه نه ده کړې ددې حديث په بل روايت کې چې عمرو بن حارث له ابن شهاب څخه روايت کړی دی او همدا متن پکې راغلی، داهم ويل شوي دي: ((تغنيان و تضربان)) يعنې: ((سندري يې ويلې او داري يې وهله.)) مسلم او بخاري هم همدا متن د اوزاعي په روايت له ابن شهاب څخه نقل کړی دی.

2_ حضرت عابشه رضي الله عنها روايت کوي، چې هغې يو انصارت ته يو انجلۍ ورواده کړه. رسول الله ﷺ ترې وپوښتل: "ای عايشې رضي الله عنها آیا نڅا يې کوله؟ ځکه چې انصار نڅا خوښوي". (بخاري، احمد)

3_ ابن عباس رضي الله عنه روايت کوي، چې عايشې رضي الله عنها خپله يوه نږدې دوسته يو انصارت ته ورواده کړه. حضرت رسول اکرم ﷺ ترې وپوښتل، چې "آيا له ناوې سره د مېړه تر کوره ملگري وي؟" هغې رضي الله عنها ورته ځواب ورکړ "هو" بيا يې ترې وپوښتل آيا له هغې سره مو کومه سندره ويونکې (سندرغاړې) ولېږله؟ "حضرت عايشې رضي الله عنها ځواب ورکړ "نه" رسول الله ﷺ ورته وفرمايل، چې "انصار سندري خوښوونکي قوم دی کاشکې مو ورسره څوک لېږلې وای، چې وېلي يې وای: "اتيناکم اتيناکم فحيانا و حياکم" يعنې "موږ تاسو ته راغلو، موږ تاسو ته راغلو، نو ستاسو سلام دې پر موږ وي او موږ سلام دې پر تاسو وي". **ابن ماجه او نسايي**

4_ عامر ابن سعد رضي الله عنه روايت کوي "په يو واده کې له قرضه ابن کعب رضي الله عنه او ابو مسعود انصاري رضي الله عنه سره په داسې حال کې ملگری شوم، چې څو وينځو سندري وېلې. ما ورته وويل، چې ای صحابه و (د خدای د رسول ملگرو) ای هغه کسانو چې د بدر په جگړه کې مو برخه اخيستې. آيا ستاسو پر وړاندې داسې کارونه کېږي؟ هغوی ځواب راکړ: "که غواړې نو ته هم له موږ سره کښېنه او

موږ سره يوځای غوږ ونيسه او که نه غواړې، چې وايې ورې، نو څه لار شه، ځکه چې په ودونو کې موږ ته د لېو اجازې را کول شوې ده.. **(نسايي او المستدرک للحاکم)**

۵: سايب بن يزيد روايت کوي چې (د رسول الله صلى الله عليه وسلم خواته يوه ښځه راغلله نو رسول اکرم صلى الله عليه وسلم وفرمايل: ((ای عايشې رضي الله عنها آیا دا پېژنې؟ هغې رضي الله عنها ورته وويل: ((نه ای د خدای جل جلاله پيغمبره صلى الله عليه وسلم)) ، هغه صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل: ((دا فلانې سندرغاړې وينځه ده ، آیا غواړې چې درته سندرې ووايي؟)) بيا يې سندرې وويلې ... **(نسايي)**

۶: امام احمد په خپل مسند کې له عبد الله ابن عمر رضي الله عنه يا عميره څخه روايت کړی چې وايي: ((د ابو لهب زوم راته وويل کله مې چې د ابو لهب له لور سره واده وکړ نو حضرت رسول اکرم صلى الله عليه وسلم زموږ خواته راغی او ويې فرمايل: ((هل من اللهو؟)) (آيا لېو شته؟))

۷: کله چې رسول صلى الله عليه وسلم له مکې معظمې څخه مدينې منورې ته مهاجر شو نو د مدينې او سېدونکي له ډېرې خوښۍ څخه په خپلو جامو کې نه ځاېدل ، هغه په پرده کې پټې نجونې بامونو ته وختلې او په ډېرې خوښۍ سره يې لاندې بيتونه زمزمه کول او د رسول الله صلى الله عليه وسلم هرکلی يې په سندرو او زمزمو داسې وکړ:

((طلع البدر علينا من ثنيات الوداع

وجب الشکر علينا ما دعا لله داع

ايها المبعوث فينا جئت بالامر المطاع))

، يعنې ((د وداع د غره له څوکې پر موږ بشپړه سپوږمۍ راوخته ، چې د خدای جل جلاله دعا کوونکي يې راوغوښت ، شکر پر موږ واجب دی ، ای پر موږ کې پاڅېدلیه ! (لېږل شوي) منل شوی فرمان دي (راوړی دی.))

۸: کله چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم سپرلی اوبن د بني نجار قبيلې اړوند د ابو ايوب انصاري رضي الله عنه د کور مخ ته څملاست نو د دې قبيلې نجونو درياگانې راواخيستې او د رسول الله صلى الله عليه وسلم هرکلی يې په درياگانو او زمزمو داسې وکړ:

((نحن جوار من بني النجار

يا حبذا محمد من جار.))

يعنې: ((موږ د بني نجار نجونې يو ، محمد صلى الله عليه وسلم څومره ښه همسايه دی.))

په يوه روايت کې دا هم راغلي چې حضرت ابو بکر صديق رضي الله عنه چې په دې سفر کې له حضرت رسول اکرم صلى الله عليه وسلم سره ملگری وو و غوښتل چې دا نجونې له سندرو ويلو او ترنم څخه منع کړي ، خو حضرت پيغمبر صلى الله عليه وسلم ورته دا انقلابي وينا وکړه: ((ای ابو بکره رضي الله عنه پرې يې ډډه چې يهود پوه شي چې زموږ دين ډېر پراخ او خلاص (ارت) دی.))

الاسلام والفنون الجميله.

۹- ابو حسیین روایت کوي: ((په هغه ورځ کې چې د مدینې او سېدونکي په کې لوبې کوي د معوز بن عفرأ د لور ربیع رضي الله عنها خواته ورغلم ، هغې راته وویل چې یوه ورځ حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم زما خواته راغی او په همدې فرش کښېناست ، زما خواته دوه نجونې وې چې له دریاسره به یې زما د هغه نیکونو په یاد کې ترانې وېلې چې په بدر کې شهیدان شوي وو او په دې ضمن کې یې دا هم وویل: (زموږ په منع کې پیغمبر دی چې له راتلونکي هم خبر دی .) خو پیغمبر صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل چې: (داسې مه وایئ ځکه چې له الله جل جلاله پرته هېڅوک هم له راتلونکي خبر دی.) **امام احمد** .

دلته وینو چې رسول الله صلی الله علیه وسلم هغوی له دریا او زمزمو څخه نه ایساروي خو په عقیدې پورې یوې اړوندې تېروتنې ته یې پام را اړوي.

۱۰- ابن حزم له ابن سیرین څخه روایت کوي: "یو سړي مدینې ته د پلورلو لپاره شوو وینځې راوستې، نو د ابن عمر رضي الله عنه خواته ورغی. یو تن راغی او د یوې وینځې د اخیستلو لپاره یې په بیه کې جگړه وکړه، خو ویې نه پېرله. ابن عمر رضي الله عنه د وینځو خاوند ته وویل، چې داسې وکړه ددې وینځو د پېرلو لپاره داسې چاته ورشه چې هغه په دې کار کې ځانگړی نوم او شهرت لري، چې هغه عبدالله ابن جعفر رضي الله عنه دی بیا هغه عبدالله ابن جعفر رضي الله عنه ته د پېرلو په نیت ورغی. وینځې یې ورته وروړاندې کړې، بیا یې له دې دوو څخه یوې ته امر وکړ، چې سندري ووايي. په دې وخت کې ابن عمر رضي الله عنه هم غوږ ایښی و. وروسته عبدالله ابن جعفر رضي الله عنه په بیه کې له جگړو وروسته هغه وپېرله. وروسته هغه سړی (پلورونکی) د ابن عمر رضي الله عنه څنگ ته راغی او ورته ویې ویل، چې په اوه سوه درهمه (په یو بل روایت کې نهه سوه درهمه یاد شوي) مې وپلورله، خو تاوان مې وکړ. ابن عمر رضي الله عنه ددې خبرې په اورېدلو سره ابن جعفر رضي الله عنه ته ورغی او ورته ویې ویل، چې دې سړي تاوان کړی دی او ه سوه (یا نهه سوه) روپۍ کمې بولي یا ورته وینځه بېرته وسپاره او یا سودا له سره وکړئ. ابن جعفر رضي الله عنه ورته وویل، چې دی خوښ نه دی، نو وینځه یې ورته بېرته سپارم."

ابن حزم ددې روایت په اړه وایي: "ابن عمر رضي الله عنه سندري ته غوږ هم ایښی دی او د هغې وینځې د پلورلو په کار کې یې کونښن او هڅه هم کړې ده. دا صحیح حدیث دی، سند یې هم صحیح دی. نه هغه ډول خوسا، تورشه، زړېدلی او موضوعي احادیثو ته منسوب روایات." **(المحلی)**

۱۱- د موسیقی د رواوالي پلویان په دې ایت هم استناد کوي: "واذا راء و تجارة او لهواً انفضوا اليها و ترکوک قائما قل ما عند الله خير من اللهو و من التجاره والله خير الرازقين." یعني "کله چې سوداگري او ساعت تېري وويني، نو هغې ته ورشي او تا ولاړ پرېږدي. ورته ووايه له خدای جل جلاله سره چې څه دي هغه له سوداگري او ساعت تېري څخه ډېر غوره دي او الله

جل جلاله تر ټولو غوره رزق ورکونکی دی. " (الجمعه)

په دې ایت کې الله جل جلاله لهو له سوداګرۍ سره یوځای یاده کړې ده، څرنگه چې سوداګري روا کار دی، نو ساعت تېري هم روا ده. الله جل جلاله نه سوداګري بده ګڼلې او نه لهو. مګر هغه خلک یې ورتل، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم یې په داسې حال کې په منبر ولاړ پرېښود، چې هغه خطبه لوستله او دوی د کاروان مخې ته، چې دریا (دایره) ورته وهل کېده، ورغلل.

امام قرطبي د دې ایت په تفسیر کې فرمایي: ((د جمعې په ورځ رسول الله صلی الله علیه وسلم د منبر لپاسه خطبه لوستله چې پدې وخت کې یو سړی مسجد ته راتنوت او غږ یې وکړ چې د حیه بن خلیفه کلبی سوداګریز کاروان راوړسېد. دویلو وږده چې حیه به چې هرکله له سفر څخه راستون شو نو دوستانو به یې د دریا په وهلو دهغه هرکلی کاوه.

جابر بن عبد الله رضي الله عنه وايي چې کله به واده و نو نجوني به د دریا او شپېلۍ په وهلو سره د نبوي مسجد څنګ کې تېرېدلې او مسلمانانو به هم د دې غږ په اورېدلو له مسجد څخه ورمندې کولې نو دا آیت په همدې خاطر رانازل شو.

الجامع الاحکام القرآن

نو دلته جوتته شوه چې نه سوداګري منع ده او نه لهو، بلکې د الله جل جلاله لخوا د مسلمانانو دا بې پروايي، په منبر د رسول الله صلی الله علیه وسلم پرېښودل او د سوداګریز کاروان او یا د نجونو د دریا غږ پر لور د دوی ورځواستل او د لمانځه پرېښودل وغندل شول. امام قرطبي همداراز فرمایي: په دې آیت کې نه لهو غندل شوی او نه هم لوبې، که داسې وای نو مطلق د نبوي ژوند به غندل شوی وای ځکه چې ټول د نبوي ژوند ته د لهو او لعب نوم ورکړل شوی دی: ((وما الحیوة الدنيا الا لعب ولهو)) یعنې: ((او ژوند له لهو او لعب پرته بل څه ندی))

۱۲- ډېرو صحابه و سندرې اورېدلي او دا کار یې تائید کړی دی او صحابه هغه خلک دي، چې هر څوک ورپسې اقتدا وکړي، نو لار یې وموندله.

۱۳- حضرت عابشه رضي الله عنها روایت کوي، چې څو تنو حبشیانو د اختر په ورځ په نبوي مسجد کې لوبې کولې، نو حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ماته وفرمایل، چې آیا ته دا لوبه لیدل غواړې؟ ما ورته وویل، چې هو. هغه صلی الله علیه وسلم په دروازه ودرېد، خپل لاس یې وغځاوه زه یې په کې پورته کړم، چې ننډاره ولیدلې شم. ما د ننډارې لیدلو ته دوام ورکړ. رسول صلی الله علیه وسلم څو ځله راڅخه وپوښتل، چې بس نه ده؟ ما ورته وویل نه.

(بخاري)

حضرت امام غزالي وايي، چې دا لوبې رقص او نڅا وه.

د عایشې رضي الله عنها په یو بل روایت کې راغلي چې: ((د اختر ورځ وه حبشو په مسجد کې په سپر او نیزو لوبې کولې، رسول الله صلی الله علیه وسلم ماته وفرمایل: ((غواړې چې ننډاره وکړې؟، ما ورته وویل هو، نوزه یې خپل شاته په دې ډول ودرولم چې زما مخ یې پر مخ وو او په خپلې جامې یې زه پټه کړم او ماد

حبشيانو د لوبو ننداره كوله ، چې حضرت عمر رضي الله عنه هغوی منع كړل نو رسول الله صلى الله عليه وسلم لوبو كوونكيو ته وفرمايل: ((اى د ارفده اولاده ، په امن كې اوسئ .))
 تردې چې زه سترې شوم او هغه صلى الله عليه وسلم راته وفرمايل: ((بس دى ؟)) ، ما وويل: ((هو .))
 بيا هغه صلى الله عليه وسلم راته وفرمايل: ((خير څه .))
 په يو بل روايت كې راځي چې: ((حبشيان به نڅېدل .)) او په يو بل روايت كې راځي چې: ((هغوى د رسول اكرم صلى الله عليه وسلم پروړاندې نڅېدل او سندرې يې ويلې .)) ، امام احمد دا روايت له انس ابن مالك څخه كړى ،

د پورتنۍ ماخذ په حواله

كله چې حضرت عمر صلى الله عليه وسلم وغوښتل هغوى منع كړي نو حضرت رسول اكرم صلى الله عليه وسلم ددې لپاره چې د هغوى ددې لوبو او نڅېدلو روا والى تائيد كړي د حضرت عمر رضي الله عنه ، د اجتهاد مخالفت وكړ .

د يادولو وړ خبره دا هم ده چې بخاري دا حديث يواځې په (باب لعب) يا د لوبو باب كې نه دى را اخيستی ، بلكې په (باب لهو) او تردې معنا ، مفهوم او اصطلاح لاندې يې هم را اخيستی چې د دواړو روا والى جوتوي .

په مسلم كې راغلي چې رسول اكرم صلى الله عليه وسلم د حضرت عايشې رضي الله عنها سر په خپله اوږه كېښود .

۱۴_ داؤد ثقفى روايت كوي ، چې موږ د ابن جريح د حديثو د تدريس په حلقه كې ناست و ، په دې حلقه كې د عبداللّٰه ابن مبارك په گډون د عراق نور گڼ شمېر علماء ، محدثين او فقهاء هم ناست وو ، چې په همدې كې ابن ميزن مغني تېر شو . ابن جريح هغه راوغوښت او ترې ويې غوښتل ، چې څو سندرې ووايي . هغه څو سندرې وويلې بيا يې وويل ، چې كه له تاسو سره دا ناپوهه خلك نه واى ناست ، نو ما به ډېرې سندرې درته وېلې واى ، تردې چې تاسو مې په سندرو ماړه كړي واى . په دې وخت كې ابن جريح په حلقه كې له ناستو خلكو څخه وپوښتل ، چې آيا په تاسو كې داسې څوك شته ، چې زما دا كاريې نه وي خوښ شوى ؟ ځينو خلكو د ابن جريح ددې پوښتنې په اورېدلو سره وويل ، چې هو ! موږ په عراق كې دا كار نه خوښوو . ابن جريح ورته وويل ، چې د خدا او رجز ويلو په اړه مو څه خيال دى ؟ هغوى ورته وويل ، چې ددې دواړو په جواز كې هېڅ شك نه لرو . ابن جريح ورته وويل ، چې اخر په خدا ، رجز او موسيقۍ كې څه توپير دى ؟

(اغانى جلد 1 ، ص 175 ، د قران اور فنون لطيفه په حواله).

۱۵_ يوه شپه حضرت عمر رضي الله عنه د شپې په كوڅو كې گرځېده ، چې د سندرې غږ يې واورېده . حضرت عمر رضي الله عنه هغې خوا ته متوجه شو او تر ډېره ورته ودرېد .

يو ځل خلكو حضرت رباح رضي الله عنه ته د خدا ويلو فرماېش وكړ . هغه رضي الله عنه د حضرت عمر رضي الله عنه مزاج او طبيعت ته كتل . خو كله چې حضرت عمر رضي الله عنه كوم خفگان ونه ښود ، نور رباح

رضي الله عنه هم سندرې پيل کړې او حضرت عمر رضي الله عنه هم اورېدلې، تر هغې چې سبا شو، نو بيا يې ورته وويل چې اوس يې بس کړه، ځکه اوس د خداى جل جلاله د يادولو وخت دى.

يو ځل يو سپاره د حج په ورځو کې سندرې وېلې، ځينو خلکو حضرت عمر رضي الله عنه ته وويل، چې آيا دا نه منع کوي؟ حضرت عمر رضي الله عنه ځواب ورکړ "نه" ځکه چې سندرې خو په اوسنيانو د سپرېدونکيو د لارې توبښه ده. همداراز خوات ابن جبير روايت کوي، چې يو ځل له حضرت عمر، حضرت عبدالرحمن ابن عوف او حضرت ابو عبيده رضي الله عنهم سره (چې درې واړه د عشره مبشره و په ډله کې دي) په يو سفر کې ملگرى وم، خلکو راڅخه وغوښتل چې د ضرار اشعار ولولم. حضرت عمر رضي الله عنه وويل، چې ښه دا ده چې خپل اشعار ولولې. ما هم سندرې پيل کړې او ټوله شپه مې سندرې وېلې.

(سيره العمرين د ابن جوزي)

علامه شبلي نعماني د حضرت عمر رضي الله عنه په اړه ليکي، چې: "يوه شپه عبدالله ابن عباس رضي الله عنه ټوله شپه شعرونه ويل کله چې سهار شو، نو حضرت عمر رضي الله عنه ورته وويل، چې اوس قرآن ووايه." (الفاروق)

16_ امام شوکاني په نيل الاوطار کې ليکي: "د مدينې او مکه د وني او له ظاهريه او صوفيه وڅخه د هغوی هم آنده خلک د سندرو په روا والي باور او عقیده لري که څه هم له رباب او چنگ سره وي."

استاد ابو منصور بغدادی شافعي ليکي: "عبدالله ابن جعفر د سندرو په روا والي کې هېڅ ستونزه نه ويني. خپلو وينځو ته به يې د سندرو ويلو اجازه ورکوله او خپله به يې هم ترې اورېدلې او دا د امير المؤمنين حضرت علي رضي الله عنه زمانه وه. "همدا استاد همداسې يو مورد له شريح قاضي، سعيد ابن مسيب، عطاء ابن اباح، زهري او شعبي څخه هم رالېږدوي.

17_ د حرمينو امام په خپل کتاب "النهايه" او تکره تاريخ پوه ابن ابي الدنيا وايي: "عبدالله ابن زبير رضي الله عنه څو وينځې درلودلې، چې چنگ به يې غږاوه. ابن عمر رضي الله عنه پرې په داسې وخت کې ورننووت، چې په غېږ کې يې چنگ ايښی و، نو ورته ويې ويل، چې "ای د خداى جل جلاله د رسول صلى الله عليه وسلم صحابي (ملگریه) دا څه شی دی؟ بيا عبدالله هغه ابن عمر رضي الله عنه ته ورکړ هغه يې په اړه ډېر سوچ وکړ بيا يې په ټوکه وويل: دا يوه شامي تله ده؟ ابن زبير رضي الله عنه هم د ټوکې په دود وويل: "هو! په دې عقلونه تلي."

18_ علامه ابو عمر اندلسي ليکي: يو ځل عبدالله ابن عمر رضي الله عنه په داسې حال کې د عبدالله ابن جعفر رضي الله عنه څنگ ته ورغی، چې له هغه سره يې وينځه وه او د وينځې په غېږ کې يې چنگ

ایبسی و. بیایې له ابن عمر رضي الله عنه څخه وپوښتل، چې آیا په دې کار کې خو به کومه (شرعي) ستونزه نه ويښي. هغه ځواب ورکړ "نه". (العقد الفرید د اندلسي)

19- ماوردي د معاويه رضي الله عنه او عمرو ابن العاص رضي الله عنه په اړه وايي، چې دوی دواړو له ابن جعفر رضي الله عنه څخه د چنگ غږ اورېدلی دی.

20- امام ابو الفرج اصفهاني روايت کوي، چې حسان ابن ثابت رضي الله عنه له عزه الميلاء څخه له مزهر سره يو ځای خپل يو شعر واورېد. ژبپوهان وايي، چې مزهر چنگ ته وايي. ابو العباس هم همداسې يو روايت کړی دی. (الاسلام والفن)

21- ادفوي وايي، چې دوهم عمر (عمر ابن عبدالعزيز) خلافت ته د رسېدلو تر مهاله د خپلو وينځو (د سندرو) غږ ته غوږ ايښود. ابن سمعاني وايي، چې طاوس هم د سندرو رواوې منلې دي. ابن قتيبه او د "الامتاع" د کتاب ليکوال د مدينې د قاضي سعيد ابن ابراهيم ابن عبد الرحمن زهري څخه چې تابعي دی، هم همداسې روايت کړی دی. ابو يعلى خليلي په خپل کتاب "الارشاد" کې د مدينې د مفتي عبدالعزيز بن سلمة الماجشون څخه همدا ډول روايت کړی دی. روياني د قفال په اړه وايي، چې د امام مالک بن انس رح په مذهب کې په خوښيو کې سندرې روا بلل شوې دي. استاد ابو منصور الفوزاني له امام مالک رح څخه د چنگ رواوې رانقل کړې دي.

مکي ابو طالب په خپل کتاب قوت القلوب کې له شعبه څخه روايت کوي، چې هغه د مشهور محدث منهل ابن عمر په کور کې د تنبور غږ اورېدلی دی.

22- ابو الفضل طاهر په خپل تاليف (السماع) کې ليکي: د چنگ په رواوې کې د مدينې په اوسېدوونکيو کې اختلاف نشته دی.

23- د حضرت عايشې رضي الله عنها په حديث کې راغلي دي چې هغې (رضي الله عنها) يوه انصار ته يوه نجلۍ ورواده کړه کله يې چې ناوې د شاه کورته وروسته نو حضرت رسول الله صلي الله عليه وسلم ورته وفرمايل: ((ماکان معکم من لهو فان الانصار يعجبهم اللهو)) يعنې: ((ای عايشې له تاسو سره لهو نه وه؟ رښتيا ده چې انصار لهو خوښوي.))

په دې حديث کې وينو چې حضرت رسول الله صلي الله عليه وسلم په دې خاطر چې لهو له دې مناسبت سره وړ، مناسب او صحيح کار وه (په ښادۍ کې ساز او سرود وړ کار دی) نو رسول الله صلي الله عليه وسلم ورته اشاره وکړه او دخلکو پام يې دې ټکي ته راواړاوه چې ساز او سرود له ښادۍ او خوښۍ سره مناسبت لري نو په دا ډول مناسبتونو کې بايد وغږول شي.

24- په واده کې د ساز او سرود درواوالي په اړه د عامر ابن سعد روايت تردې هم ډېر صراحت لري چې په دې حديث کې په ډاگه ويل کېږي چې حضرت رسول الله صلي الله عليه وسلم صحابه و ته په ودونو او خوښيو کې د ساز او سرود اجازه ورکړې. دی وايي: ((په يوه واده کې د قرصه ابن کعب رضي الله عنه او ابو مسعود انصاري رضي الله عنه څنگ ته ورغللم په دې وخت کې مې وليدل چې وينځې سندرې وايي ماورته وويل: تاسو خو د رسول الله صلي الله عليه وسلم صحابه او د بدر په غزا کې گډون کوونکي

ياست دا ډول عمل هغه هم ستاسو پر وړاندې ترسره کېږي؟ هغوی راته وويل چې ته کولی شې چې له موږ سره کښېنې او سندرې واورې او دا هم کولی شې چې بېرته لاړ شې! ((يقيناً چې د حضرت رسول اکرم صلی الله عليه وسلم لخوا موږ ته په ودونو کې د ساز او سرود اجازه راکړل شوې ده)) **نسايبی او**

تهذيب ۱۰۷

امام حافظ ابو الفضل محمد طاهر (۴۴۸-۵۰۷ هجري، ۱۰۵۶-۱۱۱۳ م) ددې او دېته ورته نورو راويانو په اړه وايي: ((هغوی چې سماع يې نه خوښوله د حديثو له علم سره د نابلدتيا او پر هغوی د نه پوهېدنې له امله به يې په دې او دېته ورته رواياتو استدلال کاوه. نو وگورئ هر کله هم چې دوی په کوم کتاب کې په دې اړه کوم حديث (روایت) وليد نو سمدستي به يې هغه بې له کومې پلټنې ځانته نظريه وټاکله او هغه به يې دخپلو مخالفينو پر ضد د دليل په توگه کاراوه. چې دا پخپله لويه سهوه، بلکې ستره ناپوهي ده.))

النویری (نهاية الارب) ج ۴ ۱۴۷۲-۱۶۰

يوې ډلې هڅه کړې ده چې د صحيحو او منليو احاديثو چې دوی پکې په عيب موندلو نه دي بريالي شوي او د سماع په رواوالي دلالت کوي مفاهيم داسې واوروي چې پر رواوالي دلالت ونکړي د بېلگې په توگه يې امام ابن تيميه (۶۶۱-۷۲۸ هجري، ۱۲۶۳-۱۳۲۸ م) يادوليشو. ده هم هڅه کړې ده چې دهغو صحيحو او منل شويو رواياتو چې په ډاگيزه د سماع او سندرو په رواوالي دلالت کوي خپل اصلي مفهوم ترور کړي. او نه روا والی يې جوت کړي بيا هم د بېلگې په توگه، هغه ددوو انجونو د سندرو ويلو په وخت کې د حضرت عايشې په کوټه کې د حضرت رسول اکرم صلي الله عليه وسلم د شتون او دهغه صلي الله عليه وسلم په شتون کې د سندرو ويلو په اړه وايي: ((کان يسمع))، ((ولا يسمع)) يعنې: ((هغه اورېدل خو غوږ يې ورته نه اېښود))

ابن تيميه - مجموعة الرسائل الكبرى ج ۲ ص ۳۰۲ چاپ قاهره

څرنگه چې دده دا ډول استنباطات دده د متکلفانه چلند بېلگې دي نو ځکه ممکنه نه ده چې دهغو خلکو له دلايلو به څه کم کړي (او يا به پرې اغيز وکړي). چې موسيقۍ ته غوږ نيول او اورېدل دواړه روابولي.

ابو سليمان وېلي دي چې په زړه کې چې څه نه وي نو سماع يې پکې نه پيدا کوي خو څه چې په زړه کې شته سماع يې خوځوي (په حرکت او جوش يې راوړي) نو له همدې کبله نوموړی په لاندې حالاتو کې ترنم او ساز او سرود روا بولي.

۱: حاجيانو ته له طبلي او شپېلۍ سره سرود روا دی ځکه چې دوی د حج د مناسکو او ځايونو ستاينه کوي د چا په زړه کې چې د حج مينه ده هغه زياتوي او د چا په زړه کې چې نشته دا مينه پيدا کوي څرنگه چې حج ثواب او مطلوب کار دی نو هڅول هم ورته روا دي.

۲: روا جگړې ته دخلکو دهڅولو او جرئت ورکولو په غرض هم ساز او سرود روا دی خو دلته بايد حماسي اورزمې شعرونه وويل شي داسې شعرونه چې په خلکو کې له جهاد سره مينه او شوق ژوندي او تحريک کړي په جگړه کې بايد د موسيقۍ هغه آلات وکارول شي چې په خلکو کې غيرت جرئت او زړه وړتيا پيدا کړي، په جوش يې راوړي هغه وسايل بايد ونه کارول شي چې د زړو وړتيا په ځای دخلکو

زړونه نرم کړي له کور ، اولاد او ښځې سره يې مينه راوپاروي ، مجازي معشوقې ورپه زړه کړي ، همدا لامل دی چې وايو په جگړه کې بايد شپېلۍ ونه غږول شي ځکه چې غږ يې نرموونکی او غم پاروونکی دی ، د زړورتيا تومنه له منځه وړي او د غيرت او شهامت پر ځای نرمي او سستي پيدا کوي او ددې قاعدې له مخې چې ((منع کارته هڅول منع دي)) نو ناروا جگړې ته دخلکو هڅول که د ساز او سرود له لارې وي او که له بلې لارې روا نه دي .

۳: د روا خوښيو او ښاديو په وختونو کې په دې خاطر چې خوښي او ښادي نوره هم ډېره شي هم ساز او سرود روا دي لکه داخترانو ، ودونو د مسافرو د ستندلو د کوچني د زېږښت او د زېږښت داوومې ورځې (چې اوس يې ځای شب شش) نيولی د کوچني د ختنې په وخت کې ، د قرآن د حفظ د بشپړېدو خوښي په دې ټولو کې ساز او موسيقي روا ده .

هر مناسبت چې خوښي پرې په کار ده نو په موسيقي بدرگه کول يې هم روا دي لکه مدينې ته د رسول الله صلي الله عليه وسلم د هجرت په وخت کې چې د مدينې نجونو په دريا او سندرو دهغه هرکلی وکړ .
(طلع البدر علينا ...)

د رسول الله صلي الله عليه وسلم هجرت او مدينې ته تلل د مدينې د خلکو لپاره د خوښۍ او وياړ خبره او يوه دستاينې وړ ښادي وه نو ددې خوښۍ څرگندول په شعر او سرود او د بدن په نورو حرکاتو دستاينې وړ خبره ده . د يوې ډلې صحابه و و رضي الله عنهم په اړه روايت شوی چې کله به په کومه خبره خوښ شول نو پايکوبي (دنځا په خپر له خوښۍ څخه پښه په ځمکه وهل) به يې کوله (لکه د حضرت علي ، امام حسين او حضرت زيد بن حارثه رضي الله عنهم په اړه چې وړاندې تېر شول .)

د حضرت عايشې په کور کې د دوه وينځو د سندرو او سرود په اړه د عمرو بن حارث په روايت کې راځي چې : ((تغينان وتضربان)) يعنې ((سندرې به يې وېلې او دريا به يې وهله)) د حضرت عايشې رضي الله عنها په کور کې د وينځو ساز او سرود ته د رسول الله صلي الله عليه وسلم غوږ نيول په خپله ددې څرگندوی دی چې دنا محرمو ښځو غږ او رېدل دنورو بېهوده او بې گټې سازونو په څېر حرام نه ده ، بلکې دنا محرمو ښځو لخوا سندرې او رېدل دهغه ځای کې ناروا دي چې هلته دفتنې وېره وي او دا قيا سونه او نصوص دغږ ، سندرو ، نڅا دريا وهلو او په نېزې او سپر په لوبو کولو دلالت کوي .

۴: سماع په زړه کې پروت د عشق اور تازه کوي شوق په ځپواو مينه په شور راولي که اورېدونکي د معشوقې تر څنگ وي نو موخه يې په لذت (خوند) کې ډېرښت دی او که له معشوقې لېرې (په هجر کې) وي . نو موخه د وصال د اور تازه کول او د معشوقې غېږې ته در سپېدلو هيله ده او عشق که څه هم درد دی خو کله چې د وصال هيله ورسره وي نو يو ډول خوند هم ورسره ملگرې شي ځکه چې هيله خوند بڅښونکې او نهيلي دردوونکې ده نو که دامينه له داسې چاسره وي يا په بله وينا داسرود د داسې چالپاره وي چې وصال يې روا وي لکه د سړي خپله مېرمن او يا وينځه او يا د ښځې خپل خاوند ، عاطفي مينې لکه له لور ، زوی ، ورور ، خور ، پلار ، مور ، ماما او کاکا سره نو دا ډول سماع روا ده او له دوی څخه هم محرمو ته سرود اورېدل روا دي

خو دنا محرمو ښځو لپاره يا په ټوليزه توگه دهغه چالپاره شوق را پارول رواندي چې مينه ورسره روانه ده نو دوی ته شوق را پارول په سماع هم روانه دي ، همدا راز سترگو ته دهغو ښځو او نجونو دانځور

مجسم کول چې دده کتل ورته روانه دي هم روانه دي همدا راز دهغو ځوانانو لپاره هم موسيقي روانه ده چې په خپل شهوت واک نه لري او موسيقي يې شهرت راپاروي ځکه ددوی درد (عشق) په موسيقي سره نه تسکين کېږي، بلکې لا نور هم پارېږي کله چې له يو هونبیار شخص څخه د عشق په اړه وپوښتل شول نو ويې ويل: ((دا يو دود دی چې د انسان د سر له مغزو پورته کېږي سماع يې پاروي او جماع يې له منځه وړي)).

۵- هغه چاته هم سماع روا ده چې له الله جل جلاله سره مينه او دوستي کوي او دهغه جل جلاله دليدلو هيله لري داسې خلک چې هر څه وينې او هرې خواته گوري نو الله جل جلاله يا خپل معشوق پکې وينې او غوږونه يې د الله جل جلاله له غږ څخه پرته بل غږ نه اوري. نو سماع ددا ډول خلکو شور او عشق پاروي، دوستي يې ډېروي او د زړه په اورتون کې يې پروت اور ژغړانده کوي او دمکاشفې او ملاطفې هغه ډول حالات وربښي چې توصيف يې نه شي کېدلی او هغه څوک يې په خوند پوهېږي چې احساسولی يې شي او چې څوک يې احساسولی ونشي نو ترې انکار کوي.

صوفيان دې حالت ته وجد وايي او په زړه کې داسې حالات مومي چې له هاغې وړاندې يې نه دي موندلي بيا دا حالات داسې پايلې او توابع لري چې زړه په اور سوځوي او پرې وينځي يې او داسې يې پاکوي او تيارې ترې ورکوي لکه سره زرچې په اور پاکوي او له دې پاکۍ او صفایۍ وروسته ورته دمکاشفاتو او مشاهداتو دروازې خلاصېږي چې ددې عاشقانو وروستۍ غوښتنه ده نو هره وسيله چې دا موخه پرې ترلاسه کېږي. د قرباتو (الله جل جلاله ته) د ورنږدې کېدونکيو شيانو (په ډله کې راځي نه دمباحو او نارواوو په ډله کې).

او هېڅ داسې اسماني کتاب به نه وي چې خلک يې د ساز او سرود او نغمو په پردو کې د خداي جل جلاله ياد ته هڅولي نه وي يو چا وييلې: ((په انجيل کې مې وليدل چې ليکلي يې وو (تاسو ته مو سندرې ووبلې خو مست نه شوي تاسو ته مو شپېلۍ ووهله خو ونه نڅېدئ) يعنې تاسو مو د الله جل جلاله ياد ته وهڅولئ خو تاسو ونه هڅېدئ)).

اوس په يقين سره روښانه شوې ده چې سماع کله مباح او کله هم مستحب ده او که وپوښتل شي چې آيا سماع کله حرامه هم وي نو زموږ ځواب دادی چې هوپه پنځو حالاتو کې سماع ناروا ده.

يو حال يې په سندرغاړي يو حال د سماع په کارندويو، يو حال د شعر په محتوي (منځپانگه) يو حال د اورېدونکي په جسمي حالت او يو حال د موسيقي په واسطه د شخص لخوا د وخت ضايع کول او په اورېدلو کې يې افراط دی.

۱- چې سندرغاړې داسې ښځه وي چې کتل ورته روانه دي او له سندرو څخه يې دفتني وېره وي دلته دفتني مخه نيول هدف دی نو ځکه له دې ډول سندرغاړې څخه سندرې اورېدل روانه دي دا حرمت په سندره کې نه، بلکې د ښځې له غږ څخه د خوند له امله ده. له دا ډول ښځو څخه يواځې سندرې نه، آن دعادي خبرو په گډون د قرآن تلاوت اورېدل هم روانه دي همدا راز له داسې ښکلي هلک څخه هم سندرې، خبرې آن تلاوت اورېدل رواندي چې دفتني وېره پکې وي.

که څوک وپوښتي چې شريعت خو له پرديو ښځو سره يواځيتوب (خلوت) حرام کړی دی که دفتني وېره وي او که نه ځکه په هر حال دفتني گومان پکې غالب دی، نو شريعت له سره دا دروازه بنده کړه خو

ځواب دادی چې دا قیاس له مقیس علیه (هغه مسئله چې قیاس پرې کېږي) سره ډېر نږدې نه دی ځکه کتل چې څومره ژر شهوت راپاوري او بیا له پردې ښځې سره په خلوت کې، نو اورېدل هاغومره اغیز نه لري او باید ددواړو ترمنځ په توپیر قانع و او سو. اورېدل د لیدلو په څېر ژر جنسي قوه (غریزه) نه راپاروي همدا لامل دی چې د ښځو غېر عورت نه دی او همدا لامل دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم له وینځو څخه سندرې اورېدلي همدا راز شریعت ښکلیو هلکانو ته کتل هم حرام نه دي بللي مگر کله چې دفتنې وېره هرومرو وي.

۲: په موسیقۍ کې د داسې کارندویو (الاتو) کارول چې هغه په شراب څښونکیو، هجر اگانو او نورو گناه کوونکیو پورې ځانگړي وي روانه دي او نورالات لکه دریا که څه هم شرنگاني لري طبلي، شپېلی او... روادې.

۳: د داسې شعراوېرېدل له موسیقۍ سره او بې له موسیقۍ حرام دي چې پکې الله جل جلاله یا رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ناوړه نسبت شوی وي، هغوی پورې دروغ تړل شوي وي لکه روافضو چې د صحابه و په هجوه کې شعرونه وېلي دي همدا راز دهغه شعر وېل او اورېدل هم روانه دي چې دیوې ځانگړې او ټاکلې ښځې په ستاینه کې وېل شوي وي خو که په شعر کې په عمومي ډول د حسن ستاینه شوې وي بې له دې چې کومې ټاکلې ښځې ته گوته ونيول شي زلفې، پوزه، شونډې قد، رنګ، سترگې غاښونه... یاد شوي او ستایل شوي وي. نو د داسې شعر لیکل او اورېدل دواړه هم له موسیقۍ سره او هم بې له موسیقۍ روادې (همدا راز هغه شعر هم روانه دی چې فحش، سپک، چټیات پکې وي).

۴: دهغه چا لپاره هم عشقي موسیقي اورېدل او غږول رواندي چې خپل شهوت ته تسلیم او د شهوت تر کنټرول لاندې وي. د ځوانۍ د ځواک او زور برسېره هم د شهوت پر وړاندې مغلوب (ملاست) وي ځکه چې د حسن او جمال ستاینه په ده کې پروت د عشق اور تازه کوي او د عقل واگي یې شکوي.

۵: هغه چاته هم موسیقي اورېدل رواندي چې جنسي غریزه یې پیاوړې نه وي او ډېر د خدای جل جلاله په مینه کې هم مست نه وي خو د موسیقۍ په اورېدلو کې ډېر افراط کوي، موسیقي بیخي د ژوند برخه او د روح اکسیجن وگرځوي، له موسیقۍ سره عادت او خوی واخلي دا ډول افراط حماقت دی او د ډول کس شهادت هم نه منل کېږي ځکه ټول ژوند په لهو کې تېرول گناه ده او څنگه چې صغیره (کوچنۍ) گناه په تکرار او دوامدار ډول ترسره کول کبیره گرځي همدا راز په مباحاتو کې ډېر افراط او تکرار هم مباح، صغیره گناه گرځوي لکه شطرنج چې په اصل کې روا او مباح ده خو په تکرار او افراطي ډول کول یې مکروه دي. که څوک وپوښتي چې له دې خبرو ښکاري چې موسیقي په ځینو مواردو کې مکروه او حرامه هم ده نو تاسې یې ولې په پیل کې په مطلق روا والي حکم وکړ؟ ځکه دلته تفصیل ته اړتیا ده او په کمه موضوع کې چې تفصیل ته اړتیا وي نو مطلق حکم پکې کول اشتباه ده. زموږ ځواب دادی چې مطلق حکم کول په هغه موضوع کې ناسم کار دی چې په عین هماغې موضوع (دهماغې موضوع په ذات یا بالذات په هماغې موضوع) کې تفصیل ته اړتیا وي، خو که د موضوع په ذات کې تفصیل ته اړتیا نه وي او عارضی (بهرني) حالتونه د تفصیل اړتیا غواړي نو دلته مطلق حکم روادی. دبېلگې په ډول که څوک وپوښتي چې آیا شهد حلال دي؟ نو سمدستي ځواب ورکوو چې هو، ځکه

دشهو په ذات کې د حرمت خبره نشته نو ځکه سمدستي د (هو) ځواب ورکولو خو که عارضي تفصيل ته ورشو بيا خبره داسې نه ده يعنې سره له دې چې شاهد په خپل ذات کې پاک او حلال دي خو هغه چاته حرام دي چې سخته تبه لري او زيان ورته کوي همداراز که څوک وپوښتي چې شراب حلال دي که حرام؟ نو د ستي ځواب ورکولو چې حرام، خو هغه چاته روا دي چې مړۍ يې په ستوني کې بنده وي او له شرابو پرته بل هېڅ هم نه وي چې مړۍ پرې تېره کړي. (يا په اوس وخت کې په ځينو درملو کې).

سوداگري مطلق روا ده خو د جمعې د لمانځه له اذان وروسته روانه ده. شاهد او سوداگري په خپل ذات کې په مطلق ډول روا دي او شراب حرام خو له ذات څخه پرته يې نور عارضي حالات راپېښېږي چې هغه اصلي حکم يې بدلوي او سماع هم له دې کبله چې موزون او خواږه غږ ته غوږ نيول دي روا دي خو چې د ذات له حقيقت څخه بهرني عارضي حالات يې منع کوي دابېله خبره ده.

کله چې د موسيقۍ اباحت جوت شو نو دهغه مخالف نظره هېڅ اهميت نه ورکولو.

امام شافعي سماع حرامه نه بولي او دهغه چا په اړه چې موسيقي خپله دنده او کسب بولي وايي چې شهادت يې نه منل کېږي ځکه چې دهغه په نظر دا يو داسې بوختيا ده چې له باطل سره ورته والی لري او هر څوک چې تل باطل (بې گټې) کارونه کوي نو دا کم عقلتوب او بې شخصيتي ده، خو که څوک يې خپله دنده او کسب نه گرځوي او شوقي چې کله پرې ورپېښ شي نو سندرې او سرود غږوي نو دا هغه بې شخصيتي نه ده او شهادت يې هم منل کېږي او هغه در رسول الله صلى الله عليه وسلم پر وړاندې د دوو وينځو په سندرو استدلال کړی. دمصر نامتو فقيه او د احاديثو روايت کوونکي يونس بن عبد الاعلی بن موسی بن ميسره وايي چې ماله امام شافعي څخه په دې اړه چې دمدينې او سېدونکي سماع حرامه بولي وپوښتل هغه راته وويل: ((زه د حجاز هېڅ داسې عالم نه پېژنم چې سماع مکروه وبولي له هغې سماع پرته چې په څرنگوالي کې يې خبره وي.))

او دا چې وېلي يې دي: ((سماع يوه مکروه بوختيا ده چې له باطل سره ورته والی لري.)) دا خبره سمه ده چې سماع لهو او بوختيا ده خو لهو په خپل ذات کې حرامه نده ځکه چې په نبوي مسجد کې د جشيانو لوبې هم لهو وه په داسې حال کې چې رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته کتل او خوښه يې کړه. آن چې الله جل جلاله دلېو او لغو په اړه پوښتنه هم نه کوي چې ديو بې گټې کار په توگه ترسره شي. د بېلگې په ډول که څوک ځان اړ باسي چې هره ورځ به خپل لاس سل ځله په خپل سر ږدي دده دا کار بې گټې دی خو حرام نه دی. الله جل جلاله فرمايي، ((لا يؤخذکم الله باللغو فی ايمانکم)) يعنې: ((الله مو په بې گټې قسمونو نه نيسي.)) نو کله چې الله جل جلاله موږ دهغه په نوم په بې گټې قسم چې د زړه له قصد او تل څخه نه وي نه نيسي سره ددې چې بېهوده او بې گټې کار دی نو په نڅا او شعرمو ولې نيسي.

دا چې هغه يې باطل ته ورته بولي په دې معنا نده چې هغه يې حرام بولي آن که هغه باطل هم بللي وای نو د تحريم په معنا به نه وه، بلکې بې گټې به يې باله ځکه چې باطل بې گټې خبرې ته وايي: ((د فقهي مسئلې له مخې)) که يو څوک خپل مېړه ته ووايي چې ته ما وپېرودلې او يا سړی خپلې مېرمن ته ووايي چې ما پر تا ځان وپلورم او ښځه يې ورته ووايي چې ما هم وپېرلې نو دا يو باطل عقد (تړون) دی خو حرام خونه دی. البته که موخه همدا سې باطل او ساعت تېری وي خو که خبره جدي او د زړه له قصده

وي او موخه يې قطعي تملک (څښتنوالی او مالک والی) وي نو بيا حرام ده او دا چې امام شافعي رح وايي چې د سندر غاړې شهادت نه منل کېږي داهم دهغه په نظر د ساز او سرود د حرمت په معنا نه ده ځکه چې ډېر داسې کارونه شته چې له مروت او ځوانمردۍ څخه لېرې دي او د کوونکي شهادت يې نه منل کېږي خو حرام نه دي لکه په بازار کې خوراک چې حرام هم نه دی خو د کوونکي شهادت يې نه منل کېږي. يا د او بدلو کار (د ورتوب) چې مباح کار دی، همداراز بل هر کار چې ابرو مندانه نه وي پت او عزت پکې نه وي د کوونکي شهادت يې نه منل کېږي.

نو دهغه د تعليل موخه تنزيهي کراهت دی او د دين دنورو امامانو په اړه هم همداسې اټکل کېږي (چې دا کار به تنزيهي مکروه بولي).

تر دې ځايه مو د امام غزالي د احیاء العلوم له کتاب السماع څخه اقتباس وکړي.

په نيويارک کې د امام خوږي مرکز له امام خوږي څخه د موسيقۍ په اړه د پوښتونکيو پوښتنې او د دې امام ځوابونه خپاره کړي دي چې څو پوښتنې او ځوابونه يې دلته له www.arabic.al-khoei.org ويب سايټ څخه را نقلوو:

امام خوږي د يو پوښتونکي د دې پوښتنې په ځواب کې چې (تاسو په ودونو کې په دې شرط د ښځو سندرې ويل روا بللي چې هلته محرم نه وي لکه د دوی خواته د سپړو ورتلل، نو آیا دا شرط يواځې په پردیو پورې اړوند دی او که مطلق نارینه و پورې (يعنی د دوی سندرې يواځې د پردیو نارینه و پر وړاندې حرامې دي او که د نږدې محرمو خپلوانو پر وړاندې هم.)

وويل: هو يواځې د پردیو نارینه و پر وړاندې حرامې دي، والله اعلم.

خو همدا مفتی صيب بيا د دې پوښتنې په ځواب کې چې آیا ښځې ته روا ده چې د خپل مېړه خوښ ساتلو او دهغه د شهوت د راپارولو لپاره هغه ته ونڅېږي او د موسيقۍ له آلاتو پرته ورته سندرې ووايي؟ ځواب ورکوي چې سندرې يې روانه دي خو نځايي منع نه ده.

د دې پوښتنې په ځواب کې چې آیا د خوښۍ په مناسبونو کې لکه ودونه د نارینه و ونځېدل او چک چک وهل روا دي؟ او آیا دا کارونه ښځو ته هم روا دي؟ ويلي دي چې دا کار په خپل نفس کې پروانلري، ترڅو چې بل حرام شی ورسره ملگری نه شي لکه د ښځو او نارینه و يو ځایوالی او داسې نور.

د دې پوښتنې په ځواب کې چې کله ښځې ډاډمنې وي چې پردی نه ورځي نو آیا په ودونو کې دوی ته طبلي او داريا وهل روا دي؟ او آیا ښځه د خپلو همزولو (همجنسو) تر مخ نڅېدلې شي؟ وايي چې طبل او داريا وهل او ... ورته رواندي خو نڅېدل ورته چې له پردیو په امن کې وي روا دي.

نوموړی د دې پوښتنې په ځواب کې چې آیا په نا مخامخ ډول لکه له راډيو-ټيپ ريکارډ او ... له ښځو څخه د ديني ترانو اورېدل چې شهوت نه راپاروي روا دي، وايي چې هو ((پروانه لري))

ځينو رواياتو کې راغلي چې رسول الله صلی الله عليه واله وسلم له موسيقۍ پرته ودونه وليدل نو ويې فرمايل چې دا خو نکاح ده زنا خو نه ده (ولي موسيقي نشته.)

له حضرت امام صادق څخه روايت شوی چې رسول الله صلی الله عليه واله وسلم په بني زريق قوم باندې تېرېده چې د موسيقۍ غږ يې واورېده، نو ويې فرمايل چې دا څه دي؟ ورته وويل شول چې ای د

خدای رسول، د فلاني نکاح (واده) ده نو رسول الله صلی الله علیه و اله وسلم وفرمايل چې ((خپل ایمان يې بشپړ کړ دا نکاح ده، زنا نه ده.))
 او زیاته يې کړه ((نکاح به په پټه نه وي تردې چې یا (د پخلي دود) ونه لیدل شي او یا د دریا غږ وانه وربدل شي.))

خو امام خوئي وايي چې زموږ په نزد دا روایات کمزوري دي.
 محمد طاهر بن علي احمد مقدسي (۴۴۸-۵۰۷ هجري، ۱۰۵۶-۱۱۱۳ م) چې د حدیثو تکړه حافظ او نوموتی تاریخ پوه دی، بې شمېره تالیفات لري او په سفرونو کې هم ځانگړی شهرت لري د عوارف المعارف د لیکوال شیخ ابو حفص عمر سهروردي له لارې روایت کوي چې یو اعرابي دا غزل زمزمه کړ.
 قد لسعت حبة الهوى كبدي
 فلا طيب لها ولا راقى
 الا الحبيب الذي شغفت به
 فعنده رقيتى وترياقي

یعنی (د عشق مار په لږ مون وچيچلم او له هغه چا پرته چې ما پرې زړه بایللی دی بل ډاکټر او دموونکی نه لري دم او د زهر و ټیټوونکی مې هماغه دی.)
 حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ددې غزل په اورېدلو دومره په وجد راغی چې چین يې له اورې پریوت او معاویه رضي الله عنه د شعر و یونکي ته وویل ستاسې بوختیا څومره ښه ده حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ورته وفرمايل ای معاویه! هر څوک چې د خپل محبوب د یادېدو په وخت کې په وجد رانشي لوی شخص نه دی))
 امام ابن تیمیه، دا روایت موضوعي او دروغ بولي.

(مجموع فتاوی، شیخ الاسلام احمد ابن تیمیه ((۱۱ ټوک ۵۵۷-۶۴۵ مخونه مسئله سماع))

یو بل روایت هم شته هغه دا چې: ((هر کله رسول الله صلی الله علیه وسلم نیستمونو ته زېږی ورکړ چې تاسې به له شتمنو وړاندې جنت ته ننوځئ نو دومره په وجد او جذبه راغلل چې خپلې جامې يې خپرې خپرې کړې جبریل علیه السلام له اسمانه راغی او ویې ویل ای محمده صلی الله علیه وسلم ستا پروردگار په دې څیرو شویو جامو کې خپله برخه غواړي بیا يې له هغوی څخه یوه ترانگه واخیستله او په عرش يې راوځړوله او دا دنیستمونو او فقیرانو لاسته راوړنه ده.))
 خو ابن تیمیه دا روایت هم موضوعي او دروغ بولي.

نامتو محدث او د احادیثو حافظ ابو یحیی ذکریا بن یحیی بن عبد الرحمن بصري ساجي، چې شیخ احمد ابن تیمیه يې شافعي مذهب ته مایل بولي وايي چې، له ابراهیم ابن سعد بصري څخه پرته بل یو مخکیني امام هم له ساز او موسیقۍ سره مخالفت نه دی کړی او هغه څه چې ابو عبد الرحمن سلمي او ابو القاسم قشيري يې له امام مالک څخه روایت کوي اشتباه ده او له شک پرته چې سهوه شوی دی ځکه چې د مدینې ځینې علماوو د سماع په مجلس کې برخه اخستې ده.

مسئله السماع د مجموعه فتاوی شیخ احمد ابن تیمیه په حواله

شیخ ابن تیمیه چې د موسیقۍ له ډېرو سختو مخالفینو څخه دی او د موسیقۍ د رد لپاره یې په خپل گومان په حقه او ناحقه ډېر ایتونه د دلیل په توګه چې ځینې یې آن له موضوع سره تړاو هم نه لري وړاندې کړې دي هم د خیر القرون د حدیث په وړاندې کولو او په دې اړه د دلیل نیولو په پای کې وایي: ((او دا مت امامانو موسیقۍ بڼه نه ده بللې او لوی شیخان یې مجلس ته نه دي راغلي.)) خو د الاسلام والفنون الجميلة لیکوال د ابن تیمیه د دې نظر له رالېږدولو وروسته وایي: ابن تیمیه دلته یواځې د کراهیت تر حده وړاندې تللی نه د تحریم تر حده او هغه (ابن تیمیه) یې لامل د ابولې چې دا په خیر القرون کې نه وو او دانوی کار دی خونوی والی څه ستونزه لري؟ زموږ په اند که نوی والی په دیني مسایلو کې نه وي هیڅ باک نه لري آن پخپله د ابن تیمیه په نظر هم لکه څرنګه مو چې وړاندې وویل. ابن نحوي په (العمده) کې لیکي، چې ابن طاهر وایي: "دا د مدینې د اوسېدونکیو اجماع ده او ټولو ظاهریه و هم منلې ده".

ابراهیم ابن سعد هغه څوک دی، چې د "صاحح السنه" د حدیثو د شپږو مشهورو کتابونو (ټولو خاوندانو ترې احادیث روایت کړي دي. او له ده څخه روایت کوونکي ټول په دې خبره یوه خوله دي، چې هغه به موسیقۍ غږوله.

لکه وړاندې مو چې وویل د موسیقۍ یو کلک مخالف شیخ الاسلام تقی الدین احمد ابن تیمیه (۶۶- ۷۲۸ هـ - ۱۲۶۳- ۳۲۸) دی.

دی وایي هغه سماع چې الله (ج) یې خپلو بنده گانو ته د زړه تنګۍ، سترتیا او له ذهني فشار د لېږې کولو لپاره د اورېدلو اجازه کړې ده او د خوښۍ او تفریح لپاره یې کارولی شي هغه د الله (ج) د کلام اورېدل دي چې نورو پیغمبرانو، د علم او معرفت خاوندانو، په خپله زموږ رسول اکرم (ص) او صحابه و او تابعینو ورته غوږ ایښی دی (پخوانیو امتونو د الله (ج) د خپل وخت وینا ته او اوسني امت قرآن عظیم الشان ته) چې همدا سماع د ایمان اصل دی. دی له قرآن پرته بل هر ډول سماع ناروا بولي.

مجموع فتاوي جلد ۱۱

خو امام غزالي بیا دانه مني، نوموړی وایي چې ساز او سندرې خپل ځانګړی ځای او اغېز لري او عظیم الشان قرآن خپل ځانګړی اغېز. دی وایي چې دا حقیقت دی چې له خوږ غږي قاري څخه د قرآن اورېدل ډېر او بې ساری خوند لري تردې چې انسانان خو پرېږده آن مرغان او پرېښتې هم اغېزمنوي. خو هغه موخه چې اورېدونکي یې د موسیقۍ او سماع په اورېدلو تر لاسه کول غواړي ټوله د قرآن په اورېدلو ځکه نه پوره کېږي چې قرآن عظیم الشان د یو جامع او هراړخیز کتاب په توګه هر ډول او په هرې موضوع پورې اړوند احکام او آیتونه لري او داسې آیتونه هم شته چې له هغه حال سره تړاو نه لري او یا هغه تنده نه شي خړوبولی چې عاشق، صوفي او عارفان یې لري، د بېلګې په ډول په قرآن کې کیسې هم شته، کورني او بهرني معاملات هم شته، د میراث احکام هم شته نو دا د یو صوفي او عارف له حال سره څه تړاو لري؟ نو دا ایتونه د اورېدونکي هغه هیله او مینه چې له سماع څخه یې لري نه شي پوره کولی، همدا راز د مسلمان د ژوند ټول تړاو له قرآن سره دی او هر وخت یې اوري او په تکرار سره

دا اور بدل يا لوستل هم ددې لامل گرځي چې غوږونه ورسره عادت واخلي او ورسره اشناشي نو هغه خوند او جذبه نشي راوستلی او زړه ته هغه ټکان نشي ورکولی کوم چې نوی شی يې ورکوي. د مړو او بې حرکتو زړونو د خوځولو لپاره لوستونکی اړ دی چې شعر او نظم په بېل بېل انداز او بېل بېل طرز سره ووايي، څو لحنه وکاروي، اواز لوړ او ټيټ کړي چې دا د قرآن له عظمت او مقام سره نه ښايي او نه ورسره مناسبت لري.

د سندرو او اواز د ويلو په وخت کې لوستونکي اړ دي چې د موسيقي آلات لکه شپېلۍ، طبله او ارمونيه وکاروي او د قرآن لهجه ټوله جد دی چې له هزل سره يې يو ځال کول ناشونی دي. د بېلگې په ډول، رسول الله (ص) ربیع بن مسعود کره په داسې حال کې ورننوت چې څو وينځو له دریا سره سندرې وېلې، کله يې چې رسول الله (ص) وليد نو په شعر ويلو يې دده ستاينه پيل کړه نو ده (ص) ورته وويل چې هماغه څه ووايي چې وړاندې مو ويل. نو دده دا ستاينه پخپله (جد) وو چې له هزل (دریا) سره يې اړخ نه لگاوه نو ده ترې منع کړې. بل دا چې په محفل کې هر څوک له خپل حال او خوښې سره سم نظم او سندرې وايي که يوه يې خوښه نه شي نو بله پيلوي يا فرمايش ورکوي خو د عظيم الشان قرآن په اړه هيڅوک دا زړورتيا نه لري چې د بدلېدلو کوښښ يې وکړي او هر آيت خوله هر حال سره مناسبت نه لري.

کيميا سعادت، امام غزالي لومړی جلد ۴۰۱-۴۰۳ مخ

علامه شاه جعفر د موسيقي په اړه په خپل ليکلي کتاب (اسلام اور موسيقي) کې موسيقي د قرآن، حديثو، صحابه و او د تابعينو د وينا، د محدثينو او فقهاوو د ويناوو په رڼا کې خپرلې ده او دا يې ثابته کړې ده، چې موسيقي که له ساز او سرود سره وي او که بې سروده او سازه هېڅکله هم په اسلام کې حرامه نه ده.

نوموړې وايي، چې رسول الله (ص) له دريا (دايره) سره يوځای سندرې اورېدلې دي. د موسيقي د حرمت په اړه، چې څومره روايات رانقل شوي دي دا پخپله د محدثينو پراند موضوعي او د منلو وړ نه دي. صحابه کرامو هېڅکله هم د موسيقي د حرمت يادونه، نه ده کړې. فقهاوو هم موسيقي حرامه نه ده بللې او نه داسې کوم حکم شته، بلکې موسيقي او نغمې يې د اخلاقو يوه ځانگړې برخه بللې ده.

علامه شبلي نعماني د (الغزالي) په 38 مخ کې ليکي: "کله چې د موسيقي خبره راياده شي، نو معترضين وايي، چې دا لهو او لعب ده، خو غزالي ورته وايي، چې رسول الله (ص) د حبشود لوبو ننداره کړې ده. زه ددې له پاسه دا هم ورزياتوم، چې لهو او لعب زړه ته ارامتيا، خوښي او سرور ورکوي، د ستري فکر دمه جوړوي، مطمئن کوي يې، ځکه چې زړه کله ستري شي، نو تياره پرې راشي، نو کار، خواري، ژوند ته او د ژوند د ستونزو د بارد وړلو لپاره چمتو کولو ته بايد خوښ او تاند شي او د تاندولو او خوښ ساتلو ذريعه يې همدا

لهو او لعب دی.

کله چې علامه ابوالکلام آزاد د هند د (راگ ناپټک اکاډمي) ریاست قبول کړ، نو په علمي حلقو کې ګونګوسی او تاوېلي ماوېلي پیدا شول. ښایي دوی به خبر نه وو، چې د هند دا امام په موسیقي کې څومره پراخ لاس او له موسیقي سره څومره مینه لري؟ له موسیقي سره دده د بې ساري او بې کچې مینې د څرګندولو لپاره به دده له مشهور تصنیف (غبار خاطر) څخه د وروستي لیک څه برخه، چې په (14/9/1943) تاریخ یې لیکلې، راواخلو.

نوموړې لیکي: "ښکلا که په غږ کې وي او که په مخ کې، په تاج محل کې وي او که په شنا باغ کې، ښکلا ده او ښکلا زموږ فطري غوښتنه ده. زه تاسو ته یوه خبره کوم، ګورئ ما څو ځله وېلي دي چې زه د ژوند له هرې اړتیا پرته ګوزاره کولی شم، خو له موسیقي پرته ژوند نه شم کولی. خوږ غږ زما د ژوند اسره، زما د اروايي او دماغي سترګیاوو درمل او د زړه او جسم د ټولو ناروغيو علاج دی.

موږ په الاغاني او عقد الفرید کې لوستي، چې تراوسه له موسیقي سره د حجاز د خلکو مینې بدلون نه دی موندلی. دا مینه د هغوی په خمیره کې دومره ګډه شوې، چې آن د اذان غږ هم د موسیقي په انځور کې وړاندې کوي. حقیقت دا دی، چې موسیقي او شاعري د یو حقیقت دوه مخه او دوه وړانګې دي او په یو ډول یې څرګندول غواړي. د موسیقي مؤلف موسیقي ته د الحان په اجزاءو کې سړاو تال ورکوي او لحن ته یې وزن او تناسب ورکوي، خو شاعر هماغه جذبه د لفظونو او معناګانو په بڼه څرګندوي.

(توحنا بستی و من معنی رنگین بستم)

کوم حقیقتونه، چې په شعر کې د الفاظو او معنی جامه اغوندي، هماغه حقیقتونه په موسیقي کې د لحن سړاو تال په پردو کې نغښتل کېږي.

نغمه هم شعر دی، خو د الفاظو او حروفو په بڼه نه، بلکې د روح او معنا له پلوه. په قوي ګومان سره وایم چې له مسلمانو پاچایانو څخه هم وړاندې مسلمانو صوفیانو د موسیقي پالنه پیل کړې ده او د ډهلي، ملتان، ایودهن او ګورخانګانو ته به ډېر لور لور شخصیتونه، عارفان او صوفیان تلل او د خدای ج په نزد د قبلېدلو او ثواب په نیت به یې هلته خپل جوهر ښوده. داسې ډېر علماء شته دي، چې د ژوند حالاتو په لوستلو سره یې سړی پوهېږي، چې په موسیقي کې یې ډېر لاس درلود او ددې فن ډېر تکړه استادان بلل کېږي. دا خبره تقریباً مشهوره شوې ده، چې ګویا د اسلام دیني مزاج له موسیقي سره جوړ نه دی او موسیقي د دین له آنده حرامه ده. په داسې حال کې، چې ددې دعوې ټول ارزښت یواځې همدومره دی، چې فقهاوو او علماوو د ګناه د لارې د بندولو او مخنیوي لپاره دا حکم کړی دی (معنی دا چې دا کار په خپل ذات کې حرام نه دی، خو ددې لپاره منع وبلل شو، چې نورو ګناهونو ته

زمینه برابره نه کړي) او دا سختیونه هم د تشریح له مخې نه، بلکې د قضاء له مخې شوي ده او د قضا ډگر خو ډېر پراخ دی. د هر شی یا هر کار، چې د یو فساد لامل ګرځي، نو قضا یې مخه نیسي، خود هغه شي یا کار حکم، خو په اصل ځای پاتې دی. "قل من حرم زینة الله التي اخرج لعباده" یعنې "ورته ووايه چا د خدای ج بشکلا (زینت) حرامه کړې ده، هغه زینت چې خپلو بنده ګانو ته یې پیدا کړي (پنځولي ده)".

په دې اړه هم د بسیا تر حده شواهد شته، چې عربانو هم له اسلام څخه وړاندې او هم له اسلام څخه وروسته په موسیقۍ باندې د یونانیانو ډېر لیکل شوي کتابونه عربي ته راژباړلي او هماغسې ګټه یې ترې اخیستې ده لکه څرنگه یې، چې د هغوی د ریاضی له کتابونو څخه اخیستې ده. **(غبار خاطر)**

د هند د امام له دې اقتباس څخه جوتهېږي، چې نوموړی هم د موسیقۍ د حرمت د نظر مخالف دی او لیکي، چې که فقها د یو مصلحت له مخې په لنډمهالي ډول یو څه منع کوي، نو دا لنډمهالی حکم دی او د موضوع په دایمي حکم، چې هغه اباحت دی اغېز نه شي کولی. ددې بېلګه به دا وي لکه ډاکټر چې د ناروغۍ په وخت کې ناروغ د ځینو شیانو له خوړلو منع کوي، نو که ناروغ د ناروغۍ په وخت کې د ځینو شیانو له خوړلو منع شو، نو دا خو په دې معنی نه شوه چې دا ټول شیان پرې تر پایه حرام دي. همداراز د موسیقۍ په اړه هم د فقهاوو دا لنډمهالی حکم لنډمهالی دی او دایمي کېدلی نه شي او دا به څوک وي، چې د الله ج له خوا حلال شوی شی په خلکو حرام وګرځوي "ولا تقولوا لما تصف السنتکم الکذب هذا حلال وهذا حرام لتفتروا على الله الکذب". یعنې "د خپلو ژبو دروغجنو دعوو له مخې مه وایئ، چې دا شی حلال دی او دا حرام، ددې کار پایله دا ده، چې په الله باندې د دروغو تهمت وایئ".

موسیقۍ د فطرت غوښتنه ده

موسیقۍ د فطرت غوښتنه ده او له موسیقۍ سره مینه د هر انسان په فطرت کې نغښتې ده. نه یواځې دا چې انسانان موسیقۍ خوښوي، بلکې هر ژوندی موجود له موسیقۍ سره مینه لري. د فطرت او د کایناتو خالق هم دا نړۍ او دا کاینات سندريز پیدا کړي دي او ددې لپاره یې سندريز پیدا کړي دي، چې تر او تازه، خوښ او نشیط واوسي. ډېر علما وایي، چې که څوک له موسیقۍ څخه خوند نه شي اخیستلی، نو دی ناروغ دی او باید خپله درملنه وکړي، ځکه هر سالم او روغ فطرت موسیقۍ غواړي او له موسیقۍ خوند اخلي.

ډاکټر يوسف قرضاوي ليکي: که وگورو نو وینو چې سندرې خوبسول او د خواږه غږ د اورېدلو په وخت کې خوبسي څرگندول تقریباً انساني غریزه او د بشري فطرت غوښتنه ده تر دې چې وینو، یو کوچنی چې په زانگو کې ژاړي لاس او پښې غورځوي، خود خواږه غږ په اورېدلو چپ شي او خواږه غږ ته غوږ شي. همدا لامل دی، چې مورگانې، دایه گانې او د کوچنیانو نورې روزونکې له ډېر پخوا وخته راهیسې کوچنیانو ته خوږې ترانې او سندرې وایي او ژباړي پرې بندوي.

له دې پرته حیوانات او الوتونکي هم د خواږه غږ او نغمو تر اغېز لاندې راځي. غزالي په احیاء العلوم کې ليکي: "هر هغه څوک، چې سماع او موسیقي یې په حرکت او خوځښت رانه ولي له عقلي، اروايي او بدني ناروغۍ سره مخ دی، نیمگړی دی، تعادل نه لري او له روحانیت څخه لیرې په وچ طبیعت او بد ذوق کې تراوښ، نورو حیواناتو او الوتونکیو هم بدتر دی، ځکه چې اوبن د خپل وچ او ساړه طبیعت برسېره هم له خواږه غږ سره مست شي او له درانه بار لاندې منډه کوي، اوږده مزلونه ورته لښ شي، دومره مست شي چې له ځانه بې ځانه شي، بڼه اوبڼه د خپل خاوند خواږه غږ ته غاړه وراوږده او غوږونه دهغه غږ ته بوڅ او ځیر کړي، خپل مزل دومره گړندی کړي، چې آن کجاوه او بار یې سخت ټکانونه خوري."

ابوبکر محمد بن داؤد دینوري رضی الله عنه چې په رقی مشهور و، وایي چې په یوه دښته کې روان وم چې یو عربي قبیلې ته ورسېدم له هغوی څخه دیوتن په بلنه دهغوی کېږدی ته لارم، په څپمه کې مې یو تور مریې ولید چې ترلې و. له کېږدی بهر څومره او یو ډېر ډنگر اوبن چې داسې فکر کېده چې گوندې همدا اوس یې ځنګدن دی پراته وو دې مریې راته وویل چې ته زما دبادار مېلمه یې او زما بادار د مېلمه خبره په ځمکه نه غورځوي نو ته زما بادار ته زما خلاصون شفاعت وکړه هیله ده چې مابه پرېږدي. کله چې کوربه ډوډۍ راوړه نو ما یې له خوړلو انکار وکړ او ورته ومې ویل چې ترڅو ددې مریې په اړه زما شفاعت ونه منې نو ډوډۍ به ونه خوړم. هغه راته وویل چې دې مریې خو زما هر څه په اوبو لاهو کړي او دپولۍ ټک ته یې کښېنولم. ما ترې وپوښتل چې څه یې کړي، هغه وویل چې دی ډېر خوږ غږ لري او زما دژوند گوداره په دې اوبانو روانه وه، ده پرې ډېر درانه بارونه بار کړل او بیا یې ورته حدا ویل پیل کړل تردې چې اوبان یې دومره مست کړل چې ددرې شپو او ورځو واټن یې پرې په یوه شپه او ورځ کې وواهه او چې بارونه ترې ښکته شول نو له همدې یو اوبن څخه پرته نور ټول مړه شول خو ددې ټولو خبرو برسېره اوس چې ته زما مېلمه یې زه تانه خفه کوم دادی دا مریمې ستا ددرناوي لپاره تاته دروېڅښه دینوري وایي چې دې ته مې تلوسه وه چې دده غږ واورم چې سحر شو نو کوربه دې مریې ته امر وکړ چې هغه اوبن ته چې له کوهي څخه اوبه راوباسي حدا ووايي. ده چې کله حدا پیل کړ نو اوبن دومره مست شو چې ټول پرې یې وشلول او زه هم له ډېرې اغیز متیا پر مخې پر ځمکې راولوېدم او گومان نه کوم چې په ژوند کې مې تردې ښکلی غږ اورېدلی وي.

ماران به مولیدلي وي، چې دبیم غږ ته چغه شي، په لکۍ ودرېږي او نڅېږي. د قمری،

پاختکې سندرېز غږد ابشارونو، سیندونو، بادونو مترنم او له موسیقیت څخه ډک غږ به مو اورېدلی وي.

بیا هم علامه قرضاوي لیکي: "...نو موسیقي د زړونو د دردونو علاج او زړونه له ناروغیو، سترتیا او غمونو، دردونو څخه ژغوري، سندرې د غوږونو خوند دی، چې اروا خوښوي، تاندوي یې، سترتیا لیرې کوي. څرنگه چې لذت لرونکي خواږه او خوندوره مېوه معدې ته خوند ورکوي، هماغه ډول چې ښه بوی، د شامې حس را پاروي او پوزې ته خوند ورکوي... همدا ډول موسیقي غوږونو ته خوند ورکوي، نو دا یو خوندوره پدیده ده... انسان نه شي کولی چې تل مندې ووهي، تل جدي واوسي، تل سترې او ستومانه واوسي. کله چې حضرت حنظله رضی الله عنه وانگېرله چې له کورنۍ، ښځې او بچیو سره دده حال له هغه حال سره چې د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په ملگرتیا، مجلس او ناسته کې یې لري ډېر تفاوت لري، نو د منافقت وېره ورسره پیدا شوه او وېرېده، چې هسې نه منافق شوی وي، نو حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایيل چې "يا حنظله ساعة وساعة" یعنې "ای حنظله! کله داسې او کله هاغسې" (مسلم)

حضرت علي رضی الله عنه فرمایي "کله کله زړونو ته خوښي او تازه گي ورکوي، ځکه چې کله زړونه وچ (سترې) شي، نو ړندېږي."

بیا هم حضرت علي رضی الله عنه فرمایي "رښتیا چې زړونه هم د بدن په څېر سترې کېږي، نو د زړونو لپاره هم حکیمانه او ظریفانه الفاظ ولټوي (ویي خندوي، تازه یې کړي)".

که څوک د یو مسلمان رښتونې ژوند ته وگوري، نو ویني چې د دیندارۍ او له خواږه غږ څخه د خوند اخیستلو ترمنځ هېڅ ټکر نشته. د یو مسلمان غوږونه په نورمال ډول له خواږه غږ سره بلد دي او هره ورځ ترې تغذیه کېږي، هر مسلمان له تجوید او ترتیل سره برابر په خواږه غږد قرآن عظیم الشان تلاوت کوي. ښو قاریانو ته غوږ ږدي، له اذان څخه خوند اخلي، دا ازانگي یې هره ورځ پنځه ځله غوږ ته ور رسېږي.

زه وایم چې هغه موسیقیت او ترنم چې د مرحوم ارواښاد قاري عبد الباسط او ځینو نورو قاریانو په غږ کې شته دی او مسلمانان ترې کوم خوند اخلي بېلگه به یې ډېره کمه وموندل شي او خلک به د موسیقۍ له الاتو څخه هم هغه خوند وانهخلي.

په حدیث کې راغلي دي، چې د حضرت اسید بن حضیر^{رض} خواږه غږ آن آس هم مست کړی دی. (تجرید البخاري)

دا په قرآن عظیم الشان او تورات دواړو اسماني کتابونو ثابت خبره ده، چې د حضرت داؤد علیه السلام نغمو او موسیقۍ به انسانان خو پرېږده، چې آن الوتونکي او جمادات هم اغېزمن کول یعنې حیوانات خو پرېږده، چې آن په جماداتو او تیږو یې هم اغېز کاوه او دده اواز او نغمو ته به راغواستل: "ولقد اتینا داود منا فضلاً یجبال او بی معه والطیر" یعنې

"او له شک پرته موږ داؤد عليه السلام ته له خپله پلوه يو غوره والی ورکړی و، غرو ته مو وویل چې له ده سره د ثنا په وخت کې خپل غږونه ملگري کړئ او مرغانو هم له ده سره ثنا ویلي." (سباء 10)

"والطير محشورة كل له اواب" یعنی "او الوتونکي هلته راغونډ شوي، ټول پرې رامات وو" (ص 19)

په تورات کې راغلي دي، چې حضرت داؤد عليه السلام به د ډېرو بدني او اروايي ناروغيو درملنه په موسيقي باندې کوله.

په سمويل لومړي باب، 23 ايت کې راغلي: "کله به چې د خدای ج له خوا په ساول ناوړه اروا نازل شو، نو حضرت داؤد عليه السلام به خپل چنگ ته لاس وراوږد کړ او وبه يې غږاوه له دې سره به له ساول څخه ناوړه اروا والوتله او په حال او هوښ به راغی."

له موسيقي سره د بې کچې مينې دا بېلگې هم لولو، چې عطاء الله پالوي رانقل کړي دي. په اسام کې د فيل ښکاريانو اعلان وکړ، چې فيل له يوې ځانگړې سندريزې نغمې سره بې کچه مينه لري. په نړېواله جگړه کې دا جوت ته شوه، چې شاديان (بيزوگان) له موسيقي سره مينه لري او هره شپه به د فوځي اډې هغې برخې ته راټولېدلې، چې عسکري موسيقي به يې غږوله او په ډېرې آرامۍ به يې موسيقي اورېدله. ځينې به يې دومره اغېزمنې شوې، چې خولې به يې اسمان ته واړولې او ډول ډول اوازونه به يې وېستل.

آغلې "ډهپانې" به د استريليا ځنگلي آسونه خوښول، خو نيول يې ورته سخت وو. په پای کې يې اعلان وکړ، چې هغې لومړۍ ځنگلي آس په موسيقي اغېزمن کړ او بيا يې په ډېرې اسانۍ ونيوه.

نوموړې ليکي، چې په نيويارک کې غواگانې هم د موسيقي تر تجربې لاندې ونيول شوې او کومو غواگانو ته، چې موسيقي اورول شوې وه، نود نورو په پرتله يې په سلو کې له لسو تر دولسو ډېرې شيدې ورکړې.

شکسپير، چې د انساني جذبو او انساني فطرت تر ټولو غوره انځورگر دی هم په هر شي د موسيقي اغېزمني.

نوله دې ټولو خبرو جوت ته شوه، چې د موسيقي تر او له فطرت سره دی او اسلام هېڅکله هم له فطرت سره د جگړې اراده نه لري، بلکې اسلام د فطرت پالونکی، هڅوونکی او بشپړوونکی دين دی.

په پخوانيو مدنيتونو کې د موسيقي

شاليد

وړاندې مو وويل، چې د موسيقۍ تر ټولو له فطرت سره دى او هر انسان او حيوان په طبعي ډول موسيقي خوښوي. دا كه د نن ورځې انسان دى او كه د زرگونو كلونو پخوانى انسان، نو ځكه يې كوم ځانگړې ټولنې، مدنيت او د تاريخ كوم ځانگړي پړاو ته منسوبول ناسمه خبره ده. نه كوم ځانگړى كاشف او مخترع لري. نه كوم ځانگړى پنځوونكى، بلكې له كومه چې بشر په ځمكه پل ايښى، نو دا جذبه ورسره له هماغې ورځې ملگرې ده. البته حتمي ده چې كيفيت او نوعيت (څرنگوالى او ډول) به يې بدلون موندلى وي، د ژوند د نورو برخو په څېر دې فن هم پرمختگ كړى، خود انسان له لومړنيو ملگرو څخه بلل كېږي. كه څه هم ځينې تاريخپوهان د نورو فنونو او علومو په څېر موسيقي هم يونانيانو ته منسوبوي او بنسټ اېښودونكي يې هم همدوى بولي، خود ناسمه ده. په دې اړه ددې روايت رانقلولول بې گټې نه دى: "د يونان د پخواني خدايگوتي "زيوس" نهه لوني وې، چې ميوزس يې ورته وېلې او دا د ټولو علومو او هنرونو بنسټگرې دي او همدوى د رقص او موسيقۍ هنر هم پنځولى دى. د ميوز تلفظ په يوناني ژبه كې موس ده او (ي) د نسبت لپاره ورسره لگول شوې ده. همدا ډول لاتيني او يوناني ژبه كې "ق" هم ورسره لگول شوى دى، چې ددې قاعدې له مخې ترې موسيق يا ميوزك جوړ شو."

پالوي وايي، چې د نڅا او موسيقۍ مذهبي سپېڅلتيا (تقدس) له ميلاد څخه وړاندې كلونو څخه ثابته ده. دى وايي، چې له روايتونو سره سم په لومړي ځل برهام ديوتا (برهام خدايگوتي) د منظمې موسيقۍ تصور وړاندې كړ. هغه د ټولو مذهبي ويدونو (سرودونو) څخه ښې ښې جملې راټولې كړې او يو جامع سرود يې ترې جوړ كړ، چې موخه يې روحاني پرمختگ ته د خلكو بلل وو.

د هندوانو په مندرونو كې هم له پخوا راهيسې موسيقي دود ده او اوس هم موسيقي په مندرونو كې د عبادت برخه بلل كېږي.

د سوراشر په كليو او بانډو كې اوس هم موسيقي په هغه ډول محبوبيت لري او په هغه اندازه نمانځل كېږي، چې د كرشن جي په وخت كې دود وه.

د عيسايانو په كليسا، عبادتخايونو، اود مسلمانانو په خانقاهانو كې اوس هم عبادت د موسيقۍ په پردو كې نغښتل كېږي. آن چې دعاگانې هم په لحن، ترنم او خواږه اواز سره كېږي. د هندوستان پېغمبر كرشن جي دامني، چې دى هر ډول نغمه غږولى شي او د نغمو په هرتال پوهېږي.

چينايي پېغمبر كنفيوسس چې پالوي يې پېغمبر او د الله ج استازى بولي، هم تر ټولو ښه نغمه پېژندونكى و. د هغه په اړه تاريخ ليكي، چې دې چينايي پېغمبر دومره په موسيقۍ كې

لاس درلود، چې د موسيقۍ د هغه وخت ډېر نامتو او د نړېوال شهرت لرونکي هنرمندان ورته تسليم وو. وايي، چې کنفيوسس واورېدل، چې چېرته د سيانگ په نوم د پخوانۍ (کلاسيکې) موسيقۍ يو لوی استاد اوسېږي، نو ده له ډېر زحمت وروسته هغه وموند. سيانگ د کنفيوسس له غوښتنې سره سم هغه ته هاغه نغمه واوروله، چې کمپوزيې شهزاده وانگ دانگ کړې و. دا نغمه دومره خوږه او اغېزمنه وه، چې کنفيوسس يې له اورېدلو سره خمار شو بيا سيانگ له کنفيوسس څخه وغوښتل، چې دی هم هغه ته نغمه واوروي. کنفيوسس هم هغه ته دومره خوږه، له جادويي اغېز ډکه نغمه واوروله چې سيانگ يې بيخي بېهوښه کړ. سيانگ بيا کنفيوسس يا چينايي پېغمبر ته وويل، چې ستا فن دومره بشپړ دی، چې زه ستا د استادۍ وړتيا نه لرم. ته ماته د خپلې شاگردۍ وياړ راوېخښه او په خپلو شاگردانو کې مې ومنه.

د داؤد عليه السلام د نغمو يادونه مو مخکې هم وکړه، چې الوتونکي خو پرېږده آن کاني او غرونه يې هم اغېزمن کول.

علامه ابوالکلام ازاد له موسيقۍ سره د حضرت داؤد د مينې په اړه ليکي: "حضرت داؤد عليه السلام لومړنی کس و، چې عبراني موسيقي يې منظمه او راټوله کړه. بابلي مزامير ته يې پراختيا ورکړه، د موسيقۍ نوي الات او وسايل يې جوړ کړل." علامه عبدالحکيم شرر ليکي: "د بني اسرائيلو د موسيقۍ د لوړتيا وخت د حضرت داؤد زمانه وه، چې مزاميريې اوس هم مشهور دي. پخوانی تاريخ پوه اسبيلوس وايي، چې حضرت داؤد به چې هر چېرته ته، نو چنگ به يې له ځان سره وړه، موسيقي د هغوی مذهبي دود و او د موسيقۍ د ټولو الاتو، باجې (ارمونيې)، تولې او شپېلۍ لپاره يې بېل بېل کسان ټاکلي وو."

عطاء الله پالوي د علامه ازاد او علامه شرر د خبرو په دوام ليکي: "حضرت داؤد خود خدای جل جلاله پېغمبر او استازی او د عبادت او دعوت لپاره رالېږل شوی و، نو چې موسيقي د هغه عبادت نه و، نو ولې يې غږوله که هغه د گدا او موسيقۍ په واسطه عبادت نه کاوه، نو موسيقي يې ولې ټولوله او ترتيبوله؟"

پالوي ليکي، چې: "مزامير د مزار جمع ده او لفظي مانا يې هره هغه اله ده، چې په پوکي سره غږول کېږي. لکه شپېلۍ، توله، بيند...."

نور شنونکي هم وايي، چې مزار د موسيقۍ يوه اله ده.

دا څرگندوي، چې حضرت داؤد به خپله شپېلۍ او چنگ غږاوه.

مشهور تاريخ پوه اسبيلوس وايي، چې "حضرت داؤد به خپل مذهبي مراسم له موسيقۍ

سره پرځای کول او د موسیقۍ په پردو کې د عبادت د مراسمو د نغښتلو لپاره یې د موسیقۍ د وسایلو پوهان ګومارلي وو. نوموړی وایي، چې دا هم جوتنه شوې ده، چې دوی به د عبادت په وخت کې سندرې هم وېلې او نڅا به یې هم کوله... کله به چې د شپېلۍ، تولې، رباب، تنبور، چنگ... غږلوړ شو، نو حضرت داؤد به ورسره خپلې نغمې هم پیل کړې. حضرت سلیمان علیه السلام بیا په خپل وخت کې د موسیقۍ د الو غږوونکي وټاکل. د حضرت سلیمان علیه السلام زمانه د بني اسرائېلو د موسیقۍ د ځوانۍ او تاندو شېبو دور و."

بېضاوي او زمخشري لیکي، چې له اسلام څخه وړاندې به خلکو د کعبې طواف د نڅا په بڼه کاوه او حتمي ده، چې طواف د هغوی عبادت وو او د ثواب په نیت یې کاوه. علامه سید سلیمان ندوي د سیرت النبی په پنځم ټوک کې لیکي: هغوی به په طواف کې ګنډل شوې جامې هم نه اغوستې. دا یې د کبر جاه او جلال څرګندویه بلل او برېښ طواف به یې کاوه. خو اسلام دا د الله پر وړاندې بې ادبي وبلله همدا لامل و، چې دا کار یې ناروا وباله. زمخشري او بېضاوي وایي، چې ښځو او نارینه و به د یو بل په ګوتو کې ګوتې ورکړې، لوڅ به وو او د نڅا په بڼه به یې طواف کاوه.

علامه پالوي لیکي چې له اسلام څخه وړاندې هم موسیقۍ وه، خو هغه موسیقۍ متمدنه او مهذبانه وه، او د اسلام له راتللو او د نبوي دور او د راشده خلیفه ګانو له دورې وروسته، چې مسلمانان په کې د اسلامي خلافت د کپرېدې د مراندو په ټینګولو بوخت وو، د امویانو په وخت کې بیا موسیقۍ ته پام راواړول شو. په هغه وخت کې د اسلامي نظام په پلازمېنه مدینه منوره کې د هغه وخت مشهور سندرغاړي طوس موسیقۍ ته ډېر خدمت وکړ. د اموي دربار بل وتلی سندرغاړی د مسجاح زوی سعید و. نوموړی لیکي، چې الکندی او فارابي د موسیقۍ د نړۍ هغه وتلي ستوري دي، چې وړانګو یې ټوله اسیا او اروپا نیولې ده. دوی موسیقۍ هغه پورته ورسوله، چې تر دوی وړاندې یې چا تصور هم نه کاوه. د دوی فن او د موسیقۍ په فن کې د دوی د عروج پورې یو ته نن هم ټولو اروپایانو سرونه ټیټه کړي دي. د منځنۍ پېړۍ نامتو ژباړن (جیرړه) په دې ویاړي، چې د دریمې هجري پېړۍ د دې وتلي عالم او موسیقۍ پوه کتابونه یې خپلې ژبې ته ژباړلي دي.

د اروپا مشهور فیلسوف ګارډن، الکندی د هغو دولسو کسانو له ډلې څخه بولي، چې دی یې تر ټولو ډېر ډېر ذهین، زیرک او په خبره ژر پوهېدونکی بولي.

د مصر وتلی لیکوال عباس محمود د دریمې پېړۍ د مشهور عالم فارابي په اړه په خپل (فارابي) نومي کتاب کې لیکي: "د موسیقۍ د فن په اړه چې فارابي څه لیکلي دي، هغه له هره اړخه بې جوړې او بې بېلګې دي. دده له لیکنو ښکاري، چې ده په موسیقۍ کې لوی لاس

او په موسيقي ژور نظر درلود. د موسيقي په اسرارو، رموزو او ځانگړتياو پوهېده. موسيقي ته د هېرانوونکې پراختيا او پرمختيا ورکولو له اړخه دى بالکل بې جوړې دى.

بناغلي جې فارمر ليکلي دي، چې: "دا يوه پرځاى خبره ده، چې د فلسفې په نړۍ کې فارابي ته دويم ښوونکى ووايو، خو دا امکان نه لري چې د موسيقي د نړۍ لومړنى استاد او ښوونکى يې ونه بولو. که د موسيقي پرفن د فارابي ليکلى کتاب (الموسيقي الكبير) د موسيقي په فن کې وروستى (جامع) کتاب وبولو، نو يوه ذره به مو هم مبالغه نه وي کړې، بلکې، له يو حقيقت سره به مو ملگرتيا کړې وي. ټولو خلکو که هغه هر څوک او هر چېرې وي، فارابي د موسيقي په نړۍ کې د امام او استاد په توگه منلى دى."

له دې پرته نورو سلگونو علماوو او پوهانو د موسيقي فن ته ددې دواړو منليو او وتليو مسلمانو فيلسوفانو او علماوو د خدمت يادونه کړې ده.

د موسيقي د اسلامي شاليد په اړه امام ابو الفرج علي بن حسين ابن محمد اصفهاني (356 هجري ق مې) په الاغاني کې د هغو مسلمانو نارينه وو او ښځينه وو موسيقي پوهانو يادونه کړې ده، چې د موسيقي د فن استادان و او ليکي چې له دې څخه جوتېرې چې موسيقي په اسلام کې مردوده، حرامه او د شريعت خلاف نه ده.

مسلمانانو چې موسيقي ته کوم ارزښتمن خدمتونه کړي دي، نو يو عالم او د پوهې خاوند هم ترې ناخبره نه دى. په اروپا، ايران، مصر او هندوستان کې موسيقي ته د مسلمانو علماوو په خدمت ټول قانع دي او دا خدمت کوونکي هم عام خلک نه، بلکې ډېر لوى لوى علما، لوى لوى محدثين، لوى لوى مفتيان، قاريان او شيخان د خانقاگانو خليفه گان او عارفان دي... زما موخه دا ده، چې ووايم په اسلام کې هېڅکله هم موسيقي حرامه نه ده، قرآن د داؤد عليه السلام د موسيقي يادونه کړې ده، چې د موسيقي روا والي ته په کې اشاره ده.

پخوا هم علماوو موسيقي خپله کړې وه او چې اوس هم څوک په دې فن کې لاس لري، نو صحيح ده، ځکه چې قرآن د موسيقي په روا والي شاهد دى او قرآن هېڅکله هم انساني جذبه په قيد (ولکه) کې ساتل نه غواړي، ځکه چې موسيقي يواځې د انساني جذبو د تسکين لامل نه دى، بلکې د انسان ذهني او اخلاقي ژوند ته هم ځواک وربخښي. همدا لامل دى، چې د نړۍ ډېرو غوره او د لوړو اخلاقو لرونکيو خلکو موسيقي يوه ديني اړتيا بللې ده.

د موسيقي په اړه مو د هند د لويې وچې د ستر عالم مولينا ابوالکلام ازاد نظر هم وړاندې ولوست.

پالوي ليکي: "علامه نياز فتح پوري وايي، چې که موسيقي په اسلام کې حرامه واى، نو دا خبره به د اسلام په صدر (د اسلام په لومړنيو کلونو کې) مشهوره وه. په داسې حال کې چې په هغه وخت کې دا خبره نه وه آن موسيقي په کې پالل کېدله، روزل کېدله. تاريخ شاهد دى،

چې هغه وخت د لوی لوی مقام خاوندانو نارینه و او ښځینه و نوموتو مسلمانانو موسیقي غږوله. د موسیقي استادان وو. په موسیقي یې ډېر کتابونه لیکلي دي. د بېلگې په ډول د (الغانی) لیکوال د مالک یادونه کوي، چې عبدالله ابن جعفر په زوی توب نیولی و او د هغه شاگرد هم و. هغه په مدینه کې اوسېده، هملته وفات شو. د وفات کال یې 137 هجري دی. نوموړی د موسیقي ښه عالم و. په خپله عبدالله ابن جعفر رضي الله عنه، چې د موسیقي استاد و، هغه ته موسیقي وروښودله. مالک رح د هغه وخت له وتلي سندرغاړې جمیلې څخه هم دافن زده کړ. اموي خلیفه یزید بن عبد الملک به د هغه ډېر قدر او هغه ته ډېر درناوی کاوه. د دویمې پېړۍ نامتو فنکار یا سندرغاړی اسحق موصلي، چې په 188 هجري کال وفات شوی وایي، چې مالک د عربو د ډې دور له څلورو تنو ډېرو رښتیا و یونکو او ډېرو پوهانو څخه یو تن دی.

همداراز په دویمه پېړۍ کې یونس او الخلیل هم په موسیقي کتابونه لیکلي دي. ښه نو چې په لومړۍ او دویمه پېړۍ کې په مدینه کې چې د اسلام د خپرېدلو مرکز دی، مسلمان موسیقي پوهان وو او موسیقي یې اورېدله، د موسیقي محفلونه به یې جوړول، نو په دریمه او څلورمه (یا اوس په پېنځلسمه) پېړۍ کې د موسیقي حراموونکي روایتونه له کومه شول؟

علامه ریاست علي ندوي په تاریخ صقلیه کې لیکي: "د موسیقي تر او له انساني طبیعت سره دی. دا په مدنیت او بدویت (ښاري او ساريي) ژوند پورې هېڅ اړه نه لري. هر چیرته، چې خلکو ژوند پیل کړی دی، نو موسیقي به هرومرو د هغوی د ژوند یوه برخه وي. له صقلیه و څخه وړاندې قومونو هم موسیقي اورېده او د مسلمانانو د تمدن له پیل څخه وروسته د عباسي او اموي خلیفه گانو په وخت کې به هم په دربارونو کې له سندرغاړو شعرونه، قصیدې او نغمې اورېدل کېدلې. په همدې ډول موسیقي په دربارونو کې ځای ونیوه.

پالوي لیکي: "تاریخ جوته کړې ده، چې (ځینو) پېغمبرانو او نورو دیني لویانو له موسیقي سره مینه ښودلې ده، نو که موسیقي حرامه وای، هغوی به هېڅکله هم دا کار نه و کړی."

(قرآن اور فنون لطیفه)

موسیقي د اروايي ناروغیو درملنه

دا جوته خبره ده، چې موسیقي د بدن او روحي سترتیاوو، نارامیو، پرېشانیو او اضطراب درملنه ده. سترې، نارامه، پرېشانه او خفه انسان خوښوي، فکري او جسمي سترتیا یې له منځه ځي، موسیقي د انسان غم غلطوي، پرېشانه، خفه او نارامه زړونو ته خوښي، سکون او اطمینان ورکوي. څرنگه چې موسیقي یو نارمل یا عادي انسان ته خوند

ورکوي او څرنگه چې موسيقي د روحي يا اروايي ناروغيو علاج ده، همدا ډول روغتيا پالو او ارواپوهانو له پېړيو پېړيو راهيسې جوتنه کړې ده، چې موسيقي د جسمي ناروغيو علاج هم ده او د پېرو اروايي او جسمي ناروغيو درملنه هم په موسيقي سره کېدل شي. علماو له پرله پسې او ډېرو تجربو وروسته دا جوتنه کړې ده، څرنگه چې د جادو، سحر او شعبي اوراد په انسان اغېز کوي، څرنگه چې لېزر او بنفشه يي وړانگې په بدن اغېز کوي، همدا ډول د موسيقي اغېزې هم د انسان پر بدن جوتي دي. کله چې يو انسان ډېر خفه، پرېشانه او نهيلی شي او موسيقي واورې او يا پخپله موسيقي وغږوي، له ځانه سره سندرې زمزمه کړي، نو خفگان او پرېشاني يې ورکه شي او بدن يې له سره چارچ شي. دا د نن او پرون دعوه نه ده. دا سلگونه کاله وړاندې تجربو ښودلې ده.

نامتو تاريخپوه جوزف بل په خپل تاليف (د عربانو تمدن) کې ليکلي، چې آن د اسلام په اوایلو کې چې عربانو کوم روغتونونه جوړ کړي دي، نو د ناروغانو درد او شکايت د کنټرول لپاره يې په کې په موسيقي د درملنې واکت جوړ کړی دی او په موسيقي به يې د هغوی علاج کاوه.

د عربي نړۍ نوموتې ليکواله نجلا عزالدين هم په خپل تاليف "د عربو نړۍ" کې ليکي، چې عربو کې د (په موسيقي درملنه) اصطلاح بيخي عامه ده او عربو د (موسيقي علم العلاج) تر سرليک لاندې يوه ځانگړې څانگه پرانستې وه.

د مشن گن پوهنتون څو نوموتو ډاکترانو د موسيقي د روغتيا بڅښونکيو اغېزو په اړه خلکو ته يوه پېښه وړاندې کړه، چې په هغې کې ښودل شوي وو، چې د (واين) په نوم د موسيقي د يوې الې نغمه د سردرد سمدستي له منځه وړي او د سرد مغز د آرامۍ لپاره ډېره گټوره ده. دوی وايي، چې (چنگ غږول) د رحم د لاندې برخې د دردونو د تسکين لپاره درمل ده.

د يو جرمني استوگن په وينه کې يوه نوې او ناپېژانده ناروغي پيدا شوه، چې ډاکتران يې له درملنې عاجزو وو، خو يو ډاکټر ورته د تولې په واسطه څو نغمې وغږولې، چې دا ناروغ د همدې خوږو نغمو له اورېدلو وروسته جوړ شو.

پخوا چې د برومايد او کلوروفارم په څېر بېهوبښوونکي درمل نه وو، نو ډېرو ډاکترانو به د خټې د عمليات په وخت کې د ناروغانو د بېهوبښه کولو لپاره هغه ته موسيقي واوروله.

د اروايي ناروغيو د ترټولو لوی روغتون (پلگرام استيت) رئيس وايي، چې د اروايي ناروغيو په روغتون کې موسيقي ځانته ځانگړی ځای او لوړ مقام لري. آن په 1947 کال کې اروايي ډاکترانو پرېکړه وکړه، چې هر اروايي روغتون ته به سندرغاړي وړلېږي. څو لسيزې پخوا ارواپوهانو په دې کار کاوه، چې د موسيقي کوم راگ او کوم تال د کومې ناروغۍ

لپاره ډېر گټور دی. علامه پالوي زیاتوي، چې ښايي هغه ورځ لېرې نه وي، چې د ناروغیو د درملنې لپاره د مصنوعي درملو او داروگانو ځای ټول موسیقي ونیسي.

په (هټن سټیټ روغتون) کې به د په سلو کې اته دېرشو ناروغانو درملنه په موسیقي سره کېدله او ورسره به ښه کېدل. له موسیقي سره رگونه خپل نارمل حالت ته راځي. که کمزوري وي پیاوړي کېږي.

یو روسی ډاکټر لیکي، چې ما په تجربو ثابتې کړې ده، چې له موسیقي سره د سترگو د لید ځواک په سلو کې پېنځه ویشټ ډېرېږي. همدا راز له موسیقي سره د سترگو رگونه خوزېږي.

ډاکټران د غاښ د برمې کولو په وخت کې د برمې له زړه رېږدوونکي غږ څخه د ناروغ د ژغورلو لپاره له ډېرې مودې راهیسې موسیقي کاروي.

ارواپوهانو په زندان کې هم موسیقي ازمویلي ده او پایله یې داده، چې څو بې رحمې، بې عاطفې او د کاني زړه لرونکي سړي وژونکي بنديان سم شوي او د وحشت ژوند یې د تل لپاره پرېښی دی.

د برتانیې اوسېدونکي ډاکټر والټر والشي (سندره او د سندرې اغېزې) تر سرلیک لاندې خپلې مقالې کې لیکي، چې د ځیگر او بدهضمۍ په گډون د ډېرو ناروغیو لپاره موسیقي ښه درملنه ده. نوموړی وايي چې د خوب، څښاک او خوراک په څېر موسیقي هم د ژوند اړتیا ده، چې کم تر کمه باید په 24 ساعتونو کې نیم ساعت ورکړل شي. دی وايي چې له موسیقي سره د وینې دوران او جریان چټک کېږي. له بدن څخه زهرجن او فضله مواد وباسي. د ډاکټر والټر پروینا، ناروغیو ته له روغتونونو او بازار څخه کیمیاوي او مصنوعي درمل پېرل غېر فطري خبره ده. ښه داده، چې د ناروغیو د درملنې فطري لارې عملي کړو، طبیعي وسیلې وکاروو چې په دوی کې آسانه او تر ټولو غوره لاره ناروغ ته د موسیقي اورول دي.

د ډهلي مشهوره رساله (دین او دنیا)، چې ټول مذهبي مشران یې لولي، لیکي "د سویډن په پلازمېنه استاکهولم کې یو څېړنوالونکی روغتون پرانستل شوی دی، چې په خپل ډول کې بیخي یواځینی او هېښوونکی دی. ددې روغتون ځانگړنه داده، چې دلته د درملو پر ځای د ناروغ درملنه په موسیقي سره کېږي."

"په دې روغتون کې د هرې ناروغۍ لپاره بېله ځانگه جوړه شوې، چې د هر ناروغ له ناروغۍ سره سمه نغمه ورته غږول کېږي او ناروغ ورسره ښه کېږي

د سویډن مشهور ډاکټر، چې په موسیقي سره د درملنې متخصص دی، وايي چې : "یواځې په خوراک او موسیقي یې گڼ شمېر خطرناکه ناروغان رغولي دي."

یو بل ناروغ د حافظې له کمزورۍ څخه شکایت درلود، خو یو امریکایي ډاکټر یې د پیانو

په واسطه درملنه وکړه او خلک ورته هغه وخت حیران شول، چې ویې لیدل شو ورځې د ډاکټر له خوا د پیانو له غږولو وروسته دی رک روغ شو او حافظه یې فعاله شوه.

د فوځ په تشکیل کې د موسیقۍ گروپ ته ځای ورکول هم ددې لپاره دي، چې د هغوی احساسات راوپاروي او په جوش یې راوړي. موسیقي نه یواځې په عادي خلکو اغېز کوي، بلکې د سکندر په خبر فاحان یې هم له اغېز څخه خلاص ندي. وایي چې یو ځل د تموتیس په نوم یو هنرمند د سکندر په وړاندې یوه خوږه نغمه وغږوله. دې نغمې په سکندر د ومره اغېز وکړ، چې په اصطلاح په بدن یې اور بل شو.

اوس په دې کې چاته شک نه دی پاتې، چې موسیقي په انسانانو، حیواناتو او نباتاتو اغېز کوي. اوس په دې هم کار شوی دی او دا هم څرگنده شوې ده، چې کوم ډول موسیقي د کوم ډول چاپېریال سره سمون خوري. کومیدي، موسیقي او تراژېدېکي موسیقي یا خوښوونکي موسیقي او غموونکي موسیقي سره پېژندل شوي او سره بېلې شوي دي. اوس هنرمندان پوهېږي، چې کوم ډول موسیقي سپری خندولی شي او کوم ډول یې سپری ژپولی شي، نو دا ټول په انساني فطرت د موسیقۍ اغېز ښيي.

پخوا به چې نشه کوونکي مواد نه وو او روغتیا پالو به ناروغان په موسیقۍ مست او بېهوښه کړل، نو غوږونه خو به یې بېهوښه او بوخت وو، خو سترگو به یې د عملیاتو جریان لیده. که څه هم ناروغ به د عملیات درد نه محسوساوه، خو د عملیات د جریان لیدلو به هرومرو د هغه په روحياتو اغېز کاوه، خو د تلویزیون، ډش انټینا او د خوځنده رنگینو تصویرونو د ښودلو د نورو وسایلو په راپیدا کولو سره دا ستونزه هم حل شوه. اوس د ناروغانو د غوږونو برسېره د هغوی سترگې هم بوختې وي، چې نه د عملیات درد محسوسوي او نه یې ویني. بېنوا ویب سایټ (www.benawa.com) د چارشنې په ورځ د ۱۳۸۴ لمريز کال د کب په ۲۴مه د موسیقۍ داروايي اغېزې په اړه د سمندر حقل یوه ژباړه پدې ډول رااخيستې ده

((دیوې نوې څېړنې نتيجې دا خبره جوته کړې ده چې موسیقي ته غوږ نیول لکه اراموونکي درمل د درد په تسل کې ډېره کارندویه ده.

له یوه تازه گزارش (راپور) سره سم د کلاسکو کالدونین په پوهنتون کې کارپوهان او ارواپوهان پدې توانېدلي دي چې دا واقعیت ومومي چې د علاقې وړ موزیک ته غوږ نیول د چا د غم او غصې اندازه راټیټوي او د مزاج له خرابۍ او درد څخه د انسان د زغم توان لوړ بیايي

د درد د زغملو پر کومو کسانو چې ازمايښتونه ترسره شوي دي دا خبره یې ښودلې ده چې موسیقي د انسانانو د کنټرول احساس لوړوي او د درد په مقابل کې ډېره کارندویه ده.

څېړونکیو په دې څېړنه کې د موسیقۍ د ډېرو ډولونو څخه یعنې له راگه را نیولې بیا تر کلاسیکې او کلیوالي او عامیانه بدلو (سندرو) کار اخیستی دی.

ډاکټر "ریموند مک دونالد" د ارواپوهنې استاد په دې هکله ویلي دي چې دا څېړنه پر هغو ناروغانو

ترسره شوې ده چې له جزئي جراحي وروسته يې په روغتون کې د نقاهت دوره تېروله او دا يې په ډاگه کړه چې د خپلې خوبنې موسيقۍ ته غوږ نيول د غم او خفگان اندازه ډېره را ټيټوي. هغه وايي: "موږ يو خو نور څېړنيز ازمایښتونه هم وکړل او له خلکو مو وغوښتل تر هغه چې کولای شي خپل لاسونه دې په يخو اوبو کې وساتي. ماته دا معلومه شوه چې هغوی د موسيقي د اورېدو په موقع کې ډېره زياته موده خپل لاسونه په يخو اوبو کې ساتلای شي. هغه پر دې خبرې ټينگار وکړ چې موسيقي درد کموي او په درد کې د ناروغانو د کنټرول احساس هم زياتوي.

"د سړو اوبو د ازمایښت په اوږدو کې، گډون کوونکيو ته واک ورکړل شو چې په خپله خوبه دې موسيقۍ ته غوږ ونيسي، يا دې ذهني حسابونه وکړي او يا دې يوه وتلې تلوېزيوني خپرونه وگوري. خو دوی يواځې يوشی ټاکلی شي."

مک دونالد زياته کړه چې په ټولو مواردو کې هغه چا چې موسيقۍ ته غوږ نيولی و د سړو اوبو تر ټولو ډېر زغم يې لاره او په ځينو حالاتو کې يې ان تر نورو پنځه ځله زيات وخت په سړو اوبو کې لاس ساتلی وو.

دغه لاسته راوړنې د پنجشنبې په ورځ په منچسټر کې د انگلستان دارواپوهانو د انجمن لخوا وړاندې شوې))

نخا او موسيقي د انساني جذبي د انتها هغه لاس ته راوړنه ده، چې په غېر شعوري ډول منځته راځي. کله کله په انسان جذبه دومره پياوړې شي، احساسات دومره ځواکمن شي، چې په الفاظو يې څرگندول ناشوني نه وي او يا يې په الفاظو په څرگندولو د انسان تسکين نه کېږي، نو همدا ده چې د بېلابېلو اټکلونو، تصوراتو، خوبنيو او جذبو د ښکارولو لپاره بدن په حرکت راشي او يا د الفاظو په ځای د موسيقۍ د زړه تخنوکيو نغمو غېږ ته پنا وروړل شي. هماغه د ټاگور خبره، چې: "کله الفاظ ختم شي، نو موسيقي پيل شي." ټاگور برهمن مذهب و او د وشو بهارتي (نړېواله وروري) په ټولنه کې يې د موسيقۍ څانگه هم پرانستې وه، ځکه چې هر انسان له موسيقۍ سره مينه لري. ټاگور موسيقي روحاني شى بولي. هلته په مندرونو کې اوس هم زده کوونکي د اونۍ په لومړۍ ورځې له لمر ختلو مخکې راغونډېږي او د خپل خداى (ج) حمد او ثنا د موسيقۍ او نغمو په پردو کې نغاړي.

دا هم يو منل شوى حقيقت دی، چې د انسان ژبه له دې څخه ډېره عاجزه ده، چې څرنگه ښايي او څرنگه د الله د جلاليت او جماليت غوښتنه ده. په هماغه ډول د هغه لوى او سپېڅلي ذات عظمت او لويي وستايي. د انسان ژبه ډېره کمزورې ده، هغه هېڅکله هم لکه څرنگه چې په کار ده او څرنگه چې ورډه الله ستاېلى نه شي. نه د انسان ژبه دومره متره لري نه يې قلم او نه يې انځورونه.

الله په خپله هم دې مطلب ته داسې اشاره کړې ده: "ولو ان ما فى الارض من شجرة اقلام

والبحر يمدّه سبعة ابحر مانفدت كلمت الله "يعني" د ځمکې په کره کې چې څومره ونې دي که دا قلمونه شي او دا سمندر چې دی که له دې سره اوه سمندر نه نور هم یو ځای شي دا دوات (رنگ) شي نو هم د الله ټولې خبرې به ونه شي لیکلې.

له دې څخه ښکاري، چې د الله د الوهیت، جلال، کبریا ذات او لویۍ د بیانولو لپاره یواځې ژبه او قلم بسیا نه ده، بلکې په دې اړه باید د جذبو د تسکین او د الله په وړاندې د خپلې کمزورۍ او بېچاره گۍ او د هغه د عظمت د ښودلو له نورو لارو چارو څخه هم ګټه واخستل شي چې یوه لار یې د موسیقۍ د پردو ژبه ده.

پالوي زیاتوي، چې قرآن د اصولو کتاب دی. یواځې موضوع ته اشاره کوي، تفصیل نه ورکوي. فروع نه څېړي. الله انسان ته اشاره کوي. لاره ورنښيي، د لارې له رحمتونو او زحمتونو څخه یې خبروي. دا نو نور د انسان کار دی، چې له زحمتونو ځان وژغوري او رحمتونو ته لاره ومومي او لارښوونه یې هم د اشارې په ډول ده. د جنگ او جګړې لاره نه خپلوي، د دې قرآني اشارو یوه بېلګه د ادم علیه السلام د زامنو کیسه ده، چې قایل یې خپل ورور هابیل وواژه، خو بیا نه پوهېده چې د هغه له مړه جسد سره څه وکړي، نو الله ورته اشاره وکړه، داسې یې ونه کړل چې ورته ووايي قبر وباسه داسې وکړه او هاغسې وکړه "فبعث الله غراباً يبحث فی الارض" یعنی "الله کارغه ولېږه، چې مځکه وکني" "لیریه کیف یواري سواة اخیه"

یعني "چې وروښيي څرنگه د خپل ورور جسد پټ (ځنښ) کړي." (مائده 31)
همدا راز فرمایي: "ص. والقرآن ذی الذکر" یعنی "سو ګند په ص او په قرآن پند ورکوونکي".

بل ځای همدې سورت کې فرمایي: "کتب انزلنه الیک مبارکاً لیدبروا" یعنی "دا یو مبارک کتاب

دی

چې پر تا مو نازل کړی ددې لپاره، چې خلک په کې غور او فکر وکړي." (ص 29)
"ان هو الا ذکر للعلمین" یعنی "څه دی دا مګر د ټولو مخلوقاتو لپاره د درس او پند کتاب" (ص 87)

دلته وینو، چې قرآن خلکو ته یواځې اشارې کوي او د پند او درس ورکولو کتاب دی او همدا قرآن راته وایي، چې حضرت داؤد علیه السلام چې د الله جل جلاله رسول او استازی او له هرې لویې او کوچنۍ ګناه څخه پاک و، موسیقي غږوله قرآن وایي، چې داؤد زغري هم جوړولې او نغمې یې هم غږولې، نو کله چې مسلمانانو ته دا روا ده، چې د زغرو په جوړولو کې د حضرت داؤد علیه السلام تقلید وکړي، نو په موسیقۍ کې یې ولې تقلید روا نه دی؟

قرآن درته په ډاګه نه وایي، چې موسیقي روا ده، بلکې په اشارو یې وایي. کله د داؤد علیه السلام کیسه کوي، کله په جنت کې د موسیقۍ یادونه کوي. دا خپله ښيي چې موسیقي

پېغمبري سنت ده.

علامه شاه محمد جعفر ندوي پهلواروي، چې د پاکستان د جماعت اسلامي مهم غړی او د سلیمانيه خانقاه سجاده نشین و، وايي چې جنت د یوې ټولنې لپاره د ښه ژوند بېلگه ده او جنت کې موسیقي شته دی، نو په دنیا کې ولې نه وي؟ که جنت کې حورې او ښځې روا دي، نو دلته هم روا دي. که دلته شهد، شیدې، غوښې او مېوې روا دي، نو هلته هم روا دي. که دلته داسې شی چې چټیات، نشه، سردرد په کې نه وي روا دي، نو هلته هم روا دي. د جنت نعمتونه دلته هم روا دي، نو موسیقي چې هلته روا ده، دلته ولې روا نه ده. فاما الذین امنوا و عملوا الصلحت فهم فی روضة یحبرون "یعنې "نوهغه کسان، چې ایمان یې راوړی او نیک کارونه کوي، دوی به باغچو کې نغمې اوري. (روم 10)

"ادخلوا انتم و ازواجکم تحبرون" یعنې "ننوزئ تاسو او ستاسو جوړې جنت ته او تاسو ته به نغمې دراورول کېږي. (زخرف 70)

ډېرو مفسرینو د (حبرة) معنې موسیقي اخیستې ده. همداسې معنې ترې امام مرتضی حسینی زیږېدې په تاج العروس درېیم ټوک، 118 مخ کې اخیستې ده. همداراز امام زجاج امام راغب اصفهاني، ابن کثیر، مجاهد، قتاده د مواهب الرحمن تفسیر، زمخشری، وکیع... ترې همدا معنې اخیستې ده.

حضرت علي رضی الله عنه روایت کوي، چې رسول الله (ص) فرمایي، چې په جنت کې به داسې غونډې وي، چې حورې به په کې په لوړ او از سندرې وايي.

نولکه چې علامه شاه محمد جعفر ندوي پهلواروي وايي د جنت ژوند زموږ لپاره یو مثالي ژوند دی او باید اقتدا وړېسې وکړو، تقلید یې وکړو، هلته چې موسیقي روا ده، نو دلته هم روا ده.

ډاکټر یوسف القرضاوي لیکي: "پخوا چې د موسیقي د حرمت په اړه ډېر تاکید کېده یو لامل یې دا و، چې په داسې محفلونو کې به د پرديو ښځو او نارینه وو اختلاط عامه خبره وه او ډېره کمه به داسې پېښېدلې، چې هلته دې نور ناوړه کارونه ونه شي، نو هلته له موسیقي پرته د پرديو ښځو او پرديو نارینه وو اختلاط هغه هم په داسې حال کې، چې څه به سندرې او موسیقي او څه به شرابو مست کړي وو لیدل کېده، چې دا په خپله گناه او ناروا کار و، نو ځکه په موسیقي هم د حرمت مهر لگېدلی و، خو اوس خلک کولی شي چې له اختلاط پرته آن د موسیقي له مجلس څخه هم ډېر لرې او د نارینه وو او ښځو له اختلاط او د سندرغاړو مجلس ته له ورتللو پرته سندرې واورې، چې دا د روا والي خوا ته تمایل او په دې اړه د آسانۍ په معنی ده."

لکه علامه قرضاوي، چې وايي اوس په هر کور کې راډیو، ټیپ ریکارډر، تلویزیون...

شته دی، خلک کولی شي چې موسیقي په خپل کور، سمه، غره... کې هم واورې او دېته اړتیا نه پېښېږي، چې ښځې او نارینه دې یوځای سندرغاړو ته کېږي او اړېش کړې ښځې دې له پردیو نارینه و سره اوږه په اوږه مستې مستې، نشه نشه سندرې او موسیقي واورې.

دموسیقي کارندوی

څرنگه چې د ساز او سرود د غږولو په وخت کې دموسیقي آلات هم ضرور دي نو الاسلام والفنون الجميله په دې اړه لیکي: (هر کله چې په لاهو کې لکه څرنگه چې د جابر بن عبدالله په حدیث کې تېر شول دموسیقي آلات لکه شپېلۍ دریا او ډول شامل دي همدا راز دموسیقي نور آلات چې له دې یادو شویو آلاتو سره یو ډول کار ورکوي په همدوی قیاسېږي ځکه چې داهم دهماغوی ځای نیسي. له همدې ځایه ده چې ابن حزم څومره ښه اجتهاد کړی دی هغه دصحيحو او مستندو احادیثو دقوت او دهغو عیبونو او علتونو له مخې چې دی یې دموسیقي د حراموونکیو حدیثونو لپاره شرموونکې بولي او همدا راز دامام ابو حنیفه په نظر په استدلال سره چې هغه دموسیقي آلات حلال بللي، دموسیقي دکارندویو (الاتو) او ساز او سرود په ابحاث نظر ورکوي. امام ابو حنیفه (۸۰-۱۵۰ هجري، ۶۹۹-۷۸۷م) په دې اړه وایي: څوک چې دچاشپېلۍ او رباب پټ کړي نولاس یې غوڅېږي او که هر چا داشیان مات کړل نو تاوان به یې ورکوي.)

رسالة فی الغناء الملهی، امباح هی ام محظور (رسائل ابن حزم ج ص ۴۷)

ځکه که داشیان حرام وای نو تاوان به یې نه درلود او هدر او ضایع شوي به وای لکه شراب، دقمار آلات او نور حرام شیان. خو کله چې داسې نه ده حلال مال دی او ارزښت لري نو که کله یې څوک پټوي نولاس یې غوڅېږي او که څوک یې مات او یا ضایع کړي تاوان لري ځکه تر څو چې په حرمت دلالت کوونکی نص ونه لرو نو په چارو او شیانو کې اصل رواوالی دی. امام ماوردي وایي چې ځینې شوافع چنگ روا بولي. ابوالفضل طاهر له ابن اسحق شېرازي شافعي څخه همدا سې روایت کوي. د (امتاع) لیکوال وایي، چې ابوبکر بن العربي هم چنگ روا بولي او ادفوي یې په رواوالي ټینګار کوي. اسنوي په (المهمات) له رویاني، ابن نحوي له استاد ابو منصور، ابن ملقن په (العمده) کې له ابن طاهر او ادفوي له شېخ عزالدین بن عبدالسلام څخه همدا سې روایتونه کوي. دا ټول سماع روا بولي که څه هم دموسیقي له یوې وسیلې یا الې سره وي.

(الاسلام والفن)

دموسیقي دکارندویو (الاتو) دحرمت په اړه چې ځینې روایات راغلي دي ډاکټر عماره یې په اړه وایي چې حدیثو دجرح او تعدیل دعلم دمقیاسونو او معیارونو له مخې ټول معلول او کمزري دي او په سند یا متن کې دکوم علت او نیمګړتیا له مخې دمنلو حدیثونو په ټول پوره نه دي نو ځکه یې یو هم دمنلو وړ نه دی چې لاندینی بېلګې ددې حقیقت شاهدان دي او موږ یې له الاسلام والفنون الجميله څخه رااخلو.

۱: حضرت عایشې ته منسوب روایت چې وایي رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي: ((امرني ربي بنفى الطنبور والمزمار.)) یعني الله جل جلاله ماته امر کړی چې طنبور او شپېلی له منځه وېسم.))
داروایت ابراهیم بن اشعث کړی دی چې نسایي یې ضعیف بولي او بخاري ورته (منکر الحديث) وایي.

۲- حضرت علي رضی الله عنهي الله عنه ته منسوب روایت چې وایي: ((دخداى ج استازي دریاو هل... او د شپېلی غږ منع کړي دي.))

ددې روایت په راویانو کې عبدالله ابن میمون دی چې هغه له مطربین سالم څخه روایت کوي او لومړنی کس (عبدالله) ذاهب الحديث او دوهم (شبه مجهول) دی.

۳- حضرت ابن عباس رضی الله عنه ته منسوب روایت چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي: ((صوتان ملعونان فى الدنيا والاخرة، صوت مزمار عند نعمة وصوت ندبة (اورنة) عند مصيبة..))
یعني: دوه غږه په دنیا او اخرت کې رټل شوي دي. د شپېلی غږ د نعمت په وخت کې او دنوحې (ژړا غږ) د مصیبت په وخت کې.))

ددې روایت په راویانو کې (محمد بن زیاد صحان یشکری) (۱) دی چې امام احمد بن حنبل یې په اړه فرمایي: یو سترگی دروغزن، ناوړه (انسان) دی او حدیثونه (له ځانه) جوړوي.

(۱) صحان په طیعني طحان هم راغلی دی

۴- حضرت علي بن ابي طالب رضی الله عنه ته منسوب روایت چې گویا رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي: ((بعثني ربي عزوجل بمحق المزامير والمعازف والاوثان التي كانت تعبد فى الجاهلية والخمر واقسم ربي عزوجل بعزته الا يشربها عبد فى الدنيا.))

یعني: ((زما عزیز او جلیل رب زه راو لېږلم چې شپېلی گانې، د موسیقۍ کارندوی (الات)، هغه بتان چې په جاهلیت کې پالل کېدل او شراب له منځه یوسم او زما عزیز او دلور شان رب په خپل عزت سوگند یاد کړ چې هېڅ بنده دې هغه (شراب) په دنیا کې نه څښي.))
ددې حدیث راویان عبارت دي له محمد بن فرات له ابو اسحاق سبیعی څخه او بیا له حارث اعور څخه چې دا ټول عیبونه لري، ابوبکر بن ابي شیبه د لومړني کس په اړه وایي: ((هغه یو زور دروغجن سړی دی.))

او بخاری د دریم کس په اړه وایي: ((هغه منکر الحديث دی)) او یحیی ابن معین دده په اړه وایي: ((هغه مهم شخص نه دی او حدیث یې نه لیکل کېږي.))

هغه ورته د (لیس بشئ) یعني ((هېڅ هم نه دی.)) الفاظ کارولي دي.

امام ابو حامد غزالي وایي هر کله چې په زړونو د سماع اغیز ته وکتل شي نو په مطلق ډول یې په روا والي او ناروا والي حکم روانه دی، بلکې حالاتو اشخاصو او د نغمو د سبک توپیرونو ته په کتنې سره یې حکم توپیر لري او د سماع حکم په هغه اغیز حکم دی کوم چې په زړه کې پروت دی.

څه ډول موسيقي او کومې سندرې؟

کله چې موږ وايو موسيقي روا ده او يا د سندرو په اورېدلو کې کومه شرعي ستونزه نشته، نو پام مو وي چې له دې دعوي څخه مو غرض هر ډول ښه او ناوړه، شرمېدلې او مبتدله موسيقي نه ده، بلکې لکه څرنگه چې شريعت هرې چارې او هر شي ته پوښې ټاکلې دي، نو همدا ډول يې موسيقي ته هم حدود او چوکاټونه ايښي دي، چې بايد ددې پولو په حدودو کې ځان بوخت کړو او تېری ترې ونه کړو.

دا چې کومه موسيقي روا ده او کومه ناروا ده، په دې اړه ډېر تفصيل به گومان کوم اوږدې ليکنې ته اړتيا ولري، خو گومان کوم چې ددې پولو د پېژندلو او دروا او ناروا موسيقي د بېلولو لپاره تر ټولو غوره حکم کوونکې او ښه وسيله د انسان خپل وجدان دی، يانې د هر مسلمان وجدان او ضمير تر هر چا او هر څه ډېر دا حکم ښه کولی شي، چې دا موسيقي مبتدله، بې لارې کوونکې او پاروونکې ده، چې اورېدل يا ليدل يې انسان ته تاوان رسوي او دا موسيقي رغوونکې، وينوونکې، تاندوونکې، په انسان کې د ديني او ملي جذبې پاروونکې ده، نو اورېدل يې هم روا دي. ښه داده، چې هر مسلمان د خپل ضمير د محکمې پرېکړې ته غاړه کېږدي. که د چا وجدان په دې قانع وي، چې دا سندره چې زه يې اورم د اخلاقو، کولتور او عنعنې ضد نه ده، د اسلام له روح سره ټکر نه لري، بې حيايي، بې حجابي، لوڅوالی، په لهجه کې ناز او نخړې نه لري، په انسان کې پرديو ته شهوت نه راپاروي، نو د دا ډول سندرو اورېدل روا دي، خو که له دې پورته يادو شويو فاکتو څخه يو فاکت ولري او د انسان وجدان په خپله پرېکړه کوي، چې دا سندره اورېدل زيانمنوونکې او ناروا ده، نو اورېدل يې ناروا دي.

د هغې سندرې، چې اورېدل يې روا دي پېغام، متن، لهجه، منځپانگه (محتوی) بايد ټول د اسلام له اخلاقي چوکاټ، اسلامي زده کړو، اسلامي روح سره برابره وي او ټکر ورسره ونه لري. لکه وړاندې مو چې وويل، د خلکو اخلاق، د ټولنې تهذيب فاسد نه کړي، داسې شعر او سندره نه وي، چې له عقيدې، توحيد، رسالت، جنت، دوزخ... سره ټکر ولري، لارور کوونکې او گمراه کوونکې نه وي، خلک شرابو، چرسو، پوډرو او نورو نشه کوونکيو شيانو ته ونه هڅوي، داسې سندرې نه وي، چې د اورېدونکيو يا ليدونکيو ټول پام، فکر، خيال، سوچ د نجونو، سترگو، شونډو... ته راواړوي. داسې چې ته به وايې گوندې په ژوند کې له دې پرته بل هېڅ کار نشته دی. اسلام مسلمانانو ته امر کوي، چې خپلې سترگې په کنټرول او خپل واک کې ساتئ (قل للمؤمنين يغضوا من ابصارهم "يعني" مؤمنانو ته ووايه چې خپلې سترگې په خپل کنټرول کې ولري" (النور 30)) "و قل للمؤمنت يغضضن من

ابصارهن "يعني" او مؤمنو بنځو ته ووايه، چې خپلې سترگې په خپل کنټرول کې ولري. "
(النور 31)

سندره بايد په دومره ناز، نخرو او داسې انداز هم نه وي، چې ويدې جذبي او جنسي غريزې په دې ډول راوپاروي، چې انسان بيا روا او ناروا ته ونه گوري او په سترگو يې توره تياره خپره کړي. په ځانگړي ډول بنځې له دې ډول خبرو منع دي. کله چې بنځې په عادي خبرو کې له ناز و نراکت منع دي، نو په سندرو کې خو بيخي ناروا دي: "فلا تخضعن بالقول فيطمع الذي في قلبه مرض" يعني "غږونه مو نرم او نازک کوئ مه (په خبرو کې ناز و نراکت مه کوئ) چې (جنسي) ناروغان درته بې ځايه تمه ونه کړي." (الاحزاب 32)

که د سندرو پېغام ښه هم وي، خو چې په داسې محفل کې وويل شي چې هلته شراب څښل کېږي، فحاشي په کې کېږي، د اړاېش کړو بنځو او پرديو نارينه و ترمنځ اختلاط په کې وي، بې حجابي په کې وي، چې له بده مرغه دا کار ډېره لرغونتيا هم لري او آن له اسلام څخه له پخوانيو وختونو څخه راپاتې دی او اوس خو بيخي عام شوی دی، نو په داسې محفلونو کې گډون روا نه دی او نه په کې موسيقي غږول او نه د موسيقي اورېدل روا دي. دا هماغه مطلب دی، چې په دې حديث کې ورته اشاره شوې ده "ليكونن قوم من امتي يستحلون الحر والحرير والخمر والمعازف" يعني "زما په امت کې به داسې قوم پيدا شي، چې زنا، وربښم، شراب او سندري به روا بولي" (بخاري)

همداراز حضرت رسول اکرم (ص) په دې اړه په يوبل ځای کې هم فرمايي: "زما ځينې امتيان به شراب څښي، خو بل نوم به ورته ورکوي او په همدې وخت کې به بنځې ورته سندري وايي، نو الله جل جلاله به دوی په ځمکه نښاسي او بېزوگانې او خنزيران به ترې جوړ کړي." (ابن ماجه) ددې دواړو رواياتو په صحت او نه صحت کې د علماوو ترمنځ اختلاف مو وړاندې ولوست وگورئ: د موسيقي د حرمت د پلويانو دلايل

همداراز د موسيقي په غږولو او اورېدلو کې بايد له افراط او اسراف څخه کار وانه خېستل شي، ځکه چې د ژوند او يا په بله وينا، د انسان د پيدايننت اړه موخه موسيقي نه ده او ډېر نور کارونه هم په مخ کې پراته دي. هر مسلمان بايد د وخت په قدر پوه شي. بې ځايه وخت ضايع نه کړي، نو که يو څوک موسيقي اوري يا يې غږوي، نو بايد دومره يې واوري، چې سترتيا، پرېشاني او اضطراب ترې ليرې کړي. ژوند او کار ته يې چمتو کړي، چې د يو مسلمان کار او زيار هم بايد عبادت وي، نو که څوک موسيقي اوري بايد روا موسيقي واوري، ډېر وخت ورنه کړي او اسراف په کې ونه کړي. لکه علامه قرضاوي، چې وايي: "الله جل جلاله په هر کار کې اسراف منع کړی دی. موسيقي خو پرېږده آن په عبادت کې هم اسراف نه خوښوي، ځکه چې اسراف د نورو کارونو او نورو واجباتو مخه نيسي، د نورو حقوق ضايع کوي. ابن مقفع څومره ښه ويلې دي، چې [داسې هېڅ اسراف به نه وي، چې د نورو د

حقوق د ضایع کېدلو لامل ونه ګرځي].

نو اسراف په یو کار کې هم په کار نه دی او اسراف د روا کار د ناروا کېدلو لامل ګرځي. مګر له بده مرغه نن سبا چې زموږ ځوانانو د موسیقۍ په اړه کوم چلند خپل کړی دی او په دې اړه څومره افراط کوي، نو بیخي خواشینوونکی دی. نه یواځې ځوانان ګرم دي، بلکې اسلامي حکومتونه او چارواکي، چې په خپلو تلویزیونونو کې کومه مبتذله، برېښه، بې حیا کوونکې سندري که د نارینه سندرغاړي په غږ کې وي او که د ښځینه سندرغاړې خپروي، نو دا ټولنې ته د شاهدو په جام کې زهر ورکول دي. دا سندري له اسلام، مذهب، افغاني کولتور او عنعنې سره مخالفې دي، چې هېڅ اسلامي او کولتوري جواز ورته نه موندل کېږي او باید په کلکه یې مخه ونیول شي.

دا سندري زموږ ځوانان په ځانګړي ډول نوي ځوانان بې لارې کوي، د شهوانیت اوریې تازه کوي او هڅه کوي، چې څه ویني نو په عمل کې یې هم پلي کړي.

دا سندري جېواني جذبه پر روحاني جذبې پیاوړې کوي، معنویات وژني، ځوانان او پېغلې موبې حیا کوي. لکه نن سبا یې چې ناوړې اغېزې په خپلو سترګو وینو. زموږ ډېر ځوانان په لمانځه - اوداسه نه پوهېږي، د اسلام پنځه بناوې یې یادې نه وي. د خپل رسول او پېغمبر نوم (ص) خو پرېږده، چې د خپل نیکه نوم یې نه وي زده، خود هندي، انګلیسي، روسي، ایراني... فلمي د ټولو ستورو له پوره بیوګرافي آن د زوکړې له ورځې به هم خبر وي. سندرغاړي به سندره پیل کړې نه وي، چې دی به تر پایه پرې رسېدلی وي.

همداراز د شعر منځپانګه هم ډېره مهمه ده، شعر باید رغوونکی او ګټور پېغام ولري، فحش وینا، چټیات، ښکېلې په کې نه وي، د چا شخصیت په کې توهین شوی نه وي، په مشخص ډول په کې د کومې خاصې ښځې ښکلا (سترګې، مخ، زلفې، شونډې...) نه وي ستایل شوې او نه په کې د چا عزت او شخصیت ترور شوی وي، ځکه چې د هر مسلمان شخصیت ترورول ګناه ده. "یا ایها الذین امنوا لا یسخر قوم من قوم" یعنې "ای دایمان خاوندانو یو قوم بل قوم مه ریشخندوئ"

(حجرات 11)

همداراز فرمایي: "ولا تلمزوا انفسکم ولا تنابزوا باللقاب" یعنې "او د یو بل د عېونو په لوڅولو پسې مه ګرځئ او په بدو نومونو یو بل مه یادوئ." (حجرات 11)

همداراز په سندرو کې باید اسلامي او مذهبي مقدساتو ته درناوی شوی وي، پېغمبرانو، اولیاء کرامو، صحابه و او علماوو ته سپکاوی نه وي.

په شعر کې باید ډېره بې ځایه غندنه او بې ځایه ستاینه نه وي، چاپلوسی او تملق په کې نه وي، درباري شعر نه وي، ځکه چې درباري شعرونه چارواکي بې لارې کوي اسلام وایي، چې

ظالم، فاسق، بدکاره او تېري کوونکي مشران وغندئ، نو چې څوک یې د غندلو پرځای ستایي، نو ښکاره خبره ده، چې دا گناه ده.

لکه وړاندې مو، چې وویل رو او ناروا موسیقۍ ته پولې ښودل اوږدې څېړنې ته اړتیا لري، چې زموږ د لیکنې له حوصلې څخه وتلې خبره ده، نو ښه خبره داده، چې هر انسان خپل ضمیر او وجدان مفتي کړي او د هغه د فتوی په رڼا کې وړاندې لاړ شي. که د چا ضمیر په دې امر کوي، چې دا سندره او یا موسیقي ځوانان او یا ټولنه بې لارې کوي، یا په کې دیني مقدسات توهین شوي یا د چا شخصیت ترور شوی، یا فحش ده، د ځوانانو جنسي غرابزله کنترول څخه وباسي، نو اورېدل یې گناه ده. الله جل جلاله هغه خلک غندلي او په عذاب ورکولو یې گواښلي، چې غواړي په اسلامي ټولنه کې فحشاء او بې حیايي خپره کړي. فرمایي: "ان الذين يحبون ان تشيع الفاحشة في الذين امنوا لهم عذاب اليم في الدنيا والاخرة" یعنې "هغه خلک چې غواړي په حق د مسلمانانو کې فحشا خپره کړي، نو دوی ته په دنیا او آخرت کې دردوونکی عذاب دی." (النور 19)

قرآن منحرفوونکی، گمراه کوونکی، بې گټې او فحشا ته هڅوونکی شعر غندي او دا ډول شعرو یونکي یې هم ټکولي دي او څوک چې د ډول شاعرانو شعرونه لولي او یا یې اوري، نو الله جل جلاله دا خلک هم ورک لاري او تېروتي بللي دي، نو بد شعر که له موسیقۍ سره وي او که بې موسیقۍ اورېدل یې روانه دي. "والشعراء يتبعهم الغاؤون" یعنې "او شاعران چې دي د دوی متابعت بې لاري خلک کوي." (الشعراء 224)

خومره چې د نارینه و پر وړاندې یا په راډیو ټلويزيون، ډېش، سي ډي گانو کې د ښځو په سندرو پورې اړوند ده، نو په دې کې هېڅ شک نشته، چې د دوی سندري د پرديو نارینه وله خوا اورېدل کېږي او لیدل کېږي، نو په حرمت کې یې هېڅ شک نه شته دی.

خو که چېرې د کومې خوشحالی په مناسبت لکه ودونو، سنت گریو، اخترونو... کې ښځې یواځې ښځو ته سندري وایي، نو بیا په کې کومه شرعي ستونزه نشته ده، خو چې د سندري الفاظ گمراه کوونکي نه وي او نه ثبت شي او نه ریکارډ، ځکه چې بیا دا احتمال شته چې دا سندري د پرديو نارینه ولاس ته ولوېږي.

علامه پالوي لیکي: "...خو دا ښکاره خبره ده چې ښځې په خپلو کورونو نڅېږي هم شي او سندري هم ویلي شي او دا په اسلام کې حرامه نه ده"

(قرآن اور فنون لطیفه 204 مخ)

خو دا نن سبا چې په راډیو گانو، ټلويزيونونو، موزیک سنټرونو کې د نجونو کومې سندري لیدل کېږي او اورېدل کېږي، هېڅوک یې روانه شي بللی دا ناروا سندري دي او پر ضد او دمخنيوي لپاره یې پاڅون په کار دی.

اوس تر هروخت ډېر ديوې اسلامي موسيقي تشه احساسېږي او مسلمانو هنروالو او هنريالو ته په کار ده چې داتشه ډکه کړي. اوس تقريباً ټول خلک په نړۍ کې له خپرېدونکې مروجې برېښې موسيقي څخه ماړه شوي دي او ډېر لېواله دي چې يوه خوږه او له انساني فطرت سره برابره موسيقي واوري. داسې موسيقي چې برېښه نه وي، حماسه او ننگ او غيرت پکې پالل شوی وي، چټتيا او بېباکي پکې نه وي، دالله ج ستاينه او درسول الله مقام پکې ياد شوی وي. داتشه ډکول دهرمسلمان او په ځانگړي ډول دهرهنروال او هنريال دنده ده. دوی بايد ددې کار لپاره ځانگړي پروگرامونه او ځانگړې ستوډيوگانې جوړې کړي او ښې خوندورې اسلامي او افغاني سندرې ټولنې ته وړاندې کړي. چې بيا به څوک دا برېښه او بې حيا موسيقي نه اوري او نه په پرې وخت ضايع کوي.

دالاندینیمضمون په ۱۳۸۱ هجري لمريز کال دهيلې مجلې په پرله پسې ۳۶ مه گڼه کې خپور شوی

دی

نڅا او اتني د اسلام له نظره

عمر تېرېږي، د وخت کاروان هېڅ لاروي ته انتظار نه کوي، که څوک وغواړي او که ونه غواړي وخت تېرېږي، که څوک خفه وي او که خوشحال د عمر د مرغلين تار مزي يې لنډېږي. عمر کم دی، ژوند لنډ دی، دا جهان کاروان سرای دی، هېڅوک په کې تل نه پاتې کېږي. څوک نن او څوک سبا، د ژوند د کاروان يون ډېر گړندی دی، منزل ته رسېدل حتمي دی. ژوند ډېر لنډ او تنگ دی. د لمريز نظام په دې اوږده او ساره کې د عمر له پلوه انسان ته ډېره کمه ونډه ورکړل شوې ده. د انسان عمر ډېر کم دی. دسيارو او ځينو نورو موجوداتو په پرتله چې زرگونه څه چې آن ميلیونونه کاله عمر لري د انسان شپېته او يا کاله عمر ډېر کم دی لږ څه چې آن د پرتلې او حساب وړ نه دی.

نو انسان ته چې الله جل جلاله اشرف المخلوقات وي او د ټولو مخلوقاتو بادار او سردار يې پيدا کړی دی، د ژوند دا څو شېبې تېرول څنگه په کار دي؟ په خوښۍ، په خندا، ورين تندي او که په غم، خفگان، اندېښنو، چورتونو او وسوسو. او ايا دا لنډکی ژوند دومره ظرفيت او گنجابش لري، چې هم په کې خوښۍ او خنداگانې وکړو او هم په کې ویر او ژړاگانې. هم په کې مزې او چرچې وکړو او هم په کې تشویش او اندېښنې، هم په کې ناز او نخري وکړو، هم په کې سوداگانې او وسوسې، هم په فطرت کې له پنځول شويو ښکلاگانو او خوندونو څخه لذت واخلو او هم د طبيعت له منظرو او کرشمو سره په دښمنۍ ماړه شو؟ هم له انسان او انسانيت سره مينه وکړو او هم له خپل همنوعه (هم ډوله) سره دښمني او

کرکه؟ نه نه هېڅکله هم نه دا ژوند خود خدا، خوښی، خوند او لذت لپاره هم ډېر کم دی. خفگان، غم، کرکه او دښمني خولا پرېږده. هغه شاعر څه ښه او څومره پاخه ویلي دي:

((دا ژوند خوزموږ کم د محبت لپاره هم دی

حېران یم چې نفرت ته وزگار پري خلک څنگه؟))

ژوند تېرېږي، ستا خوښه چې په خدا او خوښی یې تېروې او که په غم او ژړا، دا وخت تېرېږي، په هر حال تېرېږي.

((ای شمع! تیرے عمر طبیعی هین ایک رات

هنس کر گزار یسا رو کر گزار دے.))

یا:

((مړه به شې شمعی یوه شپه به ستا رڼا وي

خدا که په ژړا وي دا ژوند به دې تېرېږي.))

نو کله چې ژوند لږ دی، عمر مو کم دی، کاروان مو حتمي منزل، (مرگ) ته رسېدونکی دی، نو ولې د خپل ژوند د قیمتي وخت تېرولو لپاره د خپگان، ژړا، غم او اندېښنو پرځای خوښي، خنداگانې، مستي، لذت، تفریح خوند او مزې ونه ټاکو.

د هند نامتو عالم او د اردو ژبې ستر لیکوال او روڼاندی مفکر علامه مولانا ابوالکلام ازاده لیکي، که چېرې د خوښ او سېدلو هنر زده کړې، نو باور وکړه چې د ژوند تر ټولو لوی کار دې زده کړي. "دی لیکي چې: "د یو فلسفي، یو زاهد، یو سادوله گونځ (تریو) تندي څخه موږ هغه څه نه شو یادولی چې د فطرت انځورګري په خپل باریک قلم او موشگافانه انداز د لمر په ګرد او پر قېدونکي تندي، د سپوږمۍ په خندېدونکي مخ، د ستورو په سترګه، د ونو په نڅا، د الوتونکیو په نغمو، د روانو اوبو په سندریز غږ، د گلانو په رنگینه ادا کې رانښيي او د خپل فن او هنر کرشمې په کې ځلوي." (1)

رښتیا خبره داده، چې ژوند د خوښی او تازه ګۍ، خدا او خوشحالی، سرور او پراخۍ، خوند او لذت نوم دی او که څوک ژوند د ژوند په مفهوم او د ژوند له غوښتنې سره سم تېرول غواړي، نو په کار ده چې همدا ډول یې تېر کړي.

اسلام هم د فطرت دین دی، اسلام هم له بشر څخه غواړي چې ژوند د ژوند په مانا او د ژوند له غوښتنې سره سم د ژوند په څېر تېر کړي. اسلام ټولو انسانانو ته په کلکه خبر ورکړي، چې اسلام وچ کلک، متکور او جامد دین نه، بلکې تازه، خوځنده، خوښوونکی، خوند بخشوونکی، آراموونکی او هوسا کوونکی دین دی. اسلام بشر ته روح پالونکی، زړه لمانځونکی، د خدا او خوشحالی پیغام ورکوونکی دین دی. اسلام هېڅکله هم د چا خوښۍ او خنداگانې نه تروروي او نه چا ته غمونه او اندېښنې ډالۍ کوي نه پرې جامد، بې

مانا، وچ او نه چلېدونکې پېغام تحمیلوي. اسلام د خوښۍ، سوکالۍ په ټولنه کې په ورین تندي د اوسېدلو درس ورکوي، نور خولا پرېږده آن چې الله جل جلاله خپل پېغام، خپل دین او خپل کلام هم بنده گانو ته د یو نعمت په ډول وړاندې کوي، د یوې خوږې ډالۍ، یوې قدرمنې تحفې په توګه یې ورپېژني او ورته وایي چې په ډېرې خوښۍ سره یې ومنه: (یاایها الناس قد جاءکم...) یعنې: "ای انسانانو تاسو ته ستاسو د رب لخوا د نصیحت او لارښوونې یوه ډالۍ درلېږل شوې ده او د زړونو (د نننیو ناروغیو) لپاره شفا ده، او لارښوونه او د ټولو مومنانو لپاره رحمت ده." (2)

بیا مومنانو ته فرمایي، چې د الله جل جلاله ددې نعمت او ډالۍ قدر وکړئ او پرې خوښي ښکاره کړئ. "وبذالک فلیفرحوا..." یعنې: ((او په دې سره خوښ شئ)) (3).

یانې نور ژوند خو مو په خوښۍ تېر کړئ آن زما عبادت او زما کلام هم د یو نعمت په توګه ومنئ او له خوښۍ څخه ډک چلند ورسره وکړئ.

ستر معاصر عالم عطاء الله پالوي لیکي: "الله جل جلاله غم، خپګان، ویر او اندېښنې له انساني ټولنې څخه لرې غواړي. ټول ژوند، د ژوند هره پدیده (ښکارندویه) ورته د خوښۍ زېږوونکې معرفي کوي او نه غواړي چې ټول عمر خفه شي، نو همدا لامل دی چې مرګ یې هم ورته یو نعمت او یوه ګټوره ډالۍ وروپېژندله او په سورت رحمن کې فرمایي، چې مرګ هم یو الهي نعمت او پېرزوینه ده: "کل من علیها فان" یعنې: "ټول هغه څه چې پردې ځمکه دي فاني کېدونکي دي... نو په کوم نعمت د خپل رب د نعمتونو تاسو دروغ وایئ." (4)

مسلمانانو ته امر کوي چې په دنیا کې موځانته داخرت لپاره توبه برابره کړئ او په هغه څه (نعمتونو او شتمنیو) چې الله جل جلاله درکړي د الله رضا ولټوئ خو په دنیا کې هم خپله برخه مه هېرئ: ((وبتغ فی ما آتاک الله الدار الاخرة ولا تنس نصیبک من الدنيا)) یعنې: او په هغه څه کې چې الله ج درکړي داخرت کور ولټوه او په دنیا کې هم خپله برخه مه هېرئ ((

په همدې ډول یې په دې کایناتو کې انسانانو ته د غور، فکر او تدبیر امر کړی دی، ترڅو دا کاینات په خپلو سترګو وګوري، چې څومره خوښ او موسک پیدا شوي دي. ښکاره خبره ده، چې اسلام وچ مذهب نه، بلکې تازه دین دی او خلکو ته د خوښۍ او خوشحالی درس ورکوي او له تریو تندي، ګونځ مخ او غم او غوسې څخه یې ژغوري، نو دا کله ممکنه ده چې انسانانو ته ووايي چې په دې موسکه، خوښه او سوکاله نړۍ کې داسې خفه، غمجن او غوسه واورئ، چې ګواکې همدا اوس مو خپل پلار په قبر ننویستی دی او ترې راغلي یئ." (5)

رسول الله (ص) فرمایي، چې په ورین تندي له یو مسلمان سره مخ کېدل صدقه ده. اسلام د

خوښۍ او موسکا پېغام لري اسلام وايي، چې هر مسلمان بايد د خپل ژوند لپاره د موسکا پانگه ولري، دا يې د ژوند فلسفه او لارښود گرځولی دی. اسلام وايي، چې تاسې هم خوښ او خوشحاله واوسئ او ټولنه هم په تاسې حق لري، چې خوښه، موسېدونکې او خوشحاله يې وساتئ. دا يوه طبعي اړتيا، يوه اخلاقي ذمه واري او ژمنه ده، دا وگړنيز حق نه بلکې، د ټولنې حق دی. دلته زموږ خبره يواځې زموږ خبره نه ده، بلکې په نورو هم اغيز کوي. دلته زموږ هر چلند يواځې تر موږ محدود نه پاتې کېږي، بلکې نورو ته هم سرايت کوي. که موږ هر څومره ځان خوښ کړو، خو چې شاوخوا مو سپېره مخونه، خفه زړونه او دردېدلي احساسات وي، نو زموږ خوښي راڅخه الوځي.

اسلام ورين تندي، خوشحاله او خوښ انسان خوښوي او زموږ پر ټولنې د حاکم نظر پر خلاف، چې تريو تندي، خفگان، د غم اظهار، سپېره، خبرن مخ، پيوندې جامې، خشن او زير چلند، دنيا او د دنيا له شتمنۍ سره پرېکون (مقاطعه) د تقدس، روحانيت او علم لپاره لازم او اړين او د مسلمانۍ او پيرۍ ښه نښه بولي. دا ډول ژوندون غندي او براءت ترې اعلانوي. اسلام وايي، چې ټول انسانان او په ځانگړي ډول مذهبي پاتکي چې صورت او سيرت (ښه او کره) يې د اسلام څرگندوی او ترجمان بلل کېږي. بايد د پرنشېط، خوښ، خوشحاله، موسک او مست وي دا چې ځينې د اسلام له روح څخه ناخبره علما نن سبا کوم اکتونه کوي، تريو تندي، قهرجن چلند، تل خپه او غمجنه خبره خلکو ته وړاندې کوي. دا د اسلام له احکامو او اداو څخه ښکاره سرغړاوی دی.

ښه نو کله چې اسلام امر کوي، چې زړونه مو ژوندي، روحونه مو تازه او بدنونه مو خوښ او خوشحاله وساتئ، نو موسيقي او نڅا هم چې د زړه د خوښ او ژوندي ساتلو او د روح د تازه گۍ او د بدن د نشاطت ستره ذريعه او لامل دی او انسان ورته په فطري او غير اختياري ډول ميلان لري. په اسلام کې څه ځای لري؟ اسلام موسيقي او نڅا ته په کومه سترگه گوري؟

رښتيا خبره دا ده، چې د موسيقي او نڅا په هکله فقهاء او ديني علماء د نظر اختلاف او بېل بېل اند لري. ځينې يې مطلق روا، ځينې يې ناروا بولي او ځينې ورته حدود ټاکي، د اسلامي نړۍ ستر مفکر علامه غزالي، امام سعيد ابن حزم، موسيقي او نڅا روا څه چې آن مستحب بولي. د ډاکټر علامه يوسف قرضاوي په څېر سلگونه او سمهالي علما هم د غزالي او ابن حزم په پله روان دي او عطاء الله پالوي هم په دې اړه ډېره خبره کړې ده، چې زموږ د ليکنې ډېره برخه هم د جيد عالم او محقق عطاء الله پالوي له کتاب "قرآن اور فنون لطيفه" څخه راخيستل شوې ده.

نڅا څه شی ده؟

نڅا کوم کسبي کيفيت نه، بلکې د انسان اندروني (دنيو) احساساتو څرگندوی او يوه

فطري جذبه ده. نشاد د پري زياتې خوښۍ او خوشحالي پر وخت يوه اضطراري كړنه ده، نشا يو وجداني كيفيت او روحاني سرشاري ده. يوه نشه او يوه غير اختياري او له واکه وتې څپه ده، لكه څرنگه چې د غم او غوسې پر وخت د انسان د مخ رنګ بدلېږي او سپين يا تور انسان سور اوږي، يو رنګ ځي او بل راځي له سترگو څخه سپرغۍ الوځي، غري يو ډول اضطراري حركتونه پيل كړي، په زړه، اندامونو او اعصابو كنترول نه وي، بالكل همدا ډول څرنگه چې د خوښۍ او خوشحالي تر او هم له جذبو سره دي، نو په داسې حالت كې هم د انسان كيفيت هم داسې وي، په غريو كې يو ډول غير اختياري حركت پيدا شي او انسان لاس او پښې او بدن خوځوي.

كوچنيان چې كله په كومه خبره د پري خوښ شي، نو هغوی هم په بې ترتيبه ډول لاس او پښې خوځوي، چې دې ته له خوښۍ څخه نشا وايي. تر ټولو سپېڅلي او تر ټولو ډېر درانه خلك هم كله كله د د پري خوښۍ په وخت په حركت راشي كه څه هم دا حركات د لږ وخت لپاره او بې ترتيبه وي، خو څرنگه چې فطري وي، نو په هر كس كې ليدل كېږي، كه هغه لوی وي او كه كوچنی، ښځه وي كه سړی، ځوان وي كه زوړ، مسلمان وي او كه كافر. مهذب او متمدن وي او كه د افريقې د ځنگله، خو كه دې بې ترتيبه حركاتو ته ترتيب وركړل شي او د اصولو په چوكاټ كې بند كړل شي، نو دې فن ته بيا نشا ويل كېږي. (۶)

نشا په حقيقت كې د جذبو څرګندول او يو وجداني كيفيت (څرنگوالی) دی، چې په الفاظو تر ښكارولو لومړی په حركاتو كې څرګندېږي. تاسو به ليدلي وي، چې كله انسان يا حيوان ته غوسه ورشي، يا خوښي او خوشحالي ور په برخه شي، نو په خوله او تر الفاظو لومړی او يا له خولې څخه د غږ تر وتلو لومړی د هغه غري حركت كوي، يا كوچنيان او ګونګيان چې د غم او غوسې او يا خوښۍ او خندا لپاره الفاظ نه لري، نو په غوسه كې لاس او پښې خوځوي او په خندا او خوښۍ كې د نشا په څېر غير اختياري حركات اجرا كوي.

يا به مو صوفيان صاحبان ليدلي وي، چې كله يې په زړه كې داسې جذبه راپيدا شي، چې په الفاظو يې څرګندولی ونه شي، نو د هغوی په بدن كې يو ډول حركت راپيدا شي، پاڅېږي او په غير اختياري ډول په نشا شي، چې د خانقا په اصطلاح دې جذبي ته حال ويل كېږي.

عطاء الله پالوي د نشا په هكله ليكي: د لطيفه فنونو په ډله كې نشاد انسان د تخليقي جذبي هغه محصول دی، چې په غير شعوري ډول راپنځېږي. له همدې كبله په الله جل جلاله پالنه او مذهبي رنګ كې د اشۍ موجود دی او له دې پري مودې راهيسې دوام لري. رښتيا خبره دا ده، چې نشاد فطرت پنځونه (ايجاد) ده. شمس كنول ښه وي لي دي، چې سيند په جذبه راشي، نو اوبه و خوځېږي، كله چې انسان د سيند د اوبو خوځېدل له خپل ليد سره يوځای كړي، نو يو بل ډول كيفيت پري راشي او په بېواكه توګه د نشا خواږه حركات ترتيب او منظم كړي، نو دې

ته نڅا ويل كېږي. بيا هم نڅا يوه فطري عمليه ده، دا جذبه په هر ژوندي موجود كې شته ده.

حيوانات هم له دې جذبي څخه بې برخې نه دي، د مېږيانو نڅا، د مارانو نڅا، په ځانگړي ډول بيم ته د كپچه مار نڅا، د فيل خوځېدل، د كوترې او پاڅتكي غومبور او سندرې د نڅا جذبه ده. د انساني نڅا بنسټ او انگېزه جنسي يا د سكس مسايل نه دي. دا د بې ساري خوښۍ او خوشحالي غير اختياري ښكارول دي. انسان د مينې او عقيدت د جذبي تراغېز لاندې رقص كوي، چې پيل يې له عبادت څخه شوي دي، نو له همدې ځايه ده، چې له شك پرته ويلى شو، چې د نڅا پالنه د مذهب په غېږ كې شوې ده، نو كله چې د نڅا بنسټ د الله جل جلاله رضا لټول او د عقيدت او پېرزوينې وړاندې كول دي، نو بيا ولې حرامه شوه؟" (7)

د هند د لويې وچې يو ستر ښكالي شاعر، ليكوال او موسيقي پوه رابندر نات ټاگور وايي: "كله چې الفاظ كار نه وركوي، نو موسيقي پيل شي" يعنې هغه جذبي چې الفاظ يې بيانولي او څرگندولي نه شي، نو موسيقي او نڅا يې په زړه رابښكونكي انداز بيانوي.

په مشاعرو كې چې كله شاعران ښه خوندور او له مانا ډك شعر ولولي، نو اورېدونكي ټول په جوش او جذبه راولي پر څو كيو خېزونه پيل كړي. كله كېني، كله پاڅي، چكچكې پيل كړي او له شاعر څخه د شعر د تکرارولو غوښتنه كوي: "بيا ووايه، بيا ووايه."

نڅا او موسيقي د كوم ځانگړي قوم او ولس كولتور او پنځونه، نه ده او نه يې څوك كوم ځانگړي ملت او قوم ته منسوبولى شي، بلكې دا د هر انسان په فطرت كې نغښتي جذبه ده، دا د انسان د فطرت غوښتنه او د طبيعت پنځونه ده. عطاء الله پالوي ليكي: "د نڅا او موسيقي پنځوونكى هر قوم او هره ځمكه ده. سندرې او نڅا انساني فطرت دي او د ټولو انسانانو گډ خوى او گډه غوښتنه ده. هر كله چې په كوم قوم كې څوك د كومې پېښې او يا انگېزې له مخې خوشحاله شوى دى او اوږې يې خوځولي دي او هر كله چې په كوم قوم كې كومې ښځې د خوښۍ تراغېز لاندې لاسونه او پښې خوځولي او سريې هاغه خوا او دې خوا اړولى دي، نو له هماغه ورځې په دې قوم او په دې ځمكه كې نڅا او موسيقي زېږېدلې ده، نو كوم ځانگړي قوم ته يې منسوبول غلطه خبره ده.

په انساني ټولنه كې د نڅا قدامت (لرغونتوب) او عمر هم هماغومره دى، څومره چې په خپله د بشر او بشري ټولنې عمر دى، ځكه لكه وړاندې مو چې وويل دا حس د بشر په خلقت او فطرت كې نغښتى او له هماغې لومړنۍ ورځې ورسره ملگرى دى. البته دومره منظم، برابر او په ترتيب نه و، خو څرنگه چې بشر د ژوندانه په هره برخه كې پرمختگ كړى دى، ډېر خويونه، خصلتونه او چارې يې پرمخ تللې دي، مدني شوى دى، نو د نڅا په برخه كې يې هم پرمختگ كړى دى، هغه خوزره كلن پخواني بې ترتيبه او بې تنظيمه حركات يې منسجم او منظم شوي دي. هغوى ته يې اصول، ضوابط او لارې ټاكلي دي.

د نڅا او اتني شرعي حيثيت

لکه وړاندې مو چې وويل اسلام د فطرت دين دی او د بشر ټولو فطري او طبيعي غوښتنو ته درناوی لري. ټولې هغه سالمې او معقولې هيلې، چې الله جل جلاله د انسان په خلقت (پيدايښت) کې نغښتي دي پالي، روزي د ترسره کولو لپاره يې ورته لارې چارې ښودلې دي. اسلام د فطرت لمانځونکي او يواځيني دين دی، چې له فطرت سره غاړه غړۍ روان دی، نو بيا هم کله چې اسلام د فطرت دين دی او نڅا او اتني د فطرت غوښتنه ده، نو بيا به ولې په اسلام کې حرامه وي؟

عطاء الله پالوي ليکي: "تاسې په خپله فکر او سوچ وکړئ، چې کله ژوند د خوښۍ او خوشحالي نوم دی، کله چې اسلامي ارشادات او د ژوند کولو لپاره اسلامي لارښود د خنډلو، نشيپټراو تازه اوسېدلو، له ژوند څخه د خوند اخيستلو امر او ښوونه کوي، کله يې چې د ژوند فلسفه داسې ټاکلې ده، چې له خفگان او غم څخه لېرې ژوند او موسک اوسېدل يواځې يوه طبعي اړتيا نه، بلکې اخلاقي او ټولنيزه اړتيا ده او زموږ ژوند يواځې تر موږ محدود نه، بلکې نور هم په کې حق لري، نو څنگه ممکن دی چې اسلام او د هغه هر اړخيز قانون دې نڅا او موسيقي، چې د خوښ او مسک اوسېدلو تر ټولو ستره وسيله ده، حرامه اعلان کړي؟

نوموړې وايي، چې نڅا په اصل کې ناوړه کار نه دی او نه خو موسيقي کوم بد کار دی، خوددې فن نوم له دې کبله بد شو، چې زموږ ذهن ته يې ښه تصور نه دی وړاندې شوی او نه راته چا ښه انځور کړی دی، بلکې تل ددې فن د بدناملو کوښښ شوی دی. د ښځو ښځينه وقار، ابرو او حيا په ځمکه غورځول شوې، په ډېرې بې حيايۍ او بې شرمۍ سټېج ته رابښکل شوې، لوڅې ونځول شوې پايله يې دا شوه، چې مذهبي علماوو او ديندارو خلکو له نڅا سره کرکه څرگنده کړه، په داسې حال کې چې دا د فن گناه نه ده، بلکې د ټولنې گناه ده. که زموږ ټولنه اصلاح شي او نڅا د فن په توگه وکاروي، بې حيايۍ او بې شرمۍ پرېږدي، نو د نڅا په اړه به د خلکو ذهن او تصور هم بدل شي، پخوا چې کله نڅا ته د يو فن په سترگه کتل کېدل، د فطري جذبې څرگندويه بلل کېده، نو قدر او عزت يې هم و، ځکه خويي د خلفاوو او اسلامي اميرانو په دربارونو کې ځای و.

نوموړې په ډېر ټينگار سره وايي، چې له شک پرته ويلی شو چې د نڅا پالنه د مذهب په غېږه کې شوې ده. کله چې د نڅا بنسټ الهي رضا ده، نو ولې حرامه شوه؟ د قرآن، حمد او نعت د اورېدلو په وخت کې چې انسانان په جوش راځي او ځان خوځوي، دا څه شی دی. په خانقاگانو کې هغه کيفيت او حرکات چې صوفيان ورته (حال) وايي څه شی دی؟

کیمیای سعادت د امام غزالي لیکنه ده، چې ډېر مستند او قوي کتاب دی او د فقهاوو ترمنځ ځانگړی شهرت او درنښت لري، ددې کتاب په دویمه برخه کې اتم فصل خاص د راگ او حال ادا بو ته ځانگړی شوی دی او نڅا او د هغې ادا ب ټول په کې په تفصیل سره بیان شوي دي.

حضرت عابشه رضی الله عنها فرمایي، چې حبشیان راغلل او په نبوي مسجد کې یې ننداره وړاندې کوله او لوبې یې کولې او رسول الله (ص) په خپله دا ټوله ننداره ماته رابښودله او ننداره وړاندې کوونکیو ته یې وفرمایل، چې په لوبه کې مو بوخت اوسئ. حضرت عابشه رضی الله عنها د حدیث پیل کې وایي، چې رسول الله (ص) په خپله ماته وفرمایل، چې آیا ته دا ننداره لیدل غواړې؟ ما ورته وویل، چې هوزه یې لیدل غواړم. ⁽⁸⁾

حضرت امام غزالي رحمه الله فرمایي، چې دا لوبې او ننداره نڅا او خوښي وه او که کله څوک نڅا کوي او یا یې گوري، نو پروا نه لري.

امام غزالي همداراز لیکي، چې له دې حدیث څخه ښکاري، چې حتی دا ډول لوبې په مسجد کې هم روا دي بل دا چې رسول الله (ص) هغوی ته امر وکړ، چې په خپله لوبه بوخت اوسئ، نو که دا ننداره حرامه وای، نو هغه (ص) به ولې ورته امر کاوه؟ همدا ډول رسول الله (ص) په خپله له حضرت عابشه رضی الله عنها څخه د غوښتنې په ډول وپوښتل، چې آیا ته دا ننداره لیدل غواړې؟ هغې رضی الله عنها ورته وویل، چې هوزه یې لیدل غواړم او بیا رسول الله (ص) هغه ننداره وروښودله دا داسې نه وه، چې حضرت عابشه رضی الله عنها هغه ننداره په خپله لیدله او دې مبارک (ص) پرې ددې لپاره سکوت کړی وي، چې هغه (عابشه) رضی الله عنها خفه نه شي. بل دا چې رسول الله (ص) په خپله هم دا ننداره ولیدله.

ښه فکر وکړئ، رسول الله (ص) په نبوي مسجد کې د امام غزالي په وینا نڅا او اتن ته اجازه ورکوي، آن ننداره وړاندې کوونکیو ته امر کوي، چې بوخت اوسئ. بیا دا ننداره په خپله هم گوري او خپلې مبارکې مېرمنې ته یې هم وربښي، نو اوس ولې حرامه شوه؟

امام غزالي د صوفیانو (حال) ته هم رقص وایي او څو ځایه یې نڅا جاېزه بللې ده، د بېلگې په توگه وایي: "نڅا روا ده همدا لامل دی، چې حبشیان په نبوي مسجد کې نڅېږي او رسول الله (ص) او بي بي عابشه رضی الله عنها دواړه یې ویني او حضرت رسول اکرم ص حضرت علي رض ته فرمایي، چې ته له ما څخه یې او زه له تا څخه یم او حضرت علي رضی الله عنه ددې خبرې په خوښۍ کې خوڅېږي او څو ځله یې د عربانو له رواج سره سمه خپله پښه په ځمکه ځمکه ووهله. رسول الله (ص) حضرت امام حسن رض ته وفرمایل، چې ته په صورت او سیرت (خوی او ښه) کې زما په څېر یې. هغه مبارک هم ددې خبرې په اورېدو سره له خوښۍ څخه خپلې پښې پر ځمکې وهلې، حضرت زید رض د حارث زوی ته یې وفرمایل، چې ته زما خادم ورور یې هغه هم له

خوښۍ څخه په خېزونو شو، نو هغه څوک چې نڅا حرامه بولي، تېروتي دی. (۹)

علامه نیاز فتح پوري د هند د لکهنو د لويې مدرسې د مجلې (نگار) د ۱۹۵۵ کال د جنوري او فبروري په گڼه کې ليکي: "د نورو لرغونو قومونو په څېر په عربانو کې نڅا دود وه، چې ځينې علما په دې اند دي، چې عربانو به چې د الله جل جلاله د کوربيت الله شريف طواف کاوه، نو هغه به هم يو ډول رقص و [چې د ثواب او عبادت په نيت او د مذهب تر اغېز لاندې به يې ترسره کاوه] زمخشري او بېضاوي ددې ايت شريف (و ما کان صلاتهم عند البيت الامکاء و تصدیه...) يعنې "او نه وو لمونځ د دوی په بيت الله کې مگر شپېلۍ وهل او لاسونه پرېقول". په تفسير کې ليکي، چې بنځو او نارينه به د يو بل په گوتو کې گوتې ورکړې، ظرفونه به يې د ډول او طبليو په ځای وهل او برېښ رقص به يې کاوه. عربانو به د اسلام پر مقدس دين له مشرف کېدلو وروسته هم رقص او نڅا کوله او سندري او نغمې به يې ورسره زمزمه کولې، خود جاهليت د پير او د اسلام د پېر په نڅا کې يې توپير دا و، چې د اسلام د پېر نڅا يې د پرمختگ او تمدن له غوښتنې سره سمه پرمختللې او ډېره منظمه وه. د (قرآن اور فنون لطيفه) ليکوال ليکي، چې مسلمانانو نڅا يواځې د تفريح او لوبې وسيله نه گڼله، بلکې دا يې د يوه هنر او فن په څېر پاللله او په دې اړه يې ډېر کتابونه ليکلي دي او د نڅا ډولونه يې په کې تشرېح کړي دي.

د خراسان، فارس، مصر، مغرب، اندلس ټولو نڅا يوله بل سره توپير درلود، آن د يو حکومت د نڅا ډول به د بل حکومت د نڅا له ډول او بڼې سره توپير درلود، د اندلس، ممالیکو، فارس او المغرب د حکومتونو د نڅا ډول او بڼې د اموي او عباسي حکومتونو د دور له نڅا سره توپير درلود. همدا راز د نارينه و او بنځو نڅا هم يوله بل سره توپير درلود، د عباسيانو په وخت کې نڅا ته ډوله درلودل.

د اسلام په تاريخ کې د ډېرو نڅېدونکيو هنرو الوتو نومونه ثبت دي، د عباسيانو د عروج په وخت کې د نڅا په فن کې تر ټولو ستر استادان کېش او عبدالسلام وو. د الاغاني ليکوال امام ابوالفرج اصفهاني ليکي، چې دا دواړه د ډېر لوړ کمال خاوندان نڅېدونکي وو، خود لوېديځې موسيقۍ په نڅا کې بيا اسحق موصلي له دوی دواړو هم وړاندې و. امام ابوالفرج اصفهاني د اسحق موصلي د نڅا يادونه کوي. ليکي، چې اسحق موصلي عباسي خليفه واثق بالله پر وړاندې داسې خوندوره، احساس او جذبه پاروونکې نڅا وکړه، چې هغه ورته ودرېد او ويې ويل: "له اسحق څخه په دې فن کې هېڅوک هم وړاندې نه دی" په مصر او اندلس کې هم د اسلامي تمدن په پېر کې د نڅا هنر ډېر پرمختللی و. ډېر خلک په کې لوړو پوړيو ته رسېدلي وو. ددې دور ډېر پېژندل شوي او ډېر مشهور نڅېدونکي، چې د پاچايانو پر وړاندې به هم نڅېدل. حيدر د احد زوی او د ابراهيم لمسی او د هغه ورور ابراهيم وو. دوی به

هر وخت د مصر د پاچا شاه اشرف په مخکې نڅېدل، چې ابن حجر يې هم يادونه کړې ده. ددې دور بل مشهور نڅېدونکی جعفر دی. عباسيانو د نڅا د پالنې، تنظيم او پرمختگ لپاره ځانگړي وسايل جوړ کړي وو.

د اسلامي تمدن په دور کې نڅا يواځې په عامو نارينه وو او ښځينه وو پورې محدوده نه وه، بلکې د فقهاوو، محدثينو، قاضيانو، واليانو او ډاکټرانو په څېر ډېر خاص، خاص خلک هم نڅېدل.

عطاء الله پالوي ليکي، چې ښه سوچ وکړئ که چېرې نڅا حرامه وي، نو بيا قاضيان، د حديثو پوهان، د فقهې علماء ولې نڅېرې؟ دا هم د حېرانتيا وړ ننداره ده، چې د الله جل جلاله ټول مخلوق په فطري ډول نڅېرې. اسمان او ټوله کره يې نڅېرې، ځمکه او له هغې سره ملگري ټول شيان يې نڅېرې، لمر او سپوږمۍ څلېر ويشت ساعته په دوامداره توگه په نڅا دي، خو موږ ته ويل کېږي، چې نڅا مه کوئ، ځکه چې حرامه ده!"

خواجه حسن نظامي په خپله ورځپاڼه "سفر" 198_199 مخونو کې يو عکس چاپ کړی دی، چې د رومي مولينا د سلسلې د مريدانو حلقه (کړۍ) ښيي، چې په دې عکس کې لس دولس علما او پيران په ډېر جوش او جذبه سره نڅېرې او د عکس لاندې يې دا جملې ليکلي دي: "د مولينا د کورنۍ د ذکر حلقه چې دا خلک په کې د نڅا په ښه ذکر کوي او ځينې يې د ذکر په وخت کې په وجد راغلي دي." نوموړي په 207 مخ کې د هغو ځانگړيو مشايخو نومونه هم ياد کړي دي، چې نڅا يې خوښه وه او خپله هم نڅېدل.

همدا ډول د هندوانو په مذهب کې هم نڅا د عبادت يوه برخه ده، چې تراوسه په مندرونو کې د عبادت په وخت کې ترسره کېږي. څرنگه چې د نڅا شوق د فطرت امانت او د هر انسان په خلقت کې نغښتی، نو د نڅا او موسيقۍ د مذهبي تقدس لرغونتيا هم همدومره پخوانۍ. آن تر تاريخ وړاندې زمانو پورې رسېږي. له روايتونو سره سم برهام ديوتا (خدای گوټي) تر هر څه لومړی د نڅا او موسيقۍ منظم تصور وړاندې کړ.

له پورتنۍ څېړنې او داسې نورو گڼو رواياتو څخه داسې پايله اخلو، چې موسيقي او نڅا د اروا د خوښ او تاند ساتلو ستره وسيله ده او خوښ تاند، مسک او مست ژوند د الله جل جلاله غوښتنه ده.

همداراز نڅا يوه فطري جذبه او د هر چا په تحت الشعور کې نغښتې طبعي غريزه ده او د اسلام مبارک دين د فطرت علمبراره دين دی. اسلام هېڅکله هم د نڅا مخالف نه دی، خو هو داسې نڅا نه چې ځوانې، ښکلې، مستې نجلۍ ته زنگونه وتړي او جامن ورواغوندي او د خلکو د هوس او ويدو جنسي جذبو د راويښولو لپاره ميدان ته وړاندې شي. داسې نڅا هم نه، چې خلک يې د حرفې په ډول وکاروي او هلکان او نجونې د پيسو لپاره استخدام کړي،

بلکې په شريعت کې داسې نڅا روا ده، چې د کومې خوښۍ او خوشحالي له کبله د انسان احساس وټومبل شي جذبې ويښې او زړه په حرکت راشي، په ځانگړي ډول د ننگ، غېرت، سوبې، بريا په دښمن د غلبې په وختونو او داسې نورو حالاتو کې چې د پښتنو ملي اتني يې ډېره غوره بېلگه بللی شو.

سرچينې

- 1_ غبار خاطر مولانا ابوالکلام آزاد
- 2_ یونس 57 ایت
- 3_ یونس 58 ایت
- 4_ الرحمن 26_28 ایتونه
- 5_ لومړۍ یادښت
- 6_ قرآن اور فنون لطیفه عطاء الله پالوي
- 7_ شپږم یادښت
- 8_ بخاري امام ابي عبدالله اسماعيل محمد بخاري
- 9_ کیمیاى سعادت امام غزالي
- 10_ الانفال 35 ایت.